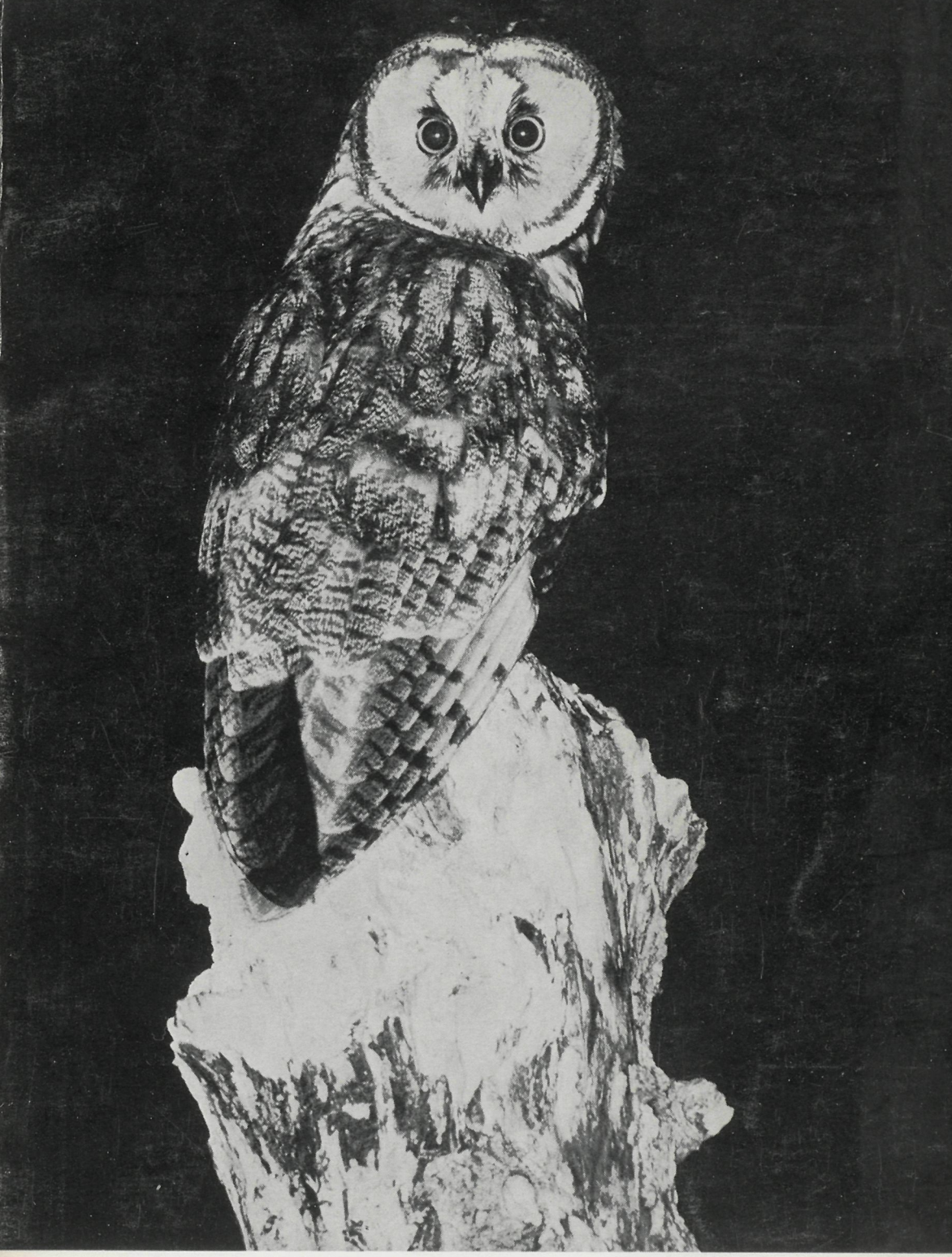

BULLETIN 1969

De Belgische Natuur- en Vogelreservaten

Moeflon (Ovis aries). *Men tracht deze soort in de Ardennen in te voeren*
(Cliché P. Didier)

Omslag : Ransuil (Asio otus) (Cliché J. C. Maes)

BULLETIN 1969

De Belgische Natuur- en Vogelreservaten

V. Z. W. onder de hoge bescherming van wijlen H. M. Koningin Elisabeth

Uitgegeven met de steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Kultuur

Bijdragen :

Studerend lid (tot 21 jaar)	100 F	Steunend lid	350 F
Werkend lid	200 F	Beschermend lid	1.000 F

Lid voor het leven : 20.000 F

Verrekening :

De Belgische Natuur- en Vogelreservaten
Vautierstraat 31 — 1040 Brussel — P. C. R. 834.31
Tel. 02/48.37.46

Generale Bankmaatschappij
Meir 48 — 2000 Antwerpen
P. C. R. 214 — Onze rekening nr 3668

De ondertekende teksten verschijnen onder verantwoordelijkheid van hun auteurs

BEHEERRAAD

HH.

Graaf Léon Lippens	Erevoorzitter
E. Kesteloot	Voorzitter
J. Cuypers	Ere-ondervoorzitter
C. Verlinden	Ere-ondervoorzitter
A. Flausch	Ondervoorzitter
Dr. R. Verheyen	Beheerder-secretaris
W. Suetens	Beheerder-penningmeester

Mevrouw Y. M. Robert

HH.

Baron L. Gendebien	A. Rowies
Dr. R. Neven	P. Simon
B. Petrement	S. Tys
L. Rombaut	J. P. Vandeweghe

Directiecomité

J. Cuypers	P. Simon
A. Flausch	W. Suetens
E. Kesteloot	Dr. R. Verheyen

Redaktiecomité

A. Flausch	P. Van Groenendael

Secretariaat

Mej. R. Snieders	G. Decrem

Beëdigde agenten

P. Houwen, « De Blankaart » — 8178 Woumen, Tel. (051) 44.262
P. Tordoir, Rue des Cayats 164 — 6001 Marcinelle, Tel. (07) 36.73.50
H. Wynants, Platte Weierstraat 10 — 3600 Genk
J. Van Hout, 3580 Neerpelt
R. Bassee — 6798 Aubange

Nestkastoperatie

P. Simon, Ferme de Graux, Gaurain-Ramecroix

INHOUD

Aktiviteitsverslag voor het jaar 1969
E. KESTELOOT 4

Natuurreservaten ? Het is hoogtijd !
J.P. HARROY 7

De Natuurbescherming
en het Gewestelijk Park van Saint-Amand-Raismes
R. MINAIR 14

De Wildfowl Trust, een biologisch model-station
TH. ROBYNS DE SCHNEIDAUER . . 29

Nog een bedreigd paradijs : de oceaaneilanden
P. GEROUDET 35

Waarom werden de moerassen van Harchies
niet vroeger veilig gesteld ?
P. SIMON 38

De Natuurbescherming in België 47

De Donaudelta
A. FLAUSCH 55

VERSLAGEN VAN DE CONSERVATORS

Het reservaat van Claire-Fontaine	P. TORDOIR	65
Vogelleven op de Snepkensvijver	J. CUYPERS	70
Het moeras van Vance	J. NOËL	82
De charme van het Broekland	P. HOUWEN	89
De Ronde Put	R. VERHOEVEN . . .	92
Het Zwin	L. LIPPENS	99
Het moeras van de Gaume	B. PETREMENT	107
De reservaten van Neerpelt en omstreken	H. LEHAEN	110
De Maat	J. HENDRICKX	118
Ganzenpleisterplaats Damme	E. KUYKEN	120

Aktiviteitsverslag voor het jaar 1969

door E. KESTELOOT

Tijdens het jaar 1969 heeft de vereniging op verschillende gebieden een zeer grote aktiviteit ontplooid, niettegenstaande de middelen waarover zij beschikt nog steeds ontoereikend zijn voor het volbrengen van haar onoverzichtelijke en dringende taak.

De mogelijkheid om integrale natuurreservaten op te richten vermindert inderdaad van jaar tot jaar, en de prijs voor de aankoop, de inrichting en het beheer van terreinen gaat in stijgende lijn.

Nieuwe natuurreservaten

Wij gaan er echter prat op, de oprichting van een nieuw integraal natuurreservaat te mogen aankondigen op het grondgebied van de gemeenten *Gouy-lez-Piéton, Chapelle-lez-Herlaimont en Godarville* in het kompleks van het domein van Claire-Fontaine. Het reservaat strekt zich momenteel uit over een oppervlakte van 23 ha en de mogelijkheid om het verder uit te breiden wordt overwogen.

Het betreft een moerassige terreininzinking in de Piéton-vallei, omgeven door een aarden dam die voortkomt van de graafwerken en het verbreden van een nieuw vak van het kanaal Brussel-Charleroi.

Deze aardophopingen bieden het voordeel dat zij dusdanig kunnen ingericht en aangelegd worden dat talrijke vogels er een onderkomen vinden; wij denken hierbij aan aanplantingen, het aanleggen van kleine vijvers, steile afgravingen en braakgronden.

Het moerassig gebied is thans een belangrijke pleisterplaats voor kleine waadvogels en eendachtigen, Wat de zoogdieren betreft kon de tegenwoordigheid vastgesteld worden van de vos, de reebok, verschillende soorten wezelachtigen, en een ontwerp voor de herinvoering van de bever wordt overwogen.

Anderzijds werd de overeenkomst tussen de gemeente *Zonhoven* en de vereniging voor de oprichting van het prachtig reservaat « De Teut », dat meer dan 175 ha omvat en bekend staat als de « ten Hagedoornheide », door de gemeente Zonhoven goedgekeurd, en wij verwachten eerstdaags de bekrachtiging door de Bestendige Deputatie van Limburg.

Ten slotte werd ook een zeer klein, 1 ha 25 groot, natuurreservaat, opgericht te *Wingene* met het doel er de laatste overblijfselen in Vlaanderen van de Kempense flora te beschermen.

Het is een zuur, moerassig gebied, rijk aan veenmos, waar nog zeldzame planten kunnen waargenomen worden, zoals de twee soorten zonnedauw (Drosera rotundifolia en Drosera intermedia), de gagel (Myrica gale), het kartelblad (Pedicularis silvatica), alsook de steenkelk (Narthecium ossifragum), die waarschijnlijk nergens meer in Vlaanderen voorkomt.

Hoopvolle onderhandelingen werden tevens aangeknoopt voor de oprichting van andere reservaten, nl. in de provincies Henegouwen, Namen en Luxemburg.

Wat het reservaat der moerassen van *Harchies* betreft, die inmiddels werden drooggelegd, heeft het Ministerie voor Nationale Opvoeding besloten ze aan te kopen, zoals in de pers reeds werd aangekondigd, om er een station voor biologisch onderzoek onder te brengen. Het geheel zal beheerd worden door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen maar er werd voorzien dat de verenigingen die ijveren voor de voorlichting op het gebied van natuurwetenschappen, wetenschappelijke vulgarisatie en openbare opvoeding op het vlak van natuurbehoud, er ruimschoots gebruik zullen kunnen van maken.

Na een reeks lange en pijnlijke gebeurtenissen mag dit een ontegensprekelijk sukses worden genoemd, dat slechts kon bereikt worden dank zij de krachtdadige en onvermoeibare aktie van onze vereniging en van de conservator van het reservaat, maar in de allereerste plaats dank zij het begrip en de belangstelling van de Minister van Nationale Opvoeding, de Heer Abel Dubois, die voor de bescherming van dit enig gebied van Europees belang is opgekomen.

Vogelbescherming

Op 13 januari 1969 verscheen in het *Staatsblad* een belangrijk koninklijk besluit dat de vogelvangst, en vooral haar commerciële uitbating beperkte. Sedert de oprichting van onze vereniging hebben wij altijd gestreden voor de afschaffing van de vogelvangst. De gezamenlijke aktie van al de organismen die ijveren voor de bescherming van onze avifauna heeft vruchten afgeworpen. Andere maatregelen voor de beperking van de vogelvangst en voor een doelmatiger bescherming van de vogels zijn in voorbereiding.

Het overwinteringsgebied der ganzen te *Damme* is een van de voornaamste van West-Europa, voor wat de Kolgans (Anser albifrons) en de Kleine rietgans (Anser brachyrhynchus) betreft. Onze vereniging had zich ingespannen het gebied van jagers te vrijwaren en het Ministerie van Landbouw had trouwens alle jacht op ganzen verboden op het grondgebied van de betrokken gemeenten, d,w.z. Damme, Sinte-Kruis en Oostkerke, Sedert twee jaar echter bekloegen de landbouwers zich over eventuele schade, In dit verband werd door onze vereniging een speciaal fonds in het leven geroepen en heeft het World Wildlife Fund -

Belgium een belangrijke som besteed, die door een toelage van het Ministerie van Landbouw zal aangevuld worden, ten einde de landbouwers te vergoeden indien de schade werkelijk zou bestaan, Deze voelen zich benadeeld en een nieuwe formule ligt ter studie ten einde het overwinteringsgebied van de ganzen te redden, België is verplicht op dit gebied haar verantwoordelijkheid op te nemen om een belangrijk element van de Europese avifauna te beschermen.

Opvoeding

Wij hebben steeds grote waarde gehecht aan de opvoedende aktie. Ook dit jaar werd een uitgebreid en interessant programma van geleide bezoeken aan onze leden aangeboden, 38 bezoeken, die zich in een grote belangstelling mochten verheugen, werden ingericht en 1400 personen namen er aan deel. Rekening houdend met de weersomstandigheden die vooral tijdens het winterprogramma niet zo gunstig zijn, is het gemiddeld aantal deelnemers van meer dan 40 per uitstap bevredigend te noemen.

Voor de jongeren werden natuurkampen ingericht, Een groep studenten, meestal universitairen die deel uitmaken van de Ornithologische Commissies van Honsem en Boutersem, heeft bij het begin van de lente opruimingswerken verricht in het reservaat van Vance. Een banale heesterbegroeiing stond op het punt de specifieke en zeldzame flora van het moeras te verdringen. Deze werken zullen binnenkort worden hervat.

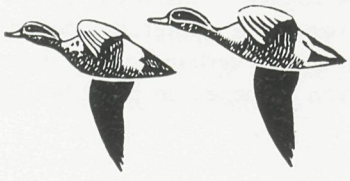
Anderzijds werden in de lente en tijdens de zomer twee scoutskampen ingericht te Claire-Fontaine. Meer dan 300 scouts namen deel aan de eerste inrichtingswerken van het reservaat. Zij hebben met hart en ziel hun taak volbracht, De gemeentelijke overheid van Gouy-lez-Piéton had aan deze taak haar medewerking verleend en stelde een aanzienlijke uitrusting ter hunner beschikking. Andere soortgelijke kampen zijn voorzien in het kader van een plan voor inrichting van de reservaten.

Onze tentoonstellingsstand in het Museum van de jacht en het natuurbehoud in het kasteel van Lavaux-Sainte-Anne vestigt de aandacht van de bezoekers op de verwezenlijkingen van onze vereniging en vooral op de waarde van onze reservaten.

Deze tentoonstellingen werden eveneens ingericht te Charleroi, Rèves en Montignies-le-Tilleul.

Ten slotte wordt ons Bulletin, ondanks zijn laattijdig verschijnen, overal gunstig ontvangen dank zij de waarde van zijn artikels en zijn illustraties. Bijzonder lofrijke beoordelingen bereikten ons vanuit het buitenland.

Ook dit jaar mochten wij de toetreding noteren van 9 nieuwe beschermende leden, 35 steunende leden en 285 werkende leden.

Natuurreservaten? Het is hoogtijd!

door J.P. HARROY

Het is nauwelijks honderd jaar geleden dat voor het eerst de gedachte werd geuit tot het stichten van een groot natuurreservaat, om hierdoor paal en perk te stellen aan het binnendringen van de technologische vooruitgang in een esthetisch mooi en wetenschappelijk interessant natuurgebied.

Gedurende de voorgaande eeuwen konden inderdaad de enige beschermingsmaatregelen van levende soorten waaraan de mens had gedacht herleid worden tot jachtverbod voor de gewone man, om aldus de groten dezer aarde toe te laten op hun voorbehouden jachtgronden een overvloedige wildstand te behouden. Hier en daar had ook de boom van een bepaald beschermingsstatuut genoten, in een of ander woudreservaat.

Maar bij de aanvang van de tweede helft van de vorige eeuw had zich een nieuw verschijnsel voorgedaan, De zogenaamde landpromotietechnieken waren stilaan gemoderniseerd. In Europa gaven zij aanvankelijk nog slechts tot weinig schade aanleiding, omdat hun toepassingsgebied beperkt werd door het feit dat aldaar de bevolking reeds georganizeerd was op velerlei gebied : politiek, intellectueel, sociaal, economisch.

In de nieuwe wereld, en dan vooral in de Verenigde Staten, was de toestand geheel anders : ondernemende pionniers konden er zonder beperking beschikken over ongerepte natuurrijkdommen; zij brachten er op grote schaal « moderne » ontginnings- en uitbatingsmethoden in toepassing die reeds zeer grote schade toebrachten aan de bossen, de grond en de wilde fauna.

Onder die omstandigheden ging het Noordamerikaanse continent meer en meer het uitzicht bieden van een snelle ontaarding van zijn uitzonderlijke landschappen, die Chateaubriand slechts enkele tientallen jaren eerder nog zo lyrisch bezongen had. En zo groeide het projekt om van deze ontaarding toch minstens enkele bijzonder mooie gebieden te redden voor de komende geslachten. Het voorstel werd geuit om, door en voor de Amerikaanse *natie,* een eerste groot *natuurpark* te beschermen, van enkele honderdduizenden hectaren, met een fauna, flora, natuurlijke bezienswaardigheden en landschappen van buitengewoon belang.

Binnen twee jaar, in 1972, zal met luister het honderdjarig bestaan gevierd worden van de oprichting van het eerste beschermd natuurgebied . het nationaal Yellowstonepark.

De springbron « de oude getrouwe ». National Yellowstone Park
(Cliché Devereux Butcher)

Het Amerikaanse voorbeeld werd aanvankelijk slechts in andere jonge landen gevolgd, vooral in deze die deel uitmaakten van het Britse imperium : Canada (1886), Australië (1886), Nieuw-Zeeland (1894), Zuid-Afrika (1898).

Stilaan werd ook in de Europese landen een aktie gevoerd door enkele voorlopers die zich bewust werden van de gevaren die de industriële en de demografische expansie inhield voor de natuurlijke landschappen. Zij stootten echter op totaal andere omstandigheden, In de Verenigde Staten en in de toenmalige koloniën was het destijds nog vrij eenvoudig om door regeringsmaatregelen nationale parken te creëren. In Europa daarentegen waren de betrokken belangen reeds zo sterk, de gevraagde opofferingen reeds zo stremmend, de financiële inspanningen reeds zo aanzienlijk, dat omzeggens overal de beweging tot oprichting van natuurreservaten slechts door privaatinitiatief kon tot stand komen.

Steenbok (Capra hircus). *In het Nationaal Park van de Gran Paradiso (Italië)*
(Cliché P. Didier)

Zweden, met zijn grote onbewoonde ruimten van Lapland, en Zwitserland, door zijn bergland van Graubunden, vormden in ons werelddeel de uitzondering. In Zweden werden reeds bij de eeuwwisseling, in Zwitserland in 1914, uitgestrekte staatsreservaten opgericht.

In de Angelsaksische landen kwam de natuurbeschermingsbeweging nog vrij vlug van de grond, dank zij de aktie van een kleine groep klaarziende mensen en de positieve instelling van de publieke opinie. De Latijnse landen hadden, en hebben nog steeds, een felle achterstand in dit domein. Door privaatinitiatief werden terreinen aangekocht; de middelen moesten eerst uitsluitend door maecenaat worden bijeengebracht, later kwamen enkele schuchtere bijkomende staatsbijdragen.

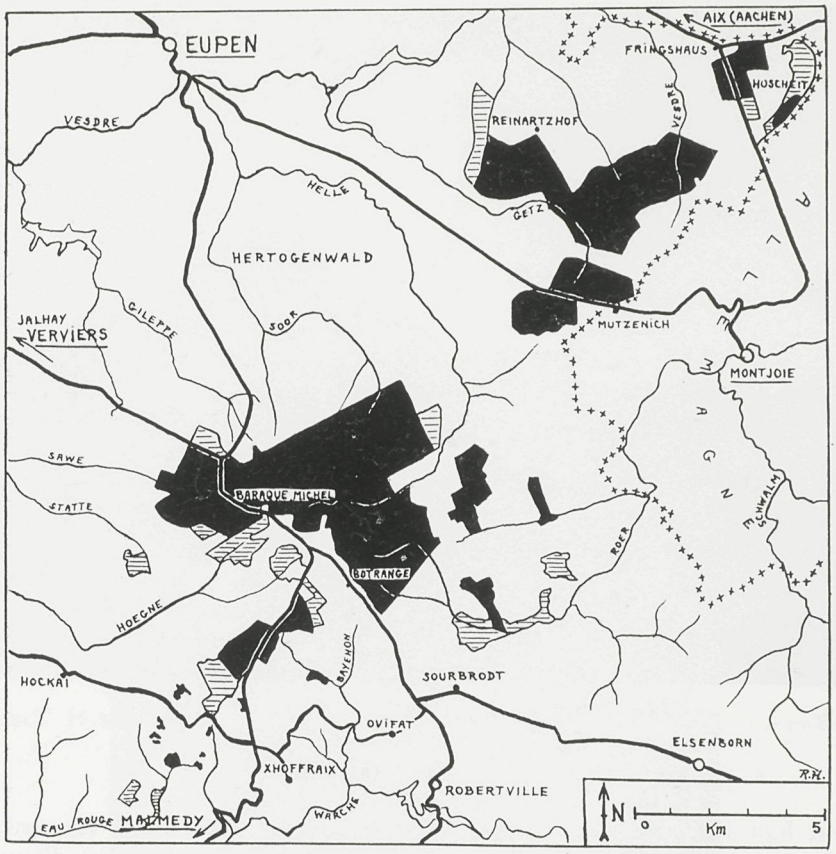
De namen van enkele van deze pioniersverenigingen zijn welbekend : de National Trust in het Verenigd Koninkrijk (1895), de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland (1905), het Verein Naturschutzpark in Duitsland (1908), dat reeds in 1910 de beroemde Lüneburger Heide verwierf.

Spijts de vele alarmkreten werd in België, vóór de tweede wereldoorlog, praktisch niets gedaan, hoewel de Belgen in hun koloniën als voorbeeld konden gelden dank zij de merkwaardige realisaties van hun Instituut voor Nationale Parken in Belgisch Congo.

De voornaamste Belgische data zijn bekend : Ardenne et Gaume met zijn eerste nederig nationaal park « Les Roches Noires » (3 ha) in 1942, De Belgische Natuur- en Vogelreservaten, waarvan de oprichting tot januari 1951 teruggaat, de Staatsreservaten waarvan de twee eerste, de Hoge Venen en de Westhoek, sinds 1957 bestaan. Naast deze drie promotoren — twee V.Z.W.D. en het Ministerie van Landbouw — kunnen de andere verdienstelijke en welvarende verenigingen eerder beschouwd worden als organismen voor propaganda, opvoeding, bescherming of soms als drukkingsgroepen, dan als eigenlijke beheerders van natuurreservaten. Vermelden wij de Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon, de Ornithologische Vereniging « De Wielewaal » (waarvan de stichting teruggaat tot 1933), « Les Amis de la Fagne », de « Ligue des Amis de la Forêt de Soignes », enz.

Spijts het verdienstelijk karakter van deze inspanningen van de private sector sinds een kwarteeuw en van de openbare overheid sinds een twaalftal jaren, moet toch, in dit Europees Jaar voor de Natuurbescherming, erkend worden dat de algemene balans voor België zeer beperkt blijft, in vergelijking, bijvoorbeeld, met de verwezenlijkingen in Nederland, waar de algemene omstandigheden nochtans ongeveer met de onze overeenstemmen. Wat reeds bereikt werd is des te minder voldoende omdat de vraag naar gewone recreatiezones zeer snel stijgt, ten behoeve van een steeds groter aantal Belgen, die steeds mobieler, steeds welvarender worden en er meer en meer op uit zijn hun drukke en verpeste steden te ontvluchten om hun steeds langere vrije tijd elders door te brengen.

Ten overstaan van deze wens van het publiek gemakkelijk toegang te hebben tot natuurgebieden, buiten de opdringerige industriële en

De Hoge Venen (Cliché « Les Amis de la Fagne »)

residentiële zones, met de hieraan verbonden openbare infrastructuur van wegen, hoogspanningsleidingen, vliegvelden enz., wordt het — spijtig maar logisch — steeds ingewikkelder om het aantal natuurreservaten, en dan vooral deze van een zekere uitgestrektheid, uit te breiden.

Daar waar zulke reservaten reeds bestaan wordt het trouwens dikwijls moeilijk deze te vrijwaren tegen allerlei druk van buiten uit, en al te vaak wordt meer gehoor gegeven aan economische overwegingen dan aan de protesten van de natuurbeschermers. Zelfs in de Verenigde Staten heeft het Binnenlands Departement tussen 1950 en 1960 zware strijd moeten leveren om te beletten dat aanzienlijke stukken van hun nochtans beroemde nationale natuurparken zouden worden gedeklasseerd. De steeds sterkere vrees voor lucht- en waterbezoedeling, pesticiden enz. — men denke slechts aan de redevoering van president Nixon van januari 1970 —, de voortdurend groeiende belangstelling van honderd miljoen Amerikanen voor hun nationale parken, waar zij bij voor-

Vulkanen in Rwanda : de Visoko en de Mikeno (Cliché H. Tazieff)

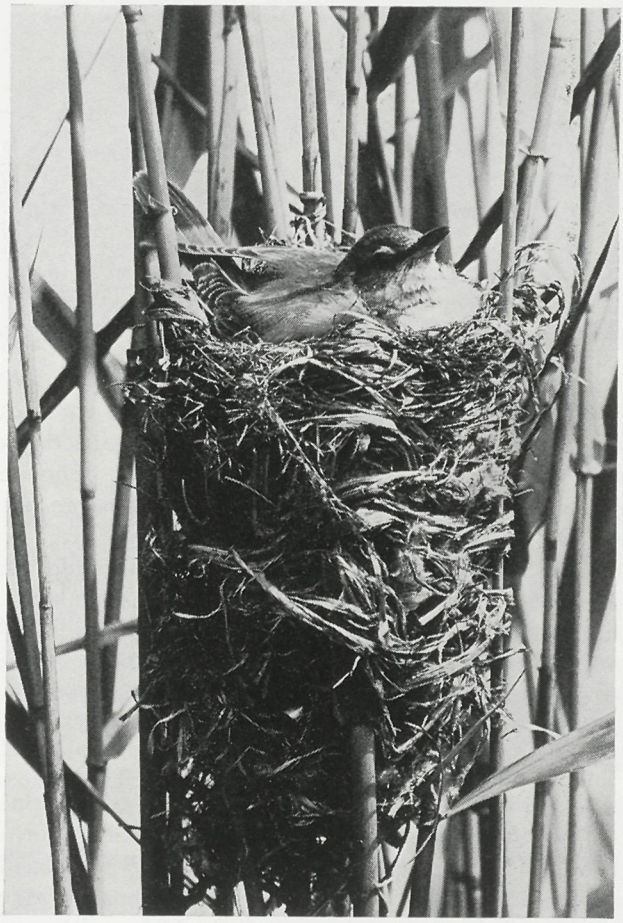
keur hun vakantie gaan doorbrengen, en de politieke moed van enkele bekwame leiders, zoals de Sekretaris voor Binnenlandse Zaken Stewart L. Udall, hebben uiteindelijk de bedreigde situatie kunnen rechttrekken. Maar ook elders in de wereld gaan van overal talrijke protesten op tegen de plannen tot aftakeling van de natuurparken : de Vanoise in Frankrijk; de prachtige integrale reservaten van Madagascar die bedreigd worden door papierfabrikanten; het Nationaal Volkanenpark in Rwanda, dat gedurende de laatste jaren voor de twee-derden ontgonnen werd met de financiële hulp van de E.E.G. !; het mooiste nationaal park van Maleisië, Taman Negara, waarvan men de 440.000 hectaren opnieuw wil openstellen voor de bosontginning; het beroemde nationaal park Fiordland in Nieuw-Zeeland of zijn Argentijnse tegenhanger Los Alerces, beiden bedreigd door bouwprojekten van een enorme stuwdam, waardoor tienduizenden hectaren zouden worden overstroomd.

De moderne wereld heeft voor een aantal redenen, de lezer welbekend, er dringend behoefte aan dat een groeiend aantal « laatste toevluchtsoorden » zouden worden opgericht. Het is droevig vast te stellen dat zowel in de geïndustrialiseerde gewesten als in de ontwikkelingslanden een sterke strekking heerst om eerder de bestaande reservaten af te takelen dan er nieuwe in het leven te roepen. Hierbij halen onmiddellijke

particuliere belangen van materiële aard het al te vaak op het algemeen belang, en, vooral, op het welzijn van de komende geslachten, die er ons het verwijt voor zullen maken.

Het is dus hoogtijd dat ook in België nog enkele laatste inspanningen geleverd worden voor de uitbreiding van de verdienstelijke maar beperkte reservaten, die wij te danken hebben aan een half dozijn van onze landgenoten die bijna allen nu nog in leven zijn.

Het is hoogtijd. Maar het is omzeggens te laat.

Het wiegvormig nestje van de grote karekiet (acrocephalus arundinaceus)
(Cliché Werkgroep nr 4)

De natuurbescherming en het Gewestelijk Natuurpark van Saint - Amand - Raismes

door H. MINAIR

Ingenieur van Waters en Bossen,
Beheerder van het gewestelijk Park van St-Amand

Lange tijd heeft Frankrijk, land met een laag geboortecijfer, zich niet bekommerd om een globale politiek van natuurparken. Geven we echter toe dat het probleem niet zo eenvoudig was en ook niet bepaald dringend. De moeilijkheid bestond hierin dat, zoals in alle landen van West-Europa, het ganse grondgebied, zelfs in het zeer hoge gebergte, door de mens bezet was, en er geen natuurgebieden overbleven, in de zin waarin dit dikwijls wordt opgevat, d.w.z, geen ongeschonden gebieden. De oprichting van een park stelt dus vanaf de aanvang tal van zeer moeilijke problemen.

Zoals gezegd, was het ook niet dringend, want de traditionele Franse landbouw verstoorde nauwelijks het landschap, waardoor een afwisselende en originele fauna en flora kon in stand gehouden worden. Slechts na de tweede wereldoorlog ging de urbanisatie en industrialisatie gepaard met de aanleg van nieuwe verbindingswegen, waardoor de landschappen zwaar verminkt werden en de bescherming zich opdrong. Met het verdwijnen van de uitgestrekte landelijke vlakten, de oprichting van fabrieken die vaak de lucht verontreinigden, de vernietiging van de hagen en de belangrijke periodieke migratie van een bevolking met een voortdurend stijgend levenspeil, rees het probleem dat een tweevoudige oplossing vereiste : die der *Nationale Parken* en later die der *Regionale Natuurparken.*

De *nationale* Franse *parken* beantwoorden aan een originele bepaling vastgelegd in een wet van 22 juni 1960. In de meeste gevallen betreft het uitgestrekte en dun bevolkte gebieden, waarvoor de landbouwers meestal weinig belangstelling hebben omwille van hun geringe opbrengst. Deze parken bevinden zich natuurlijk in de bergachtige streken van Zuid-Frankrijk. Het eerste park was dat van *La Vanoise* in de Franse Alpen, opgericht in 1963, en dat een geheel vormt met het Italiaans Nationaal Park van de Gran Paradiso. Dat van *Port Cros,* een eiland in de Middellandse Zee, ontstond in hetzelfde jaar, terwijl het *Nationaal Park der Westelijke Pyreneeën* slechts in 1967 tot stand kwam. Ten

Een nog ongerept landschap... (Tekening Depiesse)

slotte wordt de oprichting overwogen van twee andere parken, waaronder dat der *Cevennen,* die weldra werkelijkheid zullen worden.

In de *Nationale Parken* geldt als hoofddoel de bescherming van de natuur. Het was nochtans onmogelijk zonder de Mens te verdrijven, een globale integrale bescherming van uitgestrekte gebieden te verwezenlijken. Een formule, die niet alleen de bescherming maar ook het streven naar opvoedende en sociaal-economische doeleinden toeliet, werd gevonden in een concentrische struktuur :

— In het hart van het *Park,* integrale reservaten van strikt wetenschappelijk belang alleen toegankelijk voor geleerden en vorsers;

— Het eigenlijke *Park,* een geklasseerd gebied dat er in hoofdzaak op gericht is het natuurlijk midden te behouden met een speciaal regime aangepast aan de diverse activiteiten van de Mens;

— Ten slotte laat een gordel-zone van de *Nationale Franse Parken* een geheel van verwezenlijkingen en verbeteringen toe op sociaal, economisch en cultureel vlak.

De *Nationale Parken* zijn openbare nationale instellingen waarvan het beheer berust bij het Ministerie van Landbouw.

De formule van deze *Nationale Parken* kon niet tot andere streken van het Frans grondgebied uitgebreid worden. In elke streek moest men echter — zij het dan met meer soepelheid — komen tot het behoud van gebieden die als « toekomstig reservaat » in aanmerking konden komen. In september 1966 kwamen technici, bosbouwkundigen, landbouwers, sociologen, architecten, conservators van historische monumenten enz. te Lurs-en-Provence bijeen, op verzoek van de regering om een politiek van regionale natuurparken te bepalen. die werd vastgelegd in een besluit van 1 maart 1967.

In de *Regionale Parken* geldt de natuurbeschermingsidee als enorm belangrijk maar zij is gebonden aan een even noodzakelijke notie, nl. deze der voorlichting. Het streven is er meer op gericht, behalve dan in het geval van integrale reservaten, de natuur in het bereik van de Mens te brengen, dan wel ze aan de Mens te onttrekken.

Volgende *Regionale Parken* werden sedert het besluit van 1 maart 1967 opgericht :

— Dat van *Saint-Amand-Raismes,* in het noorden, in Frans-Henegouwen, op 13 september 1968;

— Dat van *Armorique,* in het westelijk uiteinde van Bretanje, in 1969.

Vijftien andere parken liggen ter studie, en zullen geleidelijk in de eerstkomende jaren verwezenlijkt worden,

* * *

Het *Regionaal Natuurpark* van *Saint-Amand-Raismes* is het kleinste van allen, en veeleer een voorbeeld van de herovering van een door de industrie, en vooral dan de Mijnindustrie, geschonden landschap, dan wel dat van een bescherming tegen toekomstige verminkingen. Dit is begrijpelijk wanneer men weet dat het in het mijnbekken van het noorden en van de Pas-de-Calais gelegen is, enkele kilometers ten noorden van Valenciennes en slechts op 40 km van Rijsel. Zijn centrum bestaat hoofdzakelijk uit een domaniaal woud. Een landelijke zoom breidt zich echter uit naar het noorden en het westen, waar de mijnuitbating gering was en waar de industrialisatie later en matiger werd doorgevoerd.

Nooit zou de verwezenlijking van het regionaal Park van *Saint-Amand-Raismes* tot stand gekomen zijn indien de verordening van 1669 van Lodewijk de XIVe in verband met Waters en Bossen, en de bosbouwvoorschriften van 1827, de bosbouwkundige diensten niet hadden toege-

laten de strijd aan te gaan tegen de aanvretingen, inbreuken, en de inpalming van een industriële maatschappij, die in de XIXe en in de eerste helft van de XXe eeuw economisch sterk gewapend was.

Sindsdien zijn de tijden veranderd. De streekeconomie, in hoofdzaak gericht op de ontginning van de steenkool, moet omgevormd worden. De druk van het grondbezit wordt lichter, en gelijktijdig rijst het streven de industriële kaders, die zich wellicht in zonnigere en aangenamere gewesten van Frankrijk beter zouden thuisvoelen, en er niets voor voelen zich in Frans-Vlaanderen of Frans-Henegouwen te vestigen, te weerhouden of zelfs aan te lokken. Deze noodzakelijke bekommernis een omgeving te heroveren met het doel tot een regionale economische herwaardering over te gaan, vormen de hoofd-richtsnoer in de stichting van het Park van Saint-Amand-Raismes.

Het ligt niet in onze bedoeling hier op te sommen wat reeds werd gedaan, of wat nog gaat gebeuren in het Park, maar alleen enkele basis-ideeën te schetsen.

De oprichting van een regionaal natuurpark betekent geenszins het afbakenen van een gebied om er de Mens uit weg te jagen, maar veeleer het aantrekkelijk maken van een landelijke of beboste omgeving, opdat de Mens ze zou opzoeken om er zich fysisch en intellectueel te ontspannen.

Daarvoor moesten bepaalde problemen een oplossing vinden, en dit gebeurde door de aankoop, door de Staat, van een belangrijk gedeelte van het woud van Raismes, dat een gedeeltelijke enclave vormde in het domaniaal woud van Saint-Amand.

Gelijktijdig stelde zich de vraag hoe een stedelijke bevolking binnen de kortst mogelijke tijd de stad kan ontvluchten om het Park te bereiken. En omdat een autosnelweg binnen de grenzen van het Park ondenkbaar is, moest buiten het park een wegennet worden voorzien. Dit laatste is nu in aanbouw, en zal het vertrekpunt vormen van een landelijk wegennet dat de toegang tot het park zal vergemakkelijken.

Ten slotte heeft de oorlog 1914-1918 onder meer tot gevolg gehad dat in het noorden de wouden en hun uitrusting werden verwoest. Zo ook werd het saneringsnet, tijdens de Middeleeuwen door de monniken van de abdijen van Hasnon, Vicoigne en Saint-Amand opgericht, ten gevolge van de inversie der hellingen door de mijninstortingen, en door het hoog peil van de scheepvaart op de Scarpe en de Schelde, practisch onbruikbaar.

De landschappen verloren hun aantrekkingskracht en hun nut, omdat zij tot moerassen werden omgeschapen met legers van muggen waarvoor de Mens moest wijken, Het herstel van een afwateringssysteem drong zich op, vooral in de gedeelten waar zelfs een grote volkstoeloop het natuurlijk milieu onmogelijk schade kon berokkenen. Nochtans bleven

Het rietveld van « La Mare à Goriaux » (Cliché Dussart)

de wetenschappelijke gebieden van sanering gevrijwaard ten einde het milieu in zijn waardevolle oorspronkelijke staat te kunnen bewaren.

Landbouw- en bosbouwgebieden, die de kwaliteit en de waarde hebben van deze van het park van Saint-Amand, mogen, economisch gezien, niet « bevroren » worden. In elk geval, in een streek waar de Mens sedert onheuglijke tijden de natuur heeft omvormd, ligt de waarde van een gebied hoofdzakelijk in de uitslag van deze omvorming. De uitschakeling van alle landbouw zou een esthetische ontaarding tot stand brengen die ten allen koste moet vermeden worden. Nochtans moet men er zich voor hoeden bepaalde landbouwmethoden toe te passen die onvermijdelijk de eeuwenoude omvorming zouden verknoeien, en men moet het economische en esthetische verzoenen door met de grootste omzichtigheid de landschappen aan te vatten, volgens regels die nader te bepalen vallen en door oplossingen die stuk voor stuk moeten bedacht worden. Voor landbouwers en bosbouwkundigen ligt hier een begeesterende maar moeilijke taak weggelegd.

De tocht door een niet of wel bebost landschap vereist, om doeltreffend te zijn, een bepaalde geschiktmaking gericht op het onthaal, opdat hij een aangename ontspanning zou kunnen bieden. Parkeerter-

reinen, wandelwegen, piknik- en speelplaatsen moeten aangelegd worden — doelmatig verspreid om mensenophopingen te voorkomen en tevens talrijk genoeg om de gebruiker voldoening te schenken; maar ook niet te talrijk ten einde het midden niet te ontaarden. Ook sportterreinen vinden hun plaats in de regionale natuurparken, waar ze des te meer ontspanning kunnen bieden omdat de omgeving mooi is. In geen geval zal men deze terreinen natuurlijk in het woud zelf aanleggen, om alle verdere verminking te vermijden, maar wel in de omgeving.

Ook wordt de culturele voorlichting voorzien. De algemene filosofie, zoals zij te Lurs-en-Provence werd bepaald, voorzag dat deze culturele voorlichting hoofdzakelijk betrekking zou hebben op de kennis van de rijkdommen van de natuur en op de wederontdekking van de volkstradities en kunsten van provincies met een rijk geschiedkundig verleden, en van de bevolking die in de loop der tijden aan de streek haar karakter heeft gegeven.

* * *

Het park van *Saint-Amand-Raismes* zal in feite tot het volgende uitgroeien : een toegankelijk gebied, weergevonden landschappen onder een melancholisch mooie hemel, lichamelijke ontspanning en een culturele promotie.

Dit alles werd bepaald na lange maar interessante besprekingen, waarbij de uitgedrukte noden soms in wedijver lagen of zelfs voluit tegenstrijdig waren.

Een regionaal natuurpark zou kunnen bepaald worden als een verzoeningsgebied. De natuurbeschermingsproblemen waren en zijn nog steeds deze die de meeste weerstand uitlokken, en laten we toegeven dat de gezonde oplossingen soms ongepast lijken wanneer men met stugheid te werk gaat. We zullen hier enkele voorgestelde of weerhouden oplossingen belichten voor verschillende problemen.

Zoals hoger gezegd, was het probleem van de muggenplaag zeer ernstig, en verschillende middelen werden overwogen. Eerst de aanwending van insektendodende middelen, maar deze oplossing die nog steeds veel aanhangers telt, werd afgewezen. Insektendodende middelen zijn zeer gevaarlijk voor mens en dier tijdens de toepassing — rechtstreeks of door ophoping. Zij zijn tevens zeer duur en vereisen veelvuldige en soms opeenvolgende behandelingen. Zij zijn daarenboven niet altijd doeltreffend. Ten slotte en vooral kunnen zij het wankel biologisch evenwicht van het woud vernietigen.

De vleesetende insekten vooral, die waardevolle bondgenoten van de bosbouwkundigen zijn, zijn zeer gevoelig voor insektendodende middelen, terwijl de phyllofage- en xylofage-insekten er dikwijls aan ontsnap-

pen dank zij de planten die zij aantasten. Van deze natuurlijke bondgenoten beroofd, lopen de bosplanten gevaar zwaar aangetast en zelfs vernietigd te worden.

De voor de hand liggende oplossing is de sanering. De meeste muggen ondergaan tijdens hun biologische cyclus een water-stadium. Stilstaand water doen verdwijnen of ten minste tijdens de lente het water in beweging brengen opdat de eieren en larven zouden weggespoeld worden, is een zeker middel om de muggenplaag te bestrijden. Wel kan dit middel onvoldoende zijn. Men zou zelfs geneigd zijn het te wensen omdat de Mens het recht niet heeft een diersoort totaal uit te roeien. Muggen zijn echter bijzonder hinderlijk en in enkele kantons die het publiek op prijs stelt, zullen beperkte bestrijdingen op de grond noodzakelijk zijn. Tot nog toe werd echter nog niets ondernomen.

Deze sanering is een weldaad voor de streek. Zij bevordert een betere groei van de bosbeplantingen en een betere aanwending van de landbouwgronden. Nochtans werd zij hevig aangevochten. Men vreesde dat een wijziging van het milieu de verdwijning van bepaalde planten- en diersoorten tot gevolg kon hebben, maar in feite blijken deze tegenstanders het probleem niet begrepen te hebben :

— Enerzijds is de wijziging van het milieu niet het gevolg van de saneringen, maar integendeel van een gebrek aan onderhoud van de grachten ; het zijn herstellingswerken van het milieu en geen werken die het midden ontaarden;

— Anderzijds strekken de saneringswerken zich niet uit over gans het massief; bepaalde kantons blijven ervan verstoken, hetzij omdat zij van ontegensprekelijk wetenschappelijk belang zijn, hetzij omdat zij door wandelaars weinig bezocht worden en het niet nuttig bleek juist daar belangrijke uitgaven te voorzien die niet strikt noodzakelijk zijn.

Het Park van Saint-Amand bevat eveneens een zeker aantal strikt botanische reservaten. Men vindt er zonnedauw, wolfsklauw, heukeldoorn enz. Merkwaardig genoeg bevinden zich de beschermde associaties allen of bijna allen in gebieden die vroeger door de Mens werden verstoord : zij bevinden zich inderdaad allen in de zandgroeven. Om ze voor overdreven toerisme te behoeden werden omheiningen aangebracht. Dan ontstond een nieuw probleem : dat van de natuurlijke evolutie van de associaties in het beschermd gebied, waardoor de waardevolste soorten onherroepelijk zouden verdwijnen. Hoe moet men deze reservaten beheren ? Door alleen het dynamisch aspekt in ogenschouw

Kudden gemzen (Rupicapra rupicapra) *leven onbezorgd in de bergparken*
(Cliché P. Didier)

te nemen ? Dit is blijkbaar de wens niet van de wetenschappelijke autoriteiten. De voorlichters op dit gebied zullen dus hun leerlingen moeten inwijden in de praktische werken voor het behoud van het milieu, en daarbij onderlijnen dat strikte natuurreservaten in feite geleide reservaten zijn. Deze reservaten zijn klein, en het verlies aan opbrengst dat uit hun oprichting voortspruit is onbelangrijk. Voor grotere reservaten zou het financieel aspekt in de balans doorwegen, en het zou dan wenselijk zijn een fonds op te richten om in de diverse uitgaven te voorzien die de oprichting van reservaten met zich brengt. Ook de jachtuitbating van het *Park van Saint-Amand* gaf aanleiding tot vele besprekingen. Enkelen stelden aanvankelijk voor deze sport totaal te verbieden, en voerden aan dat jagers vernielers zijn. In feite heeft de ondervinding van de bosbouwkundigen op dit gebied aangetoond dat in de suburbische wouden de diersoorten integendeel vanzelf uitsterven, voor zover men hun geen directe of onrechtstreekse hulp bood. Deze hulp komt meestal van de jagers zelf die er niet voor terugdeinzen grote bedragen aan te wenden voor het kweken, het voederen en het bewaken van een jacht.

Indien deze jagers worden uitgezocht tussen de beste en meest gewetensvolle, zal men tevens de barbaarse methode van het vallen zetten voor zogenaamde schadelijke dieren uitroeien. Ten slotte zijn jacht en wandeling geen onverenigbare elementen : men beoefent beide sporten op verschillende tijdstippen van het jaar; en indien de wandeltochten de voortplanting zouden hinderen, we denken hierbij aan het plukken van meiklokjes tijdens de broedtijd van de fazanten, is het noodzakelijk kweekmethodes te bepalen die, alhoewel ze kunstmatiger zijn, niet door bezoekers worden beïnvloed. De jachtuitbating onder de vorm van gemeenschappelijke vergunningen, die per partij worden ingedeeld onder de leiding van jachtbestuurders, die men kiest omwille van hun bevoegdheid en hoffelijkheid, geeft goede resultaten. Voegen we hieraan toe dat de jacht in de winterperiode het kleurloos woud doet opleven en dat zij tot de folklore behoort; dat het bijwonen van een jacht en de aanblik van een jachttableau elementen zijn die tot de inwijding in de natuur bijdragen, en dat sommige jachtbestuurders ware pedagogen zijn die trachten de kinderen voor hun sport te interesseren. Maken we ons echter geen illusies, want de totale of bijna totale verdwijning van de grote roofdieren, opruimers bij uitstek van het wild, ten bate van het grasetend jachtwild, heeft de structuur van de dierengemeenschappen grondig gewijzigd. De onbegrensde vermenigvuldiging, zonder opruimers, van de nu bestaande soorten, zou grote problemen stellen en tot onontkoombare verdwijning van het woud leiden. De sportieve jager die de biologische regels kent is een noodzakelijke regulator die de sanitaire en beperkende taak van de roofdieren, die door vroegere generaties werden uitgeroeid, overneemt. De jacht is dus een belangrijk element voor de bescherming van het milieu en van de natuur in het algemeen, hoe paradoxaal het ook moge lijken.

De problemen met betrekking tot de visvangst zijn practisch dezelfde als deze van de jacht, maar ze zijn minder gekend omdat de visser meer in zich zelve is gekeerd en individualistischer is. Het is echter noodzakelijk de visplaatsen aan de oever voor de lijnvissers uit te breiden, om in zekere mate het verbod van het vissen met de boot te compenseren; want in een ornithologisch reservaat is de visvangst onverenigbaar met de rust die voor de vogels onontbeerlijk is tijdens de broedperiode.

Een ander onderwerp dat eveneens talrijke polemieken uitlokt is dat van de acclimatisatie. Te allen tijde hebben de economisten naar vluggere en kwalitatief betere opbrengsten gezocht, door de spontane plantaardige en dierlijke soorten, hetzij door genetisch verbeterde, hetzij eenvoudig door ingevoerde soorten, te vervangen. Moet men in naam van de bescherming van de natuur, die niet meer ongeschonden is, deze verbeteringen verbieden of er eenvoudig de draagwijdte van beperken ? Voor de normaal in de landbouw geteelde plantaardige soorten lijkt een teruggang onmogelijk. In de bosbouw echter doen zich moeilijkheden voor en staan diverse tendensen tegenover elkaar :

— Enerzijds is de rentabiliteit te allen koste, door de vervanging van de oorspronkelijke loofbomen door vluggroeiende naaldbomen, zeker aanlokkelijk, alhoewel in bepaalde gevallen het gevaar voor onherstelbare ontaarding van de bodem over het hoofd wordt gezien;

— Anderzijds wordt het in stand houden van een woud zonder opbrengst eveneens aanbevolen. De aanblik van een dode boom is niet opbeurend en indien de dode bomen te talrijk worden bieden zij de aanblik van een door de oorlog geteisterd gebied. Ook daar moet men genuanceerde oplossingen zoeken; toegeven dat het economische soms een ideaal beschermingsmiddel is en dat een waardeloos gebied ook een broos gebied is. Landschappen moeten gevarieerd zijn en we bekennen dat een groep naaldbomen in een loofbos een opbeurend element vormt tijdens de naakte winterperiode.

De poging tot acclimatisatie beperken zich niet alleen tot de planten, maar strekken zich ook uit tot de dieren. Wat echter het wild betreft is het moeilijk het spontane van het ingevoerde te onderscheiden :

— De fazant werd ingevoerd;

— De voorouders van de wilde kat behoorden niet tot de Europese fauna;

— De wolf verdween in een nog jong verleden.

Maar het is bijna zeker dat Wisent en Bruine Beer slechts enkele eeuwen terug nog tot onze inlandse fauna behoorden, evenals de wilde schapen, waarvan heden enkel de Moeflon overblijft, een soort die in

de bergen in het zuiden van het kontinent kon overleven en waarvan de wederinvoer in de vlakte wordt geëxperimenteerd. Het opnieuw uitzetten van zulke soorten kan, evenals de invoer van het Damhert, een positieve bijdrage betekenen tot de natuurstudie. Tevens is de verbrokkeling van de laatste alleenstaande kudden gunstig voor de bescherming van de soort, omdat hierdoor het gevaar vermeden wordt dat de ganse originele kudde zou kunnen het slachtoffer worden van een steeds mogelijke epizootie.

De vervanging door vlug-groeiende naaldbomen... (Cliché A. Flausch)

Af te keuren is anderzijds de invoer van Afrikaanse of Amerikaanse fauna-elementen : het Euro-Aziatisch kontinent is rijk genoeg aan allerhande soorten die men, bij voorkeur, beter moet leren kennen, vooraleer over te gaan tot een onnodig exotisme, dat eerder als een modegril te beschouwen is en tot onaangename ervaringen kan leiden, zoals bijvoorbeeld met de Katvis en de Muskusrat.

De essentie bij de natuurbescherming moet bestaan in voorzorgsmaatregelen bij de behandeling van de landschappen, ook zelfs bij de herovering van ontaarde landschappen. De continuïteit van het woud moet bewaard blijven, de nieuwe bosbouwmethoden mogen het milieu slechts in geringe mate wijzigen en de mogelijkheid tot ontaarding van de bodem beperken. Anderzijds is het noodzakelijk de bosbouw verder te zetten; de houtvester zal, in een aantal « geprivilegieerde » wouden, het bewijs moeten leveren van vindingrijkheid, een stipte bosbouw behartigen, en, zelfs door ervaring, nieuwe genuanceerde en harmonische bosbouwvoorschriften ontwikkelen.

Inzake landbouw is het probleem nog ingewikkelder. Het gebied behoort aan landbouwers voor wie de bodem de voornaamste produktiefaktor is en wier hoofdbekommernis erin bestaat hun familie het best mogelijke welvaartspeil te bieden, dat op alle punten dat van de stedeling benadert. Een ideaal zou zijn, oude weilanden te bewaren met hun vochtige zones, hun bosjes populieren en hun knotwilgen langsheen de beken. Maar zulke weilanden kunnen slechts blijven bestaan indien de veeteelt winstgevend blijft. De internationale rapporten bevestigen echter elke dag dat de melkproduktie overdadig is, en dat de landbouw nieuwe afzetgebieden zal moeten vinden. Alles is misschien nog niet verloren. De vraag naar vlees kan deze naar boter vervangen. Rechtstreekse aansporingen onder de vorm van commerciële landbouw kunnen gevonden worden. Er is stof tot nadenken, maar op dit welbepaald terrein zouden denderende verklaringen nutteloos zijn.

In het landschap leven niet alleen planten en dieren, maar er is ook de Mens met zijn gebouwen en zijn infrastructuurwerken.

De bedreigingen die tot ontaarding van het landschap leiden kunnen in vier kategorieën ingedeeld worden :

— de industriële inplantingen;

— de verbindingswegen en energienetten;

— de wooncomplexen;

— de architecturale omvormingen.

De industrialisatie van het land is een noodzakelijk kwaad. Ze intomen is onmogelijk en zelfs niet gewenst. In feite is het de taak van de

urbanist voor de nieuwe fabrieken, inplantingen te vinden die noch het landschap, noch de residentiële wijken, noch de natuur schaden, Toch zullen telkens diverse ongemakken optreden :

— luchtbezoedeling;

— waterbezoedeling;

— aantastingen van chemische aard;

— lawaai;

— ontsiering van de omgeving.

Tegen deze hinder heeft de moderne techniek wel gepaste middelen gevonden, en de strikte toepassing van een beter aangepaste wetgeving laat toe er de uitwerking van te verhogen. Maar het probleem is ingewikkeld, de betrokken belangen zijn soms onverenigbaar en het geheel verdient een aandachtige studie.

In verband met de verbindingswegen en de energie-aanvoerlijnen liggen eenvoudiger oplossingen voor de hand. Soms bestaat de keuze tussen meerdere aanlegmogelijkheden, waarvan sommige relatief weinig schade aanrichten. Soms is deze aanleg wel iets kostelijker, ook wat het onderhoud betreft. Maar deze hogere kostprijs is dikwijls onbelangrijk in verhouding tot de onherstelbare schade die hierdoor verhinderd kan worden. Vergeten we niet dat een grote verkeersweg of de greppel voor een electrische leiding in het landelijk en bosrijk milieu een hele omwenteling door fragmentatie veroorzaakt. Een woud is geen « vrije zone » die zo maar verbrokkeld en aangevreten wordt, maar integendeel een milieu waarvan het behoud onontbeerlijk is voor het voortbestaan van de Mens.

Het wordt tamelijk gemakkelijk ingenieurs en ambtenaren te overtuigen die vaak vatbaar zijn voor principes van algemeen nut, en die meer en meer gewend zijn in groepsverband van diverse specialisten te werken. Het is veel moeilijker publieke of privé-promotors en individuen te doen inzien dat de aanblik van een landschap gemeengoed is, en dat de oprichting van een hoofdverblijfplaats of een tweede woning in een bebost gebied of een fraaie landelijke omgeving, in feite een vermomde diefstal is tegenover de ganse bevolking.

Elke aanvraag tot verkaveling van beboste gebieden is in feite een grondige miskenning van de bosbiologie. Men verkoopt te dikwijls de illusie van een bebost terrein, omdat de bomen de afzonderingscrisis, die de oprichting van een gebouw met zich sleept, niet overleven. Anderzijds wordt niet genoeg onderstreept, dat men vlug een aangename en blijvende omgeving kan scheppen door de bos- of tuinaanplanting van vluggroeiende soorten : in 5 jaar kan een goed verzorgd populierbos zich voldoende ontwikkelen en boven de vensters van de eerste verdieping uitgroeien.

De menselijke tussenkomst is niet alleen schadelijk door de misplaatste inplanting van nieuwe gebouwen. Zij is het ook door de verbouwing van oude bestaande gebouwen, en we denken hierbij aan de wansmakelijke verbouwing van bepaalde boerderijen die, wanneer zij door de landbouwers worden verlaten en verkocht, door de nieuwe eigenaar verminkt worden. Het is natuurlijk ondenkbaar rond het einde van de XXe eeuw levensomstandigheden te willen handhaven die golden ten tijde van Napoleon. Nochtans bestaan er voorbeelden van verbeteringen zonder verminkingen en moderniseringen zonder ontsiering. Wanneer men over natuurbehoud spreekt vergeet men te dikwijls het esthetisch aspekt van de dingen en de noodzaak van het behoud van het traditioneel aspekt, tenzij men een voorliefde koestert voor vervalst antiek, hetgeen misschien nog erger is.

Ten slotte kan niet genoeg worden aangedrongen op het eerbiedigen van een bepaalde discipline bij het bezoek aan een landelijk gebied. Geen wegwerpen van afval of achterlaten van plastiekvoorwerpen, waarvan de weerstand aan natuurlijke degradatie een ware katastrofe betekent, mag geduld worden. Het ongeoorloofde van allerlei verminkingen, het storende van transistors en bromfietsen, dienen beklemtoond.

Alle verklaringen van goede voornemens zullen niets baten indien zij niet gepaard gaan met een grondige voorlichting. Waar in hoofdzaak moet naar gestreefd worden, is de Mens zijn plaats in de natuur terug

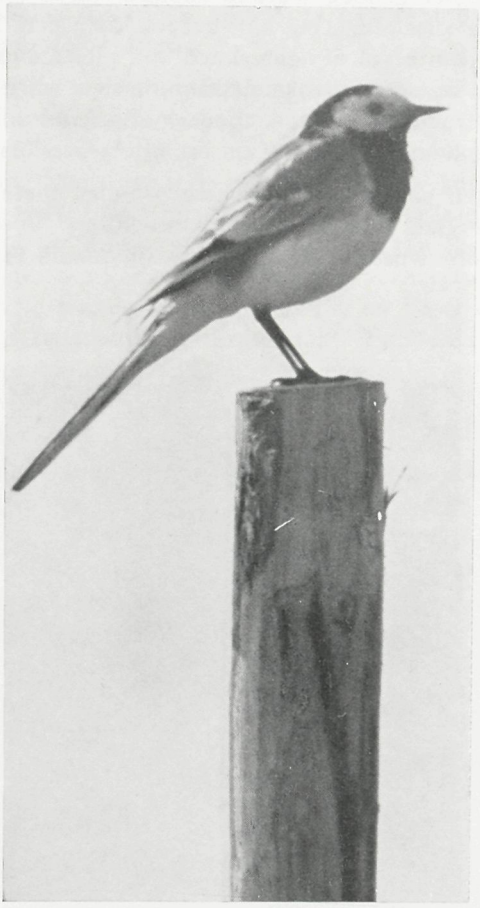

Koningsvaren (Cliché Minair)

te geven, en vooral van die natuur geen « taboe »-milieu te maken, onttrokken aan en onverenigbaar met de economische vereisten.

* * *

1970 moet een jaar van verzoening zijn, in de eerbiediging van alle noden van de Mens en in het zoeken naar alle methoden om hem een grotere levensvreugde te verschaffen, in een rijkere, mooiere, meer aantrekkelijke en meer geëerbiedigde omgeving.

De «Wildfowl Trust», een biologisch model-station

door THIERRY ROBYNS DE SCHNEIDAUER

Voor ornithologen en liefhebbers van waterwild, is de Wildfowl Trust zoiets als het Mekka van de Mahomedanen. Deze instelling, waarvan de zetel is gevestigd te Slimbridge in Gloucestershire, (tussen Gloucester en Bristol), bevindt zich in een omgeving van lage weiden langsheen de monding van de Severn.

Zij omvat de belangrijkste verzameling eendachtigen ter wereld : ongeveer 3.000 vogels, hetzij ongeveer 147 soorten eenden, talingen, ganzen en zwanen uit alle hoeken van de wereld. Ook de vogels die enige verwantschap met de eendachtigen vertonen zijn er vertegenwoordigd (rose, kleine, Chileense en Kamichis flamingo's, de Jame's flamingo, de rode flamingo van Centraal Amerika en de Andes-flamingo).

Deze verzameling vogels leeft soms in gevangenschap, soms in halve gevangenschap, ofwel in volledige vrijheid. De Wildfowl Trust is een erkende instelling van openbaar nut die een enorme internationale faam geniet. Hij werd in 1946 gesticht door de beroemde ornitholoog en schilder Peter Scott, die er de directie van waarneemt. De eerste benaming : Severn Wildfowl Trust werd spoedig gewijzigd in verband met

Zuid-Amerikaanse flamingo's in hun aangepaste verblijfplaats te Slimbridge
(Cliché A. Flausch)

de omvang en het internationaal karakter van de verzameling. Hare Majesteit de Koningin van Engeland aanvaardde er de hoge bescherming van, en van 1960 tot 1965 werd het voorzitterschap toevertrouwd aan de Hertog van Edinburg. Andere instellingen van de Trust werden ook opgericht te Peakirk onder de benaming : « Peakirk Waterfowl Gardens », en een nieuwe afdeling is nu in wording in Lancashire.

De Wildfowl Trust is een organisme zonder winstoogmerken dat gefinanceerd wordt door bijdragen van de leden, door giften, en door de verkoop van toegangskaarten en allerhande voorwerpen die in de winkels van de verschillende instellingen aangeboden worden.

De sommen die op deze manier verzameld worden, worden aangewend voor het onderhoud van de verzamelingen, voor het behoud van het waterwild in alle delen van de wereld, voor onderzoek en opvoedende doeleinden.

Voor wetenschappelijk onderzoek wordt een rijkstoelage toegekend door de « Natural environment research council » door bemiddeling van

de Nature Conservancy. Met het wetenschappelijk onderzoek voor het behoud van de soorten en de opvoedende programma's gelasten zich zoekers en assistenten onder leiding van de Directeur van het onderzoek Dr G. V. T. Matthews. De verzameling en het grondgebied worden beheerd door een afzonderlijke groep onder leiding van de Conservator, Mr Tommy S. Johnstone.

Het algemeen beheer en het secretariaat worden verzekerd door andere medewerkers onder leiding van de Administratieve Directeur (Controller). Tenslotte is een speciale groep verantwoordelijk voor de winkels en het innen van de toegangsprijzen.

Omgeving en wilde vogels

In de onmiddellijke omgeving van de Trust te Slimbridge ligt de Severn-monding met haar zandbanken, haar bij ebbe uitgestrekte slikplaten en de lage weiden die er omheen liggen (1.250 Ha.). Het is een traditionele overwinteringsplaats voor kolganzen, waarvan het aantal in

Tropische planten- en eendensoorten vinden in deze broeikast een heerlijk onderkomen
(Cliché A. Flausch)

Peter Scott, stichter van de Wildfowll Trust brengt een bezoek aan het Zwin, in gezelschap van zijn echtgenote, Graaf Lippens en de auteur

januari/februari soms 5.000 overschrijdt. Vaak worden er bijzonder zeldzame soorten waargenomen (roodhalsganzen, dwergganzen). Tijdens de winterperiode neemt men er honderden kleine zwanen waar die zich elk jaar bij de verzameling voegen om er te overwinteren. Het is dan ook een énig mooie aanblik het over en weer vliegen van deze eendachtigen tussen het park en de rivier, gade te slaan. Deze zwanen zijn met de omgeving zo vertrouwd geworden, dat men ze vanuit een speciaal voor dit doel ingericht vertrek (Swan observatory) kan gade slaan, op één meter afstand, zonder dat zij enig teken van angst laten blijken.

Dank zij deze vertrouwde omgang, is het de Trust mogelijk de kleine zwanen, individu per individu, afzonderlijk te identificeren, waarbij het

verschil van « pattern » (1) van de snavel een rol speelt. Deze onderzoeken zijn bijzonder nuttig in verband met de studie van de traditie van de overwinteringsplaats en de waarneming van de sociale gedragingen.

Voor het ringen worden de vogels gevangen met enorme verticale netten.

Buiten de zwanen en ganzen, wordt dit heiligdom der internationale ornithologie tijdens de winter bezocht door 2.500 wilde eenden, 3.000 smienten, 1.700 wintertalingen, 500 pijlstaarten, 400 slobeenden,, 200 kuifeenden, 100 bergeenden, 70 tafeleenden, en 40 krakeenden.

Vangst en ringwerk

De Wildfowl Trust was de promotor van het aanwenden van de bekende netten aangedreven door raketten (rocket-nets), die enorme vangsten mogelijk maken (350 ganzen in een slag). De medewerkers van de Trust hebben met deze raket-netten meer dan 30.000 ganzen en steltlopers gevangen en geringd. 28.000 ganzen en zwanen werden ingesloten en gevangen tijdens de ruiperiode op de broedterreinen in het hoge Noorden en in Groot-Brittannië. Het ring- en tellingswerk van watervogels (eendachtigen en waadvogels) werd door de regering volledig aan deze instelling overgedragen.

De studie van de stand van deze vogels, van hun geografische verspreiding, hun dinamisme en hun trek, vormt een van de hoofdbestanddelen van het wetenschappelijk onderzoek. De trekrichting en de navigatie vormen het onderwerp van uitgebreide onderzoeken en maken deel uit van studies op lange termijn. Andere programma's zijn gericht op de voedingsproblemen in verband met schade aan de landbouw of aan de weilanden. Vergeten wij ook de nauwe samenwerking niet tussen de jagers op waterwild en de Trust. Tenslotte is, zowel in het belang van de vogels in hun natuurlijke omgeving, als in het belang van de vogels der verzamelingen, een gespecialiseerd pathologist aan de instelling verbonden (epidemische ziekten onder de vogelbevolking, de mogelijkheid tot benaderen in een beperkte ruimte, ontledingen bij massale vangsten door middel van X stralen, bloedproeven, post-mortem onderzoeken van al de vogels van de verzameling enz.).

Behoud van de soorten.

Het behoud is afhankelijk van het onderzoek, en deze twee sektoren zijn nauw met elkaar vergroeid. De Wildfowl Trust was de inrichter van tellingen tijdens de winter van eendachtigen op nationaal vlak. Later werden deze tellingen op internationale schaal (europese) verricht voor

(1) Deze « tekeningen » werden op de muur van het observatorium aangebracht te zamen met de doopnaam die aan elk dier werd toegekend (N. V. D. R.).

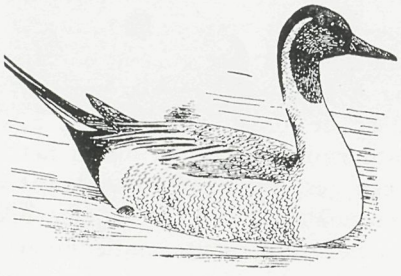
rekening van het Internationaal Bureau voor Waterwild Onderzoek. Deze tellingen worden vaak per vliegtuig uitgevoerd (Aereal Survey). Een rechtstreekse bijdrage tot het behoud is het kweken van afnemende of met uitsterven bedreigde soorten.

De stand kan dusdanig gehandhaafd blijven en de eventuele mogelijkheid om in streken waar de soort werd uitgeroeid tot herinvoer over te gaan is gewaarborgd.

Een schitterend bewijs hiervan is de Hawaiaanse gans, ook Nenegans (Branta sandvicensis) genoemd, waarvan het aantal in haar oorspronkelijk gebied tot 40 exemplaren was teruggelopen (wereldstand). In 1950 werden enkele vogels aangekocht.

Deze overlevenden die naar Slimbridge werden overgebracht, behoren tot de stamvaders van vele honderden vogels, waarvan een groot gedeelte terug in Hawai werd vrijgelaten, terwijl anderen om veiligheidredenen in andere verzamelingen werden ondergebracht. In 1912 bleven nog slechts 7 exemplaren over van de Laysaneend (Anas Laysanensis). Elk jaar worden er door de Wildfowl Trust meer dan 40 gekweekt en in 1961 bereikte hun aantal op hun eiland van herkomst 700 exemplaren.

Het Internationaal Bureau voor Onderzoek van Waterwild, waarvan de zetel gedurende vele jaren in het Biologisch Station van La Tour du Valat in Camargue gevestigd was, is nu sedert twee jaar in de Wildfowl Trust ondergebracht.

Nog een bedreigd paradijs : de oceaaneilanden

door P. GEROUDET
Wetenschappelijk medewerker
van het Wereldnatuurfonds « World Wildlife Fund » te Morges

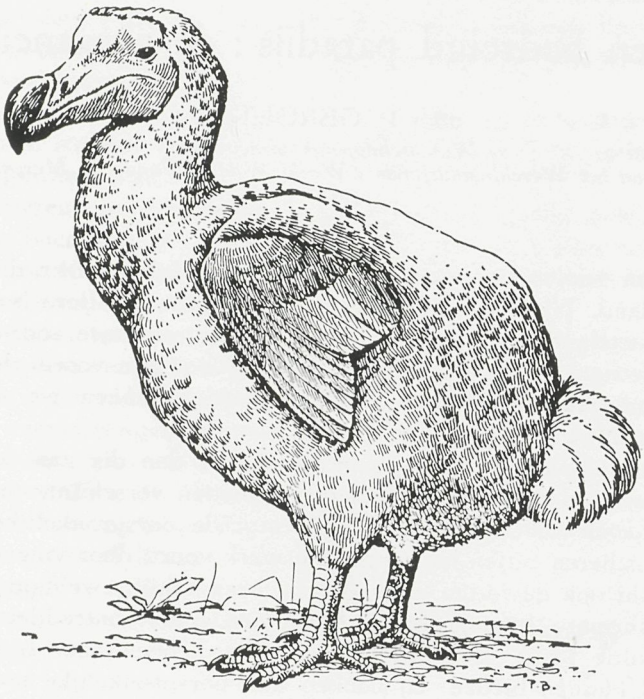
Voor een zoöloog en een botanicus is een eiland zeer dikwijls een schatteneiland. Niet omdat het een rijker fauna en flora zou bezitten dan het vasteland, maar wel omdat er eigen, inheemse soorten kunnen bestaan die nergens elders voorkomen. Hiervoor zijn vooral de archipels van de Indische en Stille Oceaan vermaard : denken we slechts aan Galapagos, Hawaï en de Seychellen.

Geen natuurschat is echter meer kwetsbaar dan die van de eilanden. Van zodra de mens in deze afgelegen gebieden verschijnt, ontwricht hij het broze evenwicht : landbouw verdringt de oorspronkelijke vegetatie en zijn huisdieren zetten het vernielingswerk voort; door vreemde soorten en ongewild ook de ratten in te voeren, brengt hij geweldige schade toe aan de inheemse fauna, die hij bovendien totaal ontreddert door een ongeoorloofde jacht. Zeer weinig eilanden hebben aan de ontaarding weerstand kunnen bieden; zij hebben hun oorspronkelijke levensvormen verloren, te beginnen met de meest gespecialiseerde en met deze die zich het minst konden aanpassen.

Aldus heeft het eiland Mauritius rond de jaren 1681 de beroemde Dronte of Dodo zien verdwijnen. Dit was een zware duif die niet vliegen kon en de kolonisten slaagden er zonder moeite in om de soort volledig uit te roeien. Dit was het begin van een sombere rij.

In het necrologium van de uitgestorven soorten nemen de eilandbewoners de overgrote meerderheid in. Enkel bij de vogels zijn van 1600 tot heden 162 soorten en rassen verdwenen. waarvan 98 slechts sinds 1866. Hiervan waren er 153 eilandbewoners, meestal op eilanden van de Indische en Stille Oceaan. Trouwens zijn ook heden nog vele vogels van dit uitgestrekte gebied met onverbiddelijke verdwijning bedreigd. Veelal is dit de fout van de menselijke onverschilligheid of winstbejag.

In onze tijd heeft de wetenschappelijke interesse de mens bewust gemaakt van zijn verantwoordelijkheid. Deze bleef gelukkig niet beperkt tot het aanleggen van verzamelingen voor musea of van lijsten van met verdwijning bedreigde soorten, maar zij groeide uit tot een streven om de laatste overlevenden te redden vooraleer het te laat is. Het natuurbehoud is op wereldschaal een plicht geworden van de mensheid. Door experten van de Internationale Unie voor het Behoud van de Natuur en haar Hulpbronnen (UICN) worden deze problemen nauw gevolgd. Met hun medewerking en met deze van andere organisaties zet het Wereldnatuurfonds « World Wildlife Fund » al zijn krachten in om de toekomst

De Dodo (Rafus solitarius)

van ons natuurpatrimonium te vrijwaren. Het eerste doel is die soorten te redden die op de rand van de verdwijning staan en die, eens zo ver, door geen macht ter wereld meer zouden kunnen tot het leven geroepen worden.

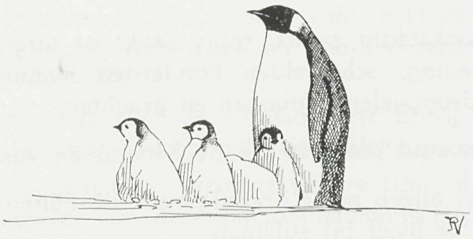
De Fauna van de eilanden blijkt duidelijk op de eerste plaats te staan, hiervoor moeten de grootste uitgaven worden verricht. Men zou over de nodige middelen moeten kunnen beschikken om niet alleen in de Galapagos, op Madagascar of Java, maar ook in de Middellandse Zee, op de Kanarische Eilanden, in Nieuw Caledonië, op de Filippijnen en elders in de Oceaan tussenbeide te komen. De beschikbare financiën zijn echter ontoereikend tegenover de grootscheepse en talrijke projekten die zouden moeten worden uitgewerkt. Het voorbeeld van het eiland Cousin toont wel duidelijk aan over welke inzet het gaat. Slechts 28 ha groot, maakt Cousin deel uit van de eilandengroep der Seychellen op meer dan 1.000 km ten Noordoosten van Madagaskar. Tot op heden hebben de eigenaars er de begroeiing en de vogels weten te beschermen en dit niettegenstaande zij de uitbating van hun cocosbomen doordreven. Hoewel niet onaangeroerd noch verlaten, bleef Cousin toch een Aardsparadijs, zelfs zonder de klassieke slang...

Ontelbare zeevogels hebben hier een schuiloord gevonden : stormvogels, pijlstormvogels, fregatvogels hebben er grote kolonies en de sierlijke witte sternen wemelen er als sneeuwvlokken tussen de bomen. De grote zeldzaamheid van het eiland Cousin is echter een grasmus *Bebronis sechellensis,* waarvan daar alleen ter wereld amper een veertigtal eksemplaren bestaan. Ook komt er de tok-tok of Foudi der Seychellen, *Foudia sechellarum,* voor, een kleine mus die voor het overige nog slechts twee andere eilanden van de archipel bewoont. Tenslotte zijn er nog de vissen en zeldzame schaaldieren van de kustwateren om van het eiland Cousin een levend museum van de Indische Oceaan te maken. Zou dit eiland ooit in handen van speculanten vallen, die meer begaan zijn met winstbejag dan met natuurbehoud, dan zou dit meteen het einde betekenen van dit paradijs.

Tot de aankoop van Cousin werd dus, na overleg, besloten door de Internationale Raad voor Vogelbescherming en het World Wildlife Fund.

Een oproep werd gedaan om de nodige 50.000 pond sterling te verzamelen, dus ongeveer 6 miljoen frank. Het ontwerp voorziet een statusquo met een gereglementeerde uitbating van de cocospalmen, daarna de oprichting van een klein wetenschappelijk station en een zeer gereglementeerd toerisme. Een bestendige bewaker zal voor de bescherming instaan. Alles zal dus in het werk worden gesteld om de rijke natuur van het eiland te bewaren.

Indien de operatie lukt — en zij moet lukken — dan zal dit toch reeds betekenen dat één paradijs gered is.

Waarom werden de moerassen van Harchies niet vroeger veilig gesteld ?

door Paul SIMON
Conservator van het Museum voor Natuurgeschiedenis van Tournai

Beslijkt en spookachtig zwart, soms naakt of uitgedost in de meest uiteenlopende kleding, scharrelden honderden mannen in de modder en in de laatste drooggelegde plassen en grachten.

Zo begon de maand juni 1969 in de Moerassen van Harchies.

De aanblik was alleen maar grappig voor de buitenstaander, tragisch voor diegene die er bleef bij stilstaan.

Meer dan 40.000 vissen werden « vermoord ».

Waarom deze verkwisting ?

De strijd tussen de promotors van de drooglegging van de Moerassen van Harchies en de voorstanders van de oprichting van een biologisch reservaat was in een nieuwe fase getreden.

Het Ministerie van Nationale Opvoeding toonde inderdaad belangstelling voor de oprichting van een biologisch opzoekingscentrum ten dienste van de Universiteiten.

Ten einde dit projekt te kelderen, werd besloten de Moerassen van Harchies van de kaart te wissen.

Hoe kwam het zover ?

Aan schriftelijke waarborgen die ons door de Heer Héger, Minister van Landbouw, gegeven werden ontbrak het stellig niet :

« Ik kan U de verzekering geven dat de geplande werken door het Waterschap geen invloed zullen hebben op het waterpeil van het moeras. » (Brief van 11 oktober 1968.)

« Het ornithologisch belang van Harchies heeft de aandacht (*sic*) van mijn diensten bekomen.

» De werken zijn er niet op gericht het moeras droog te leggen, en een gedeelte ervan, ongeveer 100 ha, zal blijven bestaan samen met de rietkraag die het omzoomt.

» De werken beogen enkel de daling van het waterpeil, dat vooral in het centrum waar het ongeveer 8 meter bereikt, te hoog is. » (Brief van 7 november 1967.)

De Heer Vanden Abeele, Kabinetschef van de Minister van Landbouw, bij afwezigheid van de Heer Héger, antwoordt in zijn brief van 23 november 1967 aan Minister Piers en verzekert : « dat onderrichtingen werden gegeven opdat een oppervlakte van 100 tot 125 ha onder water zou blijven staan, waardoor deze moerassen hun karakter van pleisterplaats voor de vogels van West-Europa zullen behouden ».

Maar wie had zich kunnen indenken dat de verzekering die ons door de Heer Héger, Minister van Landbouw, werd gegeven, slechts wind was ? Wij hebben aan deze verklaringen geloof gehecht. In die tijd hadden wij nog vertrouwen in het woord van de Heer Héger, ondanks het ongunstig uitzicht van deze zaak en haar achtergrond van schandelijke speculaties.

Men vergete niet dat in 1965 de « Immobilière Européenne » de Moerassen van Harchies heeft gekocht van de Kolenmijnen van Bernissart.

Wij hadden alle redenen om gerustgesteld te zijn : de Heer J. Peten, Afgevaardigd Beheerder van deze Immobiliënmaatschappij, was immers beschermend lid van onze vereniging sedert 1958.

Maar voor geld wijken gevoelsargumenten en de heiligste zaken worden eraan opgeofferd.

De afhandeling gebeurde achter de schermen, ondanks of om reden van de publicatie van het regionaal plan voor ruimtelijke ordening voor Mons-Borinage 1963 door het Ministerie van Openbare Werken — Bestuur van Stedebouw en Ruimtelijke Ordening.

Dit plan voorziet dat de gebieden bekend als de Moerassen van Harchies, Pommerœul en Hensies en hun onmiddellijke omgeving zullen samengevat worden onder de benaming « Natuurreservaat van Harchies », in de hoofdstukken « Grote communautaire uitrusting » en « Groene zones en gebieden », onder de rubriek « Groenzone en natuurgebied van regionaal of supraregionaal belang ».

Het Waterschap van Pommerœul wordt terug in het leven geroepen. Waarom ? Door wie ?

Er bestonden twee goede redenen : de mijninstortingen namen sedert enkele jaren toe, en het water verspreidde zich over terreinen die tot nog toe nooit onder water stonden. Zelfs de « Brunehaultsteenweg », die de Kolenmijn van Hensies-Pommerœul met de grote wegknooppunten verbindt, was erg verzakt en stond een groot gedeelte van het jaar onder water. Om deze uitstekende redenen was het noodzakelijk belangrijke werken uit te voeren. Alles verliep vlot, en hun werking zal slechts van blijvende aard zijn indien de verzakkingen ophouden.

Helaas zijn de vooruitzichten van de Geologische Dienst niet gunstig.

Afgezien van de mijninstortingen die gevreesd worden, heeft in de Haine-vallei een natuurlijke verzakking plaats; het betreft een geologisch verschijnsel. De huidige berm van de « Grand Courant », die pas werd uitgediept, biedt slechts een kleine veiligheidsmarge tegen het water dat de Brunehaultsteenweg overstroomt.

Maar andere duurdere werken werden eveneens ondernomen. Zij hadden tot doel het waterpeil te doen dalen van de kom die het Groot Moeras vormde, om aan de eigenaars van de onder water staande terreinen toe te laten landbouwgronden te heroveren.

Een waterafvoerbuis van 1 meter doormeter die op 3 meter diepte werd aangelegd, voert een groot gedeelte van het moeraswater af, enkel en alleen door aantrekkingskracht.

Deze afvoerbuis die ongeveer zeven miljoen heeft gekost, is bestemd om een gedeelte van de door de « Immobilière » aangekochte gronden te valoriseren.

Waarom deze aanzienlijke uitgave die slechts enkele tientallen hectaren herwaardeert ?

Ja, waarom ? wanneer men bedenkt dat de daling van het waterpeil van het moeras, waarop de Heer Héger in zijn brief van 7 november 1967 duidt, door een minder omvangrijk werk had kunnen bekomen worden.

In het antwoord op deze vraag ligt de knoop van het probleem vervat.

De leiding die werd aangelegd zal de « Immobilière Européenne » toelaten een belangrijke financiële operatie te verwezenlijken, en nog wel met gesloten beurzen, of nochtans zeer goedkoop in vergelijking met

de inspanning die door de gemeenschap wordt geleverd. Dit werk moet inderdaad een bepaalde grondoppervlakte, die op de rietvelden werd herwonnen, valoriseren.

Hoe kon een dergelijk projekt geboren en aanvaard worden ?

Om dit te begrijpen dient men te weten dat Graaf Didier Cornet d'Elzius, Beheerder van de « Immobilière Européenne », een wit voetje heeft bij bepaalde leden van het Kabinet van Minister Héger.

Alles kon dus in strikt wettelijke vormen afgehandeld worden en met een goed geweten. Want Graaf Claude Cornet d'Elzius, Raadgevend Lid van het Kabinet van de Minister van Landbouw, zegde ons op 4 october 1967 : « Het projekt van het Waterschap, dat aan de Minister van Landbouw werd voorgelegd, werd ingeleid onder de benaming

Het waterpeil is gezakt... (Cliché P. Simon)

« Waterschap van Pommercœul ». Indien men het projekt had voorgedragen onder de benaming « Waterschap van Harchies », zou ik, bewust van de waarde van het gebied, er niet in toegestemd hebben dat de Minister het projekt goedkeurde. »

Maar wanneer men de landbouwkundige waarde van deze herwonnen gronden onder ogen neemt, komt men tot verbijsterende conclusies :

« Buiten de gronden ontstaan door natuurlijke aanspoelingen van de Haine, en die bestaan uit een samenstelling van zand en klei, en de noordelijke en oostelijke oevers van het klein moeras van Harchies, zijn alle gronden rondom het moeras, die door de daling van het water toegankelijk werden gemaakt, van kleiachtige aard. Men stootte er dikwijls op een zandig substraat en de zuurtegraad is meestal alcalisch. Op intensieve wijze drooggelegd door talrijke open grachten, en dit omvat het geregeld onderhoud van al de grote grachten die in de Grand Courant en het moeras uitmonden, zouden de herwonnen gronden « geschikt » kunnen bevonden worden voor weiland, « tamelijk geschikt » of « weinig geschikt » voor andere aanwendingen, Hoe verder men zich van de waterafvoerbuis of van de afwateringsgrachten verwijdert, hoe minder de invloed van deze drooglegging zich laat voelen, en tal van percelen die op het moeras werden herwonnen, zullen ongeschikt blijven voor elke speculatie.

» De zand- en kleiachtige gronden van de natuurlijke aanspoelingen van de Haine, die een breedte hebben van 50 tot 100 meter op een lengte van 2.500 meter, zouden aanmerkelijk kunnen verbeterd worden door de oprichting van een eenvoudig draineringsnet.

» Afgezien van de voorbije of komende mijninstortingen, die het probleem van de Moerassen van Harchies zeer ingewikkeld maken, ondergingen de gronden van de Haine-vallei vanaf Mons tot aan de Franse grens allen een slechte drainering (permanent freatisch grondwater).

» Het herwinnen van uitgestrekte grondoppervlakten die werkelijk voor de landbouw van enige waarde zijn, ten koste van de Moerassen van Harchies, lijkt ons dus zeer twijfelachtig. »

Zo besluit de Heer Ed. de Roubaix, Attaché bij het Cartografisch Centrum der Gronden te Gent, in zijn pedologisch verslag over de gronden van het gebied Harchies.

Dit verslag wordt aangevuld door de studie van de Geologische Dienst van België, Beheer der Mijnen, omtrent de mijnverzakkingen die dit gebied in de eerstvolgende jaren zullen treffen. De omvang van deze verzakkingen schommelt tussen 25 en 75 cm op zijn minst.

Hoe paradoxaal het ook klinke, zijn het de beste gronden, dus diegene die door de daling van het waterpeil van het moeras de gunstigste uitslagen zouden hebben geleverd, die door de verzakkingen zullen getroffen worden, hetgeen hun recuperatie slechts van tijdelijke aard maakt.

De « Immobilière Européenne » heeft zich met een financiële operatie ingelaten die schijnbaar niet aan haar verwachtingen heeft voldaan, omdat onze actie het gunstig verloop van « zaken » heeft geremd. Sta ons toe dit te betwijfelen.

En hoe staat het in deze « operatie » met de plaatselijke landbouwers voor het lot van dewelke een bepaald volksvertegenwoordiger en de Beroepsvereniging van de Landbouw, aangevoerd door Graaf Charles Cornet d'Elzius, zich in het vuur hebben gegooid ?

De boeren van Bernissart hebben de gronden die zij bebouwden niet gekocht. Waarom ?

Deze terreinen werden hun nochtans bij voorkeur aangeboden, maar aan een hogere prijs dan deze die door de Heer Marcel Ghyselen van Vedrin werd betaald voor de 123 ha die hij heeft aangekocht. Weer een toeval...

Ook de pomp die werd opgesteld om het moeras te ledigen maakte deel uit van de speculatie.

Want deze pomp, die wel voldoening geeft wanneer het erom gaat de normale waterafvoer van freatisch grondwater te verwerken, is ontoereikend om het water van een stortvloed onder de knie te krijgen.

Dit kwam voor in de maand augustus 1969.

Zo is een konflikt ontstaan tussen de natuurbeschermers en de verantwoordelijke overheid van het Ministerie van Landbouw.

Het doel van de drooglegging van het moeras door het Waterschap van Pommerœul is inderdaad gronden te heroveren om ze geschikt te maken voor de landbouw. De drooglegging begon in oktober 1967 en zal tot de rampspoedige verdwijning leiden van het grootste gedeelte van het open water, dat de wetenschappelijke rijkdom en de esthetische waarde van het Moeras van Harchies uitmaakt.

De waterverspilling ten gevolge van de massale afvoer, die de aanvoer van regenwater aanzienlijk overtreft, zal ook de potentiële watervoorraad van de streek doen slinken.

Wij willen nochtans onderlijnen dat in ons land de herovering van landbouwgronden, waarvan de slechte kwaliteit door een onderzoek werd uitgemaakt, niet alleen een oplossing is die tot grote uitgaven leidt, maar die tevens de belangen van de landbouwers schaadt.

Gronden met geringe opbrengst, die aan hoge prijzen aangekocht moeten worden zijn waardeloos voor de landbouw en voor een gezonde agrarische politiek.

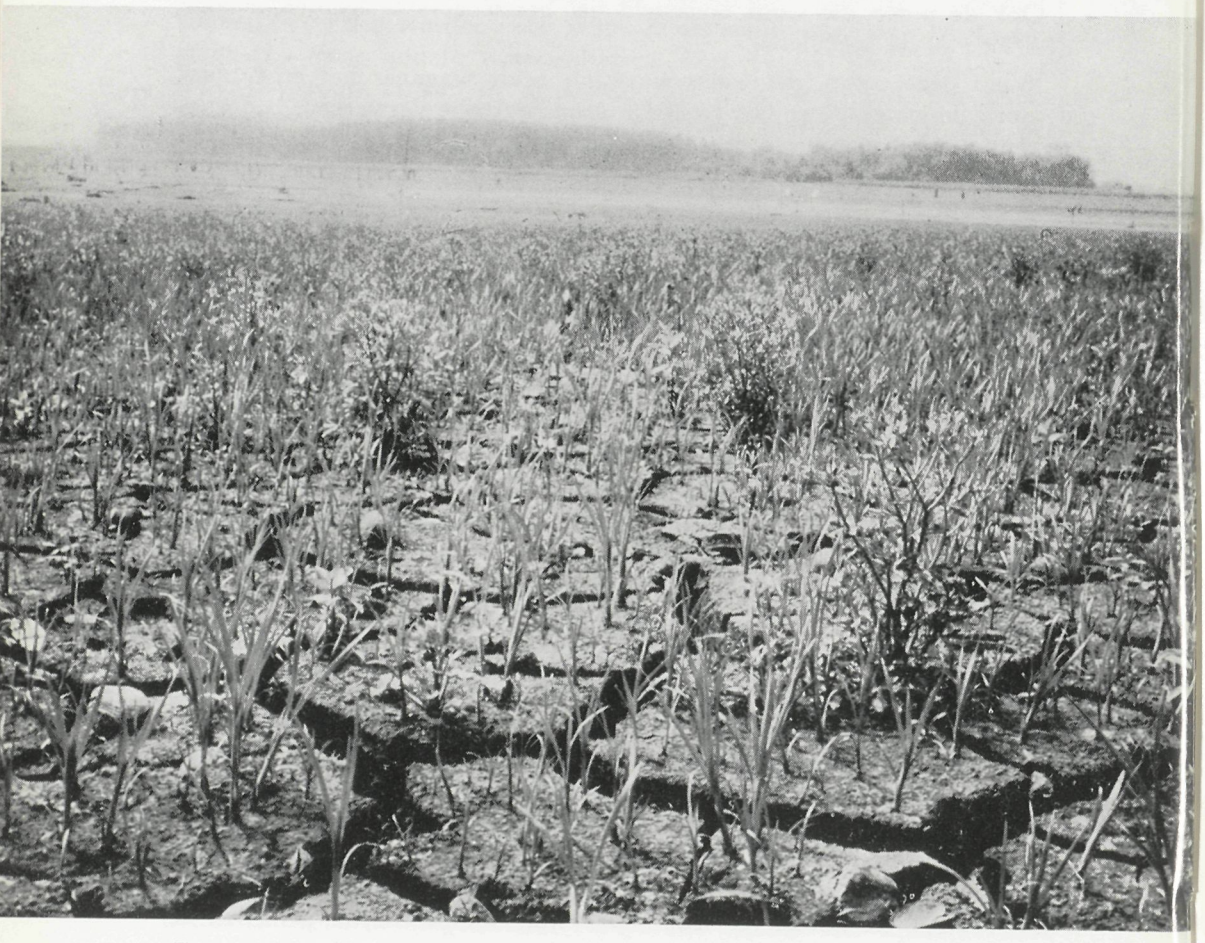
Is het bovendien niet volstrekt abnormaal, dat in de schoot van éénzelfde ministerie, de Landbouwkundige Hydraulische Dienst de beslissing moet treffen bepaalde gronden droog te leggen, terwijl het Bestuur van Waters en Bossen er moet over waken deze zelfde gebieden te beschermen.

De noodzaak dringt zich op de politiek voor Hydraulische Landbouw te herzien.

Deze instelling had destijds haar reden van bestaan en sommige van haar verwezenlijkingen zijn zeer nuttig geweest.

Alle waardevolle gronden die onder gezonde geldelijke voorwaarden konden gesaneeerd worden zijn reeds aan de beurt gekomen.

Desondanks zet deze afdeling van het Ministerie van Landbouw haar actie onvermoeid verder, en bekommert ze zich nu om tweederangsgronden, of om vochtige zones van onberekenbare wetenschappelijke waarde, waarvan de geschiktmaking met dusdanige hoge onkosten gepaard gaat dat van rentabiliteit wel geen spraak meer kan zijn.

Terreinen met een uitgesproken bestemming : de landbouw (Cliché P. Simon)

Dit blijkt duidelijk uit een paragraaf van de brief die de Heer Luc Hoffman, Directeur van het Internationaal Bureau voor Waterwildonderzoek en Directeur van het Biologisch Station van la Tour du Valat in Camargue, op 26 april 1968 aan de Minister van Landbouw richtte :

« De moerassen, die lange tijd terecht als vijandige middens voor de menselijke vooruitgang werden aangezien, blijken inderdaad voor de moderne mens nuttige gebieden te zijn in velerlei opzichten, zowel economische als sociale, wetenschappelijke en culturele. Daarom worden in bepaalde geïndustrialiseerde landen, waaronder de Verenigde Staten van Amerika, niet alleen geplande drooglegginsgwerken stopgezet, maar gaat men zelfs over tot het terug onder water zetten van vroeger drooggelegde moerassen of tot de aanleg van geheel nieuwe, kunstmatige, vochtige zones. »

De Landbouwkundige Hydraulische Diensten zouden in elk geval moeten overgaan tot het onder water zetten van vochtige gebieden, opdat deze hun essentiële bestemming zouden terugkrijgen.

De aanleg van wateroppervlakten voor de herbevoorrading van het grondwater zal in een zeer nabije toekomst ten zeerste op prijs gesteld worden.

België heeft op het gebied van natuurbescherming een grote achterstand in te lopen : het is de hoogste tijd om een blijvende actie op touw te zetten en ze tot een goed einde door te voeren.

Het behoud van de menselijke omgeving is zo belangrijk dat men er in de kortst mogelijke tijd moet toe komen een gespecialiseerd Ministerie in het leven te roepen, met de opdracht over alle menselijke ingrepen toezicht te houden en de mens tegen zichzelf te beschermen.

Ten slotte kon onze vereniging op 30 juni 1969 aan de Heer Abel Dubois, Minister van Nationale Opvoeding, volgend schrijven richten, omtrent het besluit dat hij zo pas genomen had :

« Mijnheer de Minister,

» Onze vereniging, ten volle bewust van de waarde van de Moerassen van Harchies, de grootste van Henegouwen en België, ijvert sedert 1955 voor hun behoud.

» Tal van personaliteiten hebben hun belangstelling voor het probleem geuit. Verslagen van honderden bladzijden werden opgesteld; tal van artikels werden in de meest vooraanstaande tijdschriften voor natuurbescherming gepubliceerd.

» U is wellicht op de hoogte van de onderhandelingen die met uw Collega, de Heer Héger, Minister van Landbouw, werden aangeknoopt, en die, niettegenstaande ze zestien maanden duurden, tot geen positief resultaat hebben geleid.

» Wij hebben ons dan tot uw Ministerie gericht, en Uzelf en uw diensten hebben aan het probleem de nodige aandacht besteed. Bewust van zijn belangrijkheid en de dringende noodzaak in te grijpen, heeft U er in enkele weken tijd een constructieve oplossing aan gegeven.

» De toekomst van de Moerassen van Harchies schijnt nu verzekerd, en aan de studiewerken die uw nuttig ingrijpen zullen vervolmaken, zal de grootst mogelijke zorg worden besteed.

» Uw begrip voor problemen die nog steeds met grote moeite een gunstige weerklank vinden stemmen ons tot optimisme. Wij verzekeren U tevens dat ook onze leden uw besluit, bewust van zijn belang, ten zeerste op prijs zullen stellen.

» In hun naam en in deze van allen die zich voor deze zaak hebben ingespannen en onvermoeid op de bres staan voor het natuurbehoud, verzoeken wij U onze hartelijke gelukwensen en oprechte dank te aanvaarden.

» Met eerbiedige hoogachting,

Paul SIMON,

Beheerder-Conservator van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten

De natuurbescherming in België

De Heer E. Kesteloot heeft verleden jaar de verschillende internationale instellingen beschreven die ijveren voor de natuurbescherming. Ten behoeve van onze lezers hebben we ditmaal een inventaris opgemaakt van soortgelijke organisaties in ons land.

Deze verenigingen maken deel uit van één organisatie, het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming, waarvan het voorzitterschap wordt waargenomen door de Heer H. Delaunois. Het doel van het Verbond, evenals de lijst van de aangesloten leden worden hieronder nader bepaald :

I. — *DOEL VAN HET VERBOND*

1) Het Verbond beoogt de bundeling van alle inspanningen die in België door partikuliere organisaties geleverd worden om de natuur en het landschap te beschermen,

   Onder « *natuur- en landschapsbescherming* » dient te worden verstaan :

   a) *het behoud van de natuur, het natuurlijk evenwicht en de natuurlijke hulpbronnen;*

   b) *de vrijwaring van de natuurgebieden;*

   c) *de bescherming van de dier- en plantensoorten;*

   d) *de bescherming van het landschap;*

   e) *de aanleg en de verdediging van de groenzones.*

2) Bovendien beoogt het Verbond :

   a) de samenwerking onder de aangesloten groeperingen;

   b) de bekendmaking van de gemeenschappelijke verzuchtingen van de aangesloten groeperingen aan overheid en partikulieren;

   c) de studie van de natuurbeschermingsproblemen die gelijktijdig ons land en de aangrenzende landen aanbelangen (in samenwerking met de nationale groeperingen van de buurlanden en met de internationale organisaties).

3) Ten slotte kan het Verbond alle noodzakelijk gebleken initiatieven inzake natuur- en landschapsbescherming nemen, steunen en bundelen, zo o.m. : de oprichting van natuurreservaten, de natuurstudie en het wetenschappelijk onderzoek, de volksopleiding en de vulgarisatie, de verbetering van de wetgeving.

II. — *LEDEN*

Ardenne et Gaume V.Z.W.
41 Maria van Burgondiëstraat — 1040 Brussel.

Commission des Réserves naturelles du groupement européen des Ardennes et de l'Eifel
38 Leonard de Vincistraat — 1040 Brussel.

Eupener Eifel-Ardennen Verein G.O.E.
21 Aachener strasze — 4700 Eupen.

Aves V.Z.W.
250 de Broquevillelaan — 1150 Brussel.

Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde Antwerpen N.V.
26 Koningin Astridplein — 2000 Antwerpen.

Les Amis de la Fagne V.Z.W.
6 Rue de Dison — 4822 Petit-Rechain.

Vrienden van het Zoniënwoud V.Z.W.
6 Olmenlaan — 1180 Brussel.

Union Touristique les Amis de la Nature A.S.B.L.
23 Keizerlaan — 1000 Brussel.

Kontaktkomitee van de kringen voor Natuurstudie en Natuurbescherming in het Antwerpse
27 Walenstraat — 2000 Antwerpen.

Belgische Bond voor Esthetiek V.Z.W.
5 Koning-Galerij — 1000 Brussel.

Natura Mosana
319 Route de Beaumont — 6030 Marchienne-au-Pont.

Les Naturalistes belges V.Z.W.
20 de Roverelaan — 1080 Brussel.

Koninklijke Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon V.Z.W.
24 Koningin Astridplein — 2000 Antwerpen.

Belgische Natuur- en Vogelreservaten V.Z.W.
31 Vautierstraat — 1040 Brussel.

Arbeiderstoeristenbond De Natuurvrienden V.Z.W.
53 Provinciestraat — 2000 Antwerpen.

Société Royale Le Vieux Liège A.S.B.L.
1 Rue du Stade — 4000 Cointe Sclessin.

Ornithologische Vereniging De Wielewaal V.Z.W.
13 Graatakker — 2300 Turnhout.

Werkgroep Natuurbeschermingsaktie Limburg
7 Grevensweg — 3640 Eisden.

Centrum voor Natuurbeschermingsedukatie V.Z.W.
82 Morckhovenlei — 2200 Borgerhout.

Ten behoeve van onze lezers hebben wij enkele verenigingen verzocht hun werkwijze nader uiteen te zetten. Wegens plaatsgebrek was het ons onmogelijk het werkprogramma van de 20 aangesloten leden van het Verbond te omschrijven. Wij hebben ons derhalve moeten beperken tot de bijdrage van 5 verenigingen, die zich meer bepaald toeleggen op de bescherming van grondgebieden of op de studie van de Natuur.

ARDENNE ET GAUME

De vereniging zonder winstoogmerken *Ardenne et Gaume* werd in december 1941 gesticht; wij kunnen haar programma als volgt samenvatten :

1. Onze medeburgers liefde en begrip voor de natuur, en eerbied voor de merkwaardigheden van ons land bijbrengen. (Voordrachten, filmvoorstellingen, publicaties, samenkomsten...)
2. Het verwerven van bijzonder interessante natuurgebieden waarvan het behoud dient verzekerd te worden omwille van hun wetenschappelijke en esthetische waarde.
3. Door het afsluiten van overeenkomsten met de gemeentelijke overheden (erfpachten), het Departement van Waters en Bossen en particulieren, natuurreservaten oprichten met het doel ze veilig te stellen voor de toekomst.
4. Natuurparken oprichten waar het publiek in de gelegenheid wordt gesteld aan natuurstudie te doen.
5. De publicatie verzekeren van een driemaandelijks tijdschrift « Parcs Nationaux », orgaan van « Ardenne et Gaume », en — overeenkomstig de wens van de Internationale Unie voor Natuurbehoud (U.I.C.N.) — monografieën gewijd aan de wetenschappelijke studie van onze natuurreservaten, uitgeven. Zeven monografieën werden tot op heden gepubliceerd.
6. De jongeren in de natuurwetenschappen en de natuurbescherming inwijden. (Toevoeging van een Jeugdafdeling aan onze groepering.)
7. Door de inrichting van vergaderingen, voordrachten en uitstappen de leden van *Ardenne et Gaume* de gelegenheid bieden hun kennis te verrijken, in het bijzonder door contacten met specialisten. (Maandelijkse vergaderingen en wintervoordrachten, zomeruitstappen, geleide bezoeken, enz.)
8. De uitingen van het menselijk verleden aanmoedigen en doen heropleven : eerbied voor de architectuur, de plaatselijke zeden en ambachten. (Wederopbouw van de Romeinse Baden te Furfooz, van een wijngaard te Torgny, bewaring van een oud huis te Martelange, enz.)

Verwezenlijkingen

Ardenne et Gaume beheert 14 reservaten met een gezamenlijke oppervlakte van 2.500 ha en een museum. In de meeste gevallen sluit de vereniging erfpachten af met de betrokken gemeenten : dit is het geval bijvoorbeeld voor het *Reservaat van Viroin* (505 ha) en het *Park van Lesse en Lomme* (950 ha). Andere reservaten werden aangekocht, geschonken of maken het voorwerp uit van kontrakten met de eigenaars (Reservaat R. Mayné te Torgny).

Onder de voornaamste beschermde gebieden vermelden we nog : het *Park van Furfooz* met de wederopbouw van Romeinse baden, het *Park van Bohan, Membre,*

het reservaat *Henri Delwart* te Grand-Pré-Carrière. Al deze gebieden hebben een geologische, entomologische of botanische waarde.

Vermelden we ten slotte nog het oud steenhouwershuis te *Martelange,* eigendom van de vereniging, dat als museum werd ingericht.

LES AMIS DE LA FAGNE

De systematische bescherming en het behoud van de Hoge Venen vormen sedert 1935 het voorwerp van de bezorgdheid van de « Amis de la Fagne ». Naar het voorbeeld van *Fredericq, Massart, Bonjean, Bouillenne,* hebben zij alles in het werk gesteld om het veenlandschap in zijn ongeschonden oorspronkelijke toestand te bewaren. Na een lange en zeer harde strijd, werd de noodzaak er de Natuur in haar primitieve ongereptheid te behouden, uiteindelijk door alle welmenende burgers aanvaard.

Zo ontstond in 1957 het *Natuurreservaat der Hoge Venen,* dat een oppervlakte van 2.041 hectaren besloeg. Hieraan werden in 1961 de 141 hectaren toegevoegd van *Clefaye,* die door de « Amis de la Fagne » werden gered.

Overtuigd van de gegrondheid van deze beschermingspolitiek van de nog ongerepte veenoppervlakten, nam in 1964 de Staat het op zich de 1.404 hektaren van de noordoostelijke Venen aan het voorheen opgerichte natuurreservaat toe te voegen.

Het beheer van deze goederen werd aan het Bestuur van Waters en Bossen overgedragen.

In 1966 aanvaardde de Staat in dezelfde geest de termen van een kontrakt dat met veel geduld door de « Amis de la Fagne » werd tot stand gebracht, met het doel 220 aanvullende hektaren gemeentelijke venen, op het grondgebied van de gemeente Bevercé te beschermen. Op deze manier gaf hij blijk van zijn streven om het baanbrekend werk dat door de verdedigers van de Venen werd verricht verder tot ontplooiing te brengen.

Deze veen-oppervlakten, en hun weelderige tooi van naaldbossen, werden met zorg door de « Amis de la Fagne » in kaart gebracht. Vier kaarten op 1/20.000e, in zes kleuren, geven er een haarfijne beschrijving van, en de zeer oude plaatsnamen van deze oorden werden angstvallig in ere hersteld.

De studie van deze dokumenten en de lektuur van het tijdschrift « *Hautes Fagnes* », dat driemaandelijks verschijnt, laten toe deze bijzonder aantrekkelijke streek te leren kennen.

Ten slotte is het van kapitaal belang dat diegenen die deze bevoorrechte gebieden in toenemend aantal bezoeken, ze eveneens tegen de veelvoudige gevaren die hen voortdurend bedreigen, zouden beschermen : lawaai, afval en vooral het alles vernietigende vuur. Een onvoorzichtige wandelaar, een slecht uitgedoofde sigaret of lucifer, kunnen leiden tot de onherroepelijke ontaarding van wijdse uitgestrektheden.

De oprichting van het natuurreservaat van de Hoge Venen is een bewonderenswaardig feit dat naar waarde werd geschat door de Raad van Europa, die aan het reservaat het « *Europees Diploma voor het Natuurbehoud* » toekende. Maar dit alles is slechts een mijlpaal in de verwezenlijking van een veel grootser geheel, waaraan wij allen onze medewerking moeten verlenen.

Het is dan ook langs goed gestructureerde en zeer gespecialiseerde organisaties om alleen dat aan een werk van deze omvang een vaste vorm kan gegeven worden. De « Amis de la Fagne », v.z.w., waarvan de zetel is gevestigd te Verviers (40 rue des Wallons) vervullen deze voorwaarden sedert meer dan dertig jaar.

Ornitologische Vereniging DE WIELEWAAL :

Geschiedenis en doelstellingen

In het begin van de dertiger jaren kwamen enkele entoesiaste vrienden uit het Antwerpse bijeen om samen vogels te observeren.

Onder hen waren twee bekende figuren : wijlen ridder van HAVRE, die toen reeds een belangrijk werk over de Belgische avifauna op zijn naam had staan, en wijlen E.H. F. SEGERS, toen een onderpastoor uit een Antwerpse parochie die als proost van jeugdgroepen belang was gaan stellen in de vogels.

Na enkele uitstappen en vergaderingen besloten deze vrienden in 1933 een vereniging te stichten onder de benaming « De Antwerpse Vogelliefhebbers », benaming die reeds vlug vervangen werd door de thans algemeen bekende naam « De Wielewaal ».

Het doel van de vereniging was de studie en de bescherming van de vogels in de provincie Antwerpen te bevorderen.

Tijdens de stichtingsvergadering op 13 februari 1933 werd E.H. Segers als voorzitter aangesteld, terwijl ridder van Havre erevoorzitter werd. E.H. Segers zou onafgebroken gedurende meer dan vijfendertig jaar het voorzitterschap waarnemen.

Tot de stichters behoorde ook wijlen J. Jacobs, eerste voorzitter van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten.

De nieuwe vereniging bleef niet beperkt tot de provincie Antwerpen, maar haar aktiviteiten breidden zich geleidelijk uit tot gans het land waarbij zich volgende struktuur ontwikkelde :

— *een raad van beheer,* gekozen door de algemene raad van afgevaardigden van de lokale afdelingen, is belast met het algemeen beheer van de vereniging. Voorzitter, ondervoorzitter, sekretaris en penningmeester voeren samen het dagelijks beheer:
— de basis van de vereniging wordt gevormd door de *plaatselijke afdelingen* die een zeker aantal gemeenten uit een bepaalde streek groeperen. Om het publiek te bereiken richten deze afdelingen gans het jaar uitstappen in naar allerlei op gebied van avifauna interessante gebieden, terwijl eens per maand van het winterhalfjaar een voordracht met film- of diaprojektie wordt gehouden. Deze afdelingen kiezen jaarlijks een aantal afgevaardigden die de afdeling vertegenwoordigen op de jaarlijkse algemene raad van afgevaardigden.

De band tussen de leden en het bestuur van de vereniging wordt gelegd door een maandblad, waarin wetenschappelijke en populaire artikels over vogels en hun milieu worden gepubliceerd, naast berichten over de aktiviteit der afdelingen en allerlei bijzondere waarnemingen van vogels.

Eerst als feitelijke vereniging gesticht, kreeg de vereniging in 1953 het statuut van een vereniging zonder winstbejag, met de hierboven beschreven struktuur.

Vóór de tweede wereldoorlog, tijdens deze ramp en ook nog enkele jaren daarna waren vogelstudie en bescherming van de vogel als individu de hoofdbekommernissen van De Wielewaal, hoewel reeds in het eerste reglement van de feitelijke vereniging als één der doelstellingen van de vereniging werd gesteld « het tegenwerken van het overdreven uitroeien van bossen en heide ».

Toch kon men in die periode nog zeggen dat het bestuderen van de levenswijze der vogels en het verspreiden van de bijeengebrachte kennis ipso facto de vogelbescherming in het algemeen voldoende ten goede kwam.

De versnelde industrialisatie, de ordeloze uitbreiding der agglomeraties, het uitzwermen van de stadsbevolking over het platteland en de ontginningswoede waaraan menig stukje bos en moeras ten prooi viel, veroorzaakten vanaf de vijftiger jaren een snelle afname van de gebieden waarin de avifauna zich normaal kon ontwikkelen.

Vele typische terreinen verdwenen of werden herleid tot onbelangrijke oppervlakten. Samen met deze wijzigingen van het landschap namen sterk gespecialiseerde diersoorten in aantal af terwijl enkele soorten met een groot aanpassingsvermogen sterk in aantal toenamen.

Het werd duidelijk dat men aktief en permanent diende in te grijpen ten voordele van de vogels en van hun biotopen. Vogelstudie en propaganda volstonden niet meer. Sommige Wielewalers meenden zelfs dat alleen nog aandacht diende te worden geschonken aan het redden der nog voorhanden zijnde biotopen. Daarom namen zij aktief deel aan de stichting van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten, waarvan de opdracht precies zou bestaan in het verwerven en beschermen van belangrijke biotopen.

In de schoot van De Wielewaal zelf werd ook naar maatregelen en middelen gezocht om belangrijke gebieden te beschermen en te vrijwaren voor de vogels.

Dit leidde in 1954 tot het inrichten van Ornitologische Studiecentra (O.S.C.), bestuurd door een eigen, direkt van de raad van beheer afhangend komitee. Een ornitologisch studiecentrum is een specifiek reservaat, d.w.z. een reservaat opgericht met een speciaal doel, namelijk de bescherming van de avifauna. Elk O.S.C. wordt beheerd door een door de vereniging aangesteld conservator.

Het bestuurskomitee der O.S.C. heeft als opdracht het algemeen beheer van deze reservaten te behartigen, het werk der conservators te coördineren en nieuwe reservaten trachten te verwerven. Om aan de problemen die geschapen worden door het

beheer van reservaten een gunstige oplossing te geven en om op rationele wijze de bedreigde biotopen te redden, staat De Wielewaal in verbinding met alle verenigingen voor natuurbescherming, o.m., in de schoot van het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming.

Gelet op de beperkte financiële middelen van De Wielewaal zijn de meeste O.S.C. vrije reservaten, d.w.z. terreinen die eigendom zijn van privé-personen of van openbare besturen maar waarvan de eigenaar zich tegenover de vereniging schriftelijk verbonden heeft om er de natuur te beschermen en er zekere tussenkomsten ten behoeve van de avifauna te laten uitvoeren. Enkele O.S.C. zijn gelukkig eigendom van de vereniging zelf.

De totale oppervlakte der 37 O.S.C. besloeg begin 1970 bijna 4.000 ha gevarieerd terrein, gaande van bos en hei via moeras en duin tot wei- en akkerland.

De O.S.C. staan open voor iedere natuurliefhebber, ornitoloog of botanist, amateur of beroepsmens. Zij kunnen er, na akkoord van de conservator, allerlei niet destructief onderzoek verrichten.

De evolutie van techniek en maatschappij gaat echter zeer snel. Alleen een massale reaktie van de bevolking is nog in staat een voldoende deel van ons natuurpatrimonium te redden. Wie echter een volk wil opvoeden moet zich richten tot de jeugd, de volwassenen van morgen.

Daarom heeft het bestuur van De Wielewaal zich tot de jeugd gericht. In de plaatselijke afdelingen werden jeugdafdelingen ingericht die een eigen programma afwerken. Zij beschikken over een speciale, door hen zelf aangeduide afgevaardigde in de raad van beheer.

Op deze wijze hoopt het bestuur van De Wielewaal met gerust gemoed de toekomst te kunnen zien in het belang van de avifauna en van de bevolking. Natuurbehoud is zelfbehoud !

AVES

De vereniging AVES werd in 1953 gesticht en biedt aan ornithologen, zowel liefhebbers als beroepsmensen, de gelegenheid zich te wijden aan de waarneming, het onderzoek en de ontdekking van de vogels.

Een belangrijk deel van haar aktiviteiten staat eveneens in het teken van de vogelbescherming (zie o.m. het laatste nummer van het Verenigingsblad).

Zij biedt aan haar leden :

- provinciale afdelingen in Brabant, Henegouwen, Luik, Luxemburg en Namen;
- een tweemaandelijks tijdschrift;
- een contact-brochure voor de mededeling van de aktiviteiten;
- een dienst voor — uitstappen;
  — films;
  — opvoeding;
  — bescherming;
  — boeken;
  — centrale ornithologie (waarnemingen, onderzoeken).

DE BELGISCHE NATURALISTEN

Beknopte geschiedenis

Vereniging zonder winstoogmerk die in 1937 de oorspronkelijke vereniging der Belgische Naturalisten heeft vervangen. Deze laatste werd in 1916 opgericht door een groep naturalisten onder het voorzitterschap van Ernest Rousseau.

De eerste benaming van het genootschap was : « Het Aquarium voor allen ». Het groepeerde, in 1916, 250 leden; in 1921 kon Dr L. Dekeyzer die tot tweede voorzitter werd gekozen, er zich over verheugen 1.900 leden te tellen, waarvan er meer dan 400 in 1920 werden ingeschreven.

Het orgaan van het genootschap is het maandelijks tijdschrift « De Belgische Naturalisten », dat in 1920 voor het eerst van de pers kwam en sindsdien zonder onderbreking is verschenen. De jaargang 1970 draagt het nummer 51.

Doel van de Vereniging

Buiten alle politieke en privé-inmenging om, zich wijden aan de studie, de verspreiding en vulgarisatie van de natuurwetenschappen onder al hun aspekten.

Tijdens de eerste twintig jaar van zijn bestaan had het genootschap in feite vooral tot doel het groot publiek te bereiken en zijn belangstelling voor de natuurproblemen te wekken. Het bestuur bestond uit amateurs. Te oordelen naar haar snelle opbloei slaagde de vereniging hier ten volle in.

Zonder zijn vroeger publiek van liefhebbers te verwaarlozen, legt het genootschap zich van 1940 af steeds meer toe op het aanwerven van jonge naturalisten en zijn bulletin krijgt een meer didactisch karakter.

Niettegenstaande de vereniging bij het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming door twee afgevaardigden vertegenwoordigd is, is de natuurbescherming het doel van haar aktiviteiten niet. Zij is er zich echter van bewust dat de opvoeding van het publiek en zijn vertrouwdheid met de natuurwetenschappen de voorwaarden zijn om de idee van het natuurbehoud meer ingang te doen vinden.

Organisatie

Een Raad van Beheer van 10 leden staat aan het hoofd van de Belgische Naturalisten.

Bovendien worden de leden van de Raad van Beheer bijgestaan door technische raadgevers die de Technische Raad vormen.

Een biblioteek met enkele honderden boeken staat ter beschikking van de leden van de vereniging. Zij wordt beheerd door een bibliotecaris en is momenteel ondergebracht in een lokaal van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Aktiviteiten van de Vereniging

Behalve de publicatie van hun tijdschrift ontplooien de Belgische Naturalisten sedert hun stichting de volgende aktiviteiten :

1. Voordrachten en spreekbeurten :

In de lokalen van de Kruidtuin te Brussel worden maandelijks verschillende spreekbeurten voor de leden ingericht.

Bepaalde personen, zowel leden als niet-leden van de vereniging, worden er uitgenodigd natuurhistorische onderwerpen te behandelen, waarbij meestal gebruik wordt gemaakt van diapositieven of documentaire films.

Ten einde ook een bredere kring van belangstellenden met haar werking bekend te maken, heeft de vereniging der Belgische Naturalisten gedurende verschillende jaren cyclussen van « grote voordrachten » georganiseerd, gewijd aan biologische onderwerpen van meer algemeen belang, waaraan professoren van onze universiteiten hun medewerking verleenden.

2. Tentoonstellingen :

Een jaarlijkse zwammententoonstelling wordt begin october gehouden in de Orangerie van de Kruidtuin te Brussel. De belangstelling voor deze tentoonstelling is steeds zeer groot en in 1969 kende ze een ongewoon sukses.

Deze tentoonstellingen streven ernaar een zeer uiteenlopend publiek in kontakt te brengen met een zeer bijzondere plantengroep, waarvan de kennis dient bevorderd te worden ten einde de vooroordelen van allerlei aard te weerleggen, die elk jaar oorzaak zijn van talrijke ongevallen. Tijdens deze tentoonstellingen worden dagelijks nieuwe leden voor de vereniging aangeworven.

3. Uitstappen :

Om de veertien dagen worden uitstappen ingericht naar merkwaardige plaatsen van België; ze hebben een algemeen thema en worden door specialisten geleid. Zo zijn er geologische, botanische, mycologische, ornithologische, entomologische en andere uitstappen. Andere langere reizen worden eveneens ingericht tijdens de verlofperiodes, met Allerheiligen, en tijdens het zomerverlof.

4. Het Bulletin :

Het bulletin der Belgische Naturalisten omvat momenteel meer dan 600 bladzijden. Hiervoor wordt beroep gedaan op de meest uiteenlopende medewerkers, zowel jonge

leden als vooraanstaande professoren. Behalve vulgariserende artikels, publiceert het tevens ekologische studies die door onze leden worden ondernomen in de meest verscheidene milieus : bossen, moerassen, grotten, enz.

5. Jongeren-Afdeling :

De leeftijdsgrens is 18 jaar. De jongeren worden vertrouwd gemaakt met de methode van de natuurwetenschappen, met de ontledingen en de determinering, onder leiding van het hoofd van de afdeling. Veelvuldige uitstappen brengen de jongeren in kontakt met de natuur.

6. Mycologische Kring :

Een autonome afdeling van de Naturalisten voor Mycologie is tot stand gekomen onder de benaming Mycologische Kring. Zijn aktiviteit ontplooit zich in de Kruidtuin van Brussel. Hij is de spil en de inrichter van de jaarlijkse zwammententoonstelling.

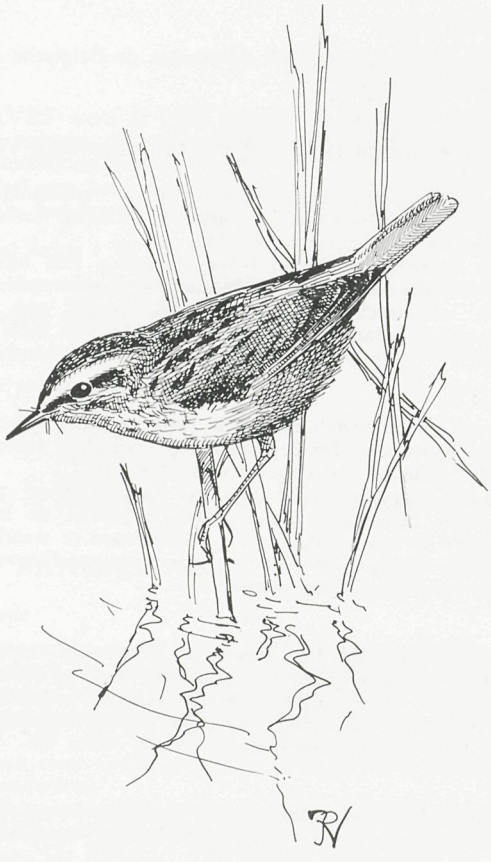
Nuttige inlichtingen :

Voorzitter : De Heer G. Marlier, Afdelingshoofd van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Lokaal en Biblioteek : Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31 — 1040 Brussel.

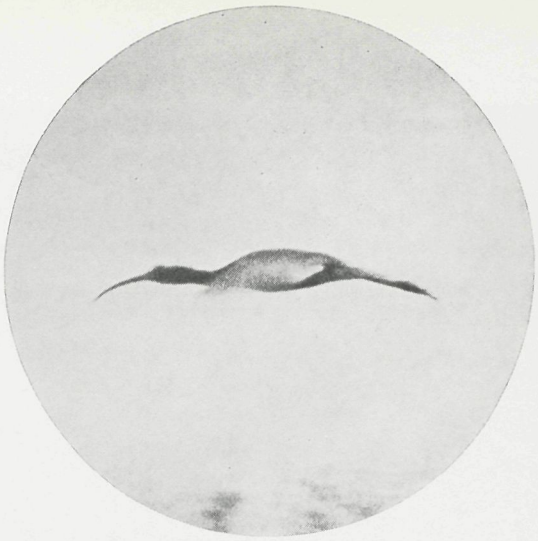
Mycologische Kring : Secretaresse : Mevrouw Girard.

Afdeling der Jonge Naturalisten : Afgevaardigde : de Heer A. Quintart, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

De Donaudelta

door A. FLAUSCH

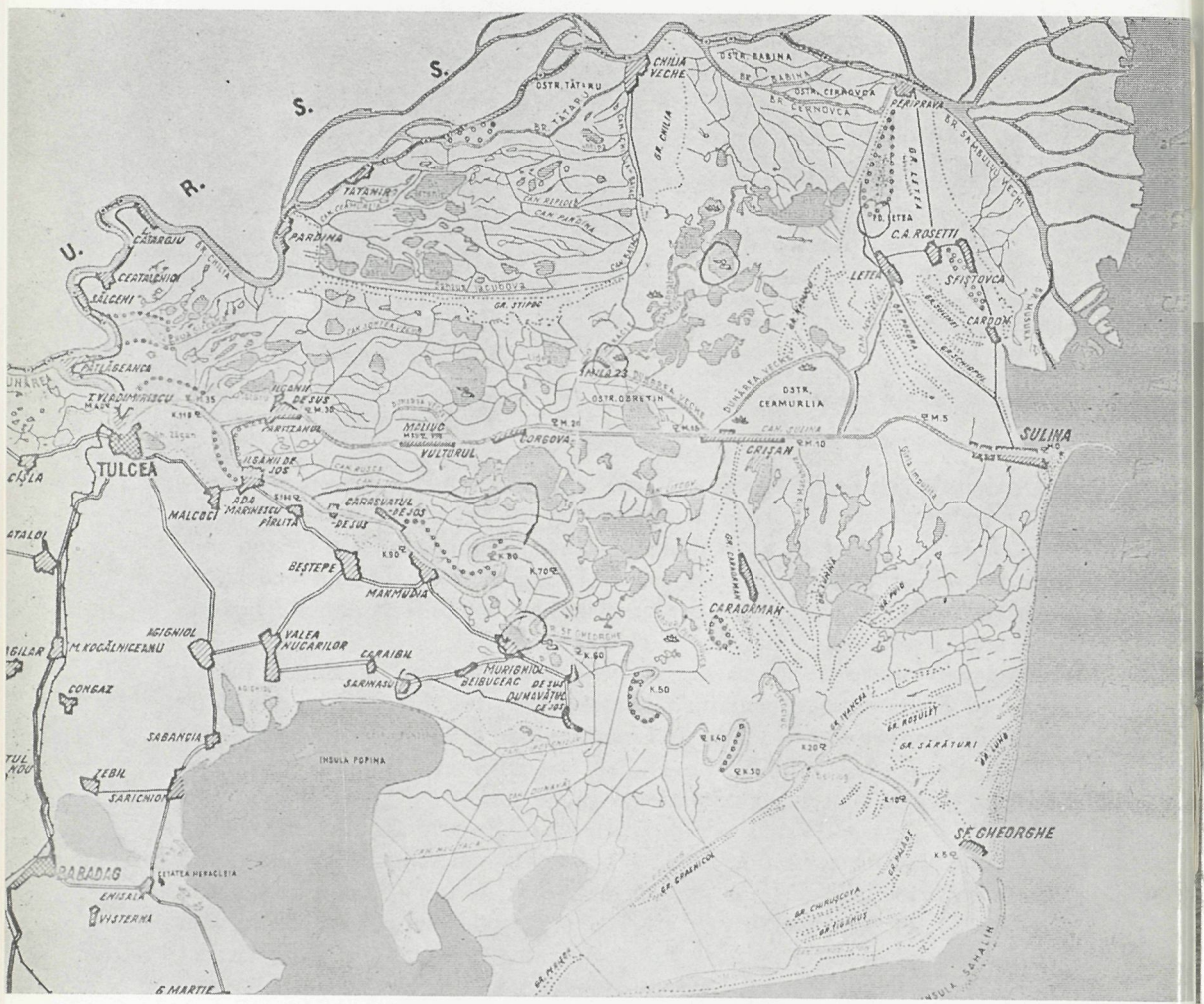

De delta's van de grote stromen zijn zones waar een ganse reeks interacties voorkomen : het zoete water, de grond, het zoute water, de wind werken er op elkaar in en beïnvloeden zich wederzijds. Als gevolg van deze wisselwerkingen wordt de ontwikkeling vastgesteld van een overvloedige fauna en flora, die zeer goed aangepast blijken aan de bijzondere levensomstandigheden van het deltagebied.

Diegenen onder de lezers die vergelijkingen wensen te maken tussen de grote Europese stroomdelta's kunnen van drie hiervan in ons tijdschrift de beschrijving vinden : de *Guadalquivir* (1961), *Schelde en Maas* (1966), de *Rhône* (1964). Bovendien werd in het Bulletin 1968 een bijdrage gewijd aan de middenloop van de *Donau*.

Van het *Zwarte Woud* tot de Roemeense *Zwarte Zeekust* doorloopt de Donau 2800 km en doet hierbij 6 landen aan. Machtige bijrivieren voeren met zich het alluvium van het gebergte (de Inn) en van de vlakten (de Tisza) die zij doorkruisen; en de massa's aanslibbing die de stroom bij zijn monding afzet zijn zo aanzienlijk dat op sommige plaatsen het land 135 meter per jaar inpalmt op het water ! (K. Curry-Lindahl).

Deze enorme stroom, die de zee bereikt in een vlakte zonder veel reliëf, heeft zich in de loop der jaren verplaatst : erosie en grondafzetting hebben hem her en der geleid. Zijn oorspronkelijke loop voerde hem in de Zwarte Zee te Constantza, maar de massa's aangevoerde alluvia hebben hem noordwaarts teruggedreven tot *Galati,* waar hij weer plots afbuigt in oostelijke richting tot *Tulcea*. De huidige delta begint iets voor deze stad, wanneer de noordelijke arm de hoofdstroom verlaat in de richting van *Chilia*. Iets na *Tulcea* splitst de stroom zich in twee : een arm, de *Sint-Joris,* vormt de zuidelijke grens van de delta, de andere, de *Sulina,* die eertijds vol bochten was maar wiens loop werd rechtgetrokken, voert de scheepvaart recht naar zee, doorheen het centrum van de delta. Ruw voorgesteld meet de aan zee grenzende basis van de driehoek ongeveer 60 km en de twee zijden 80 à 90 km. De tocht langsheen de meanders van het *Sint-Joriskanaal* tussen *Tulcea* en de zee is 120 km lang.

In de ruimte tussen de twee buitenste kanalen heerst het spel tussen water en slik : zij komen er in wisselende verhoudingen voor, met hun eigen plantengroei en bewoners. Er bestaan eilanden, uitgestrekte meren van open water en andere die met riet zijn overdekt, onderling verbonden met smalle of brede kanalen, afgeboord met wilgen of riet en bedekt met waterlelies. Reeksen kleine meertjes worden moeizaam door een grote motorboot doorkruist. Er zijn plaatsen waar enkel de Donauroeiboot met puntige steven doorheen raakt.

Plots duikt een ooievaar op, onbeweeglijk hangend boven de rietzoom. Na een honderdtal riemslagen geven we ons rekenschap dat het nest rust op de koepel van een kerktoren, waarrond een dorpje oprijst. Hier, waar de grond steviger is, hebben zich de vissers gevestigd. Wij volgen

de eindeloze dorpsstraat die met verspreid staande, wit en blauw geschilderde huizen is afgeboord, en komen tot onze verwondering uit op een loofwoud, met een rijke verscheidenheid aan boomsoorten.

De zuidelijke arm loopt langsheen een lichte helling van kleiheuvels met verspreide rotsblokken, waarachter zich het uitgestrekte *Raselmmeer* bevindt, zelf een overblijfsel van een vroegere loop van de stroom.

Zo ziet de delta eruit waarvan wij enkele trekken nader zullen belichten : een verblijf van twee weken is vanzelfsprekend onvoldoende om

De vaste bodem heeft het gehaald... (Cliché A. Flausch)

zulk gebied diepgaand te onderzoeken. Enkel een ploeg waarin een geoloog, een botanist, een ornitholoog zouden voorkomen (zonder van een dichter te spreken), zou de lezer een degelijke synthese van de schatten van de Donaumonding kunnen brengen,

Het zoetwater heeft een duidelijk overwicht op het brakwater. Bij de *Guadalquivir,* een bescheiden stroom die met de *Atlantische Oceaan* en zijn winden in aanraking komt, wordt het peil van de lagunen tot ver van de kust beïnvloed door de getijen. De *Donau* is een veel machtiger stroom, die in een « zwakke » zee uitmondt en op het landschap, op de fauna en flora van het grootste gedeelte van de delta een zoetwaterstempel drukt.

In het zuiden is nochtans het *Raselmmeer* omgeven door zoutpannen, waar de typische fauna van de brakke gebieden voorkomt : *kluten, steltkluten, vorkstaart-* en *strandplevieren*. De *Casarca-eend*, die op de eilandjes van het meer zou broeden, zagen wij niet.

De grote armen van de stroom voeren water mee dat niet alleen rijk is aan slib, maar ook de afval bevat van talrijke steden en hoofdsteden ! Groot was dan ook onze verwondering als de veerman van *Tulcea*, na gedane roei-inspanning in volle zon, zijn dorst ging lessen aan het water van de stroom ! Toch nam hij een voorzorg : de confituurpot die hem tot glas diende, werd vooraf zorgvuldig uitgespoeld !

Het net van kanalen en meren tussen de hoofdarmen blijft over het algemeen gespaard van de bezoedeling : het is er een genot een bad te nemen, op voorwaarde op te letten voor de bloedzuigers.

De plantengroei

Over een groot gedeelte van de delta is het riet koning. Zodra men de hoofdarmen achter zich laat, vaart men uren lang tussen wiegende wanden van *Phragmites communis* en *rivularis*. Het riet is trouwens een belangrijke bron van opbrengst; vaak ontmoet men langsheen de kanalen groepen rietmaaiers. De rietbussels worden in rechthoekige aken gestapeld, en kleine sleepboten trekken reeksen van 6 aken naar de fabrieken van *Galati* waar uit dit riet papier, kunstzijde en furfurol wordt vervaardigd.

Ter plaatse zelf dient het riet als legerstede, of dak, of nog als afsluiting. De kleine kanalen, overwoekerd met waterlelies, zijn omringd met ondoordringbare rietkragen. De grotere armen van de stroom zijn omzoomd met galerijwouden van *wilgen* en *populieren*, die verschillende maanden per jaar overstroomd zijn.

In deze wereld van water komen toch twee echte wouden voor : het zwarte woud (*Caraorman*) en het woud van *Letea*. Dit laatste is vooral interessant : de grond waarop het opschoot werd door de stroom neergezet gedurende de laatste 200 jaren. Hierdoor komt hier het verschijnsel voor van een woud in spontane ontwikkeling. Op enkele weilanden na, nabij het dorp *Letea* (dat we bereikten na enkele acrobatische navigatiestunts), bevindt zich alles er nog in zijn natuurlijke staat. *Eiken, olmen, essen, populieren* en *wilgen* groeien er in volle vrijheid; zij regelen zelf de groei van het doornige struikgewas en ondersteunen de *epifyte clematis*.

Het contrast met de rietwereld is overweldigend !

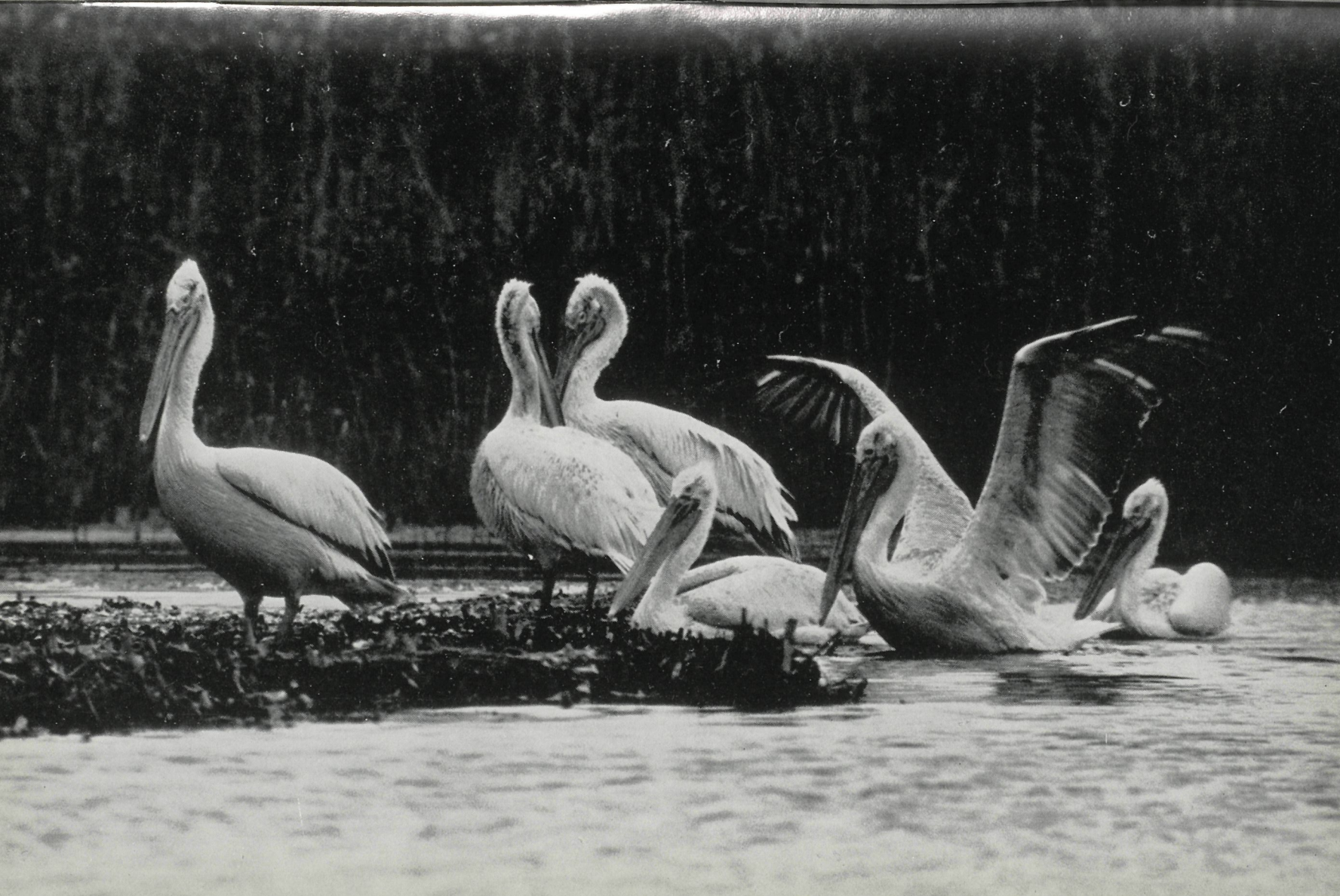
De vissen

Wordt het riet met enig sukses uitgebaat, dan is de visvangst toch de voornaamste bestaansreden van de deltabewoners. Alle toeristenfolders bevatten foto's van de *steur* : men beweert dat er verschillende

Op de keerzijde : een nestvol pelikanen. Op de voorgrond, een blauwe reiger
(Cliché J. P. Van de Weghe)

Hiernaast : Kanalen bedekt met waterlelies... (Cliché A. Flausch)

soorten van in de delta leven, maar ontmoet hebben we ze niet, evenmin trouwens als hun nevenprodukt, de kaviaar ! De zoetwatervissen daarentegen komen in groten getale voor en tellen niet minder dan drie dozijn soorten (*karpers, zeelten, snoeken, meervallen, brasems,* enz.). De opbrengst van de menselijke visvangst wordt in nauwkeurige statistieken weergegeven; wat de watervogels tijdens de voortplantingsperiode bemachtigen wordt niet nader bepaald !

Visserijbedrijven ontmoet men met regelmatige tussenpauzen; wij bewaren een gekruide herinnering aan een vissoep die onze bemanning voor ons kookte om 10 uur 's avonds, aan het einde van een uitputtende dag.

Het opduiken uit de kookketel van een enorme kop van een meerval, versierd met een mooie snor, niet te na gesproken, hebben wij aan dit brouwsel een intens gastronomisch genot beleefd.

De avifauna

Al is het zo dat de zeldzaamheid de belangstelling verklaart die men voor een vogel opbrengt, dan kan men toch niet anders dan vaststellen dat een westers bezoeker na 8 dagen verblijf in de delta nog slechts een verstrooide blik over heeft voor de *ibissen* en *pelikanen,* maar daarentegen in extase treedt voor een *merel* of een *pimpelmees.*

De avifauna van de delta is volledig op het milieu afgestemd : in grote trekken, bevat zij zeer weinig zangvogels, weinig eendachtigen, meer prooivogels dan gewoonlijk wordt beweerd, en een buitengewone overvloed aan viseters : *futen, reigers* van velerlei soorten, *pelikanen,* enz.

De twee Europese pelikanen, de witte (*Pelicanus onocrotalus*) en de kroeskop (*Pelicanus crispus*), hebben er kleine broedkolonies. De kroeskoppelikaan is veruit de zeldzaamste. Deze broedkolonies zijn goed beschermd, zowel dank zij de politiek als door de goede wil van de natuurliefhebbers : de pelikanen hebben inderdaad de gewoonte zich in de omgeving van gevaarlijke grenzen te vestigen, die de ornithologen op veilige afstand houden !

Groots is het schouwspel van de vluchten pelikanen, wanneer zij hun kolonie verlaten in groepen van 10 tot 50 vogels, om te gaan vissen op de grote meren, verbazend de gratie en precisie van hun vliegmaneuvers.

De dwergaalscholver (*Phalacrocorax pygmaeus*) verschijnt veel talrijker dan zijn grote naamgenoot (*Ph. Carbo*), terwijl de ibis (*Plegadis falcinellus*) een gewone vogel is.

De lepelaars (*Platalea leucorodia*) zijn eerder zeldzaam, maar de reigersfamilie is overal talrijk vertegenwoordigd (behalve de *koereiger* wie hier de runderkudden ontbreken) : grote en kleine zilverreiger (*Egretta alba en garzetta*), ralreiger (*Ardeola ralloïdes*), kwak (*Nycticorax nycticorax*) en woudwaapje (*Ixobrychus minutus*). De purperreiger

(*Ardea purpurea*) is veel algemener dan de blauwe reiger (*Ardea cinerea*).

Het aantal eendsoorten is gering; talrijkst zijn de witoogeend (*Aythya nyroca*), de krooneend (*Netta rufina*) en de krakeend (*Anas Strepera*).

Boven de waterplassen zweven de moerassternen. De verhouding tussen de soorten is ongeveer 1000 zwarte sterns (*Chlidonias nigra*) voor 100 witgang- (*Chl. hybrida*) en 5 witvleugelsterns (*Chl. leucoptera*).

De kievit (*Vanellus vanellus*) schijnt de enige waadvogel te zijn die broedvogel is; van de *grutto* en de *kemphaan* zagen we slechts enkele kleine vluchten.

De delta staat aangeschreven als arm aan prooivogels. Het blijft toch een aanvaardbare armoede, want de boomvalk *(Falceo subbuteo)* is een gewone soort, de roodpootvalk (*F. vespertinus*) broedt de *Letea*, de torenvalk (*F. tinnunculus*) is zeer algemeen en bij *Tulcea* zagen we de sakervalk (*F. cherrug*). Op de hellingen van *Bestepe* overvlogen ons 6 schreeuwarenden (*Aquila pomarina*) en in de voorstad van *Tulcea* werd een slangenarend (*Circaetus gallicus*) met een overjarig jong

Schreeuwarend (Aquila pomarina) (Cliché Suetens-Van Groenendael)

waargenomen. De bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*) valt niet uit het landschap weg te denken, de visarend (*Pandion halietus*) is present op zijn uitkijkpost. Een liefhebber van dode vissen zoals de zwarte mouw (*Milvus migrans*) komt uiteraard talrijk voor en de wespendief (*Pernis apivorus*) is niet zeldzaam. Voegt men hier nog twee giersoorten aan toe, dan is de balans toch nog bevredigend. (1)

De zangvogels zijn ongelijk vertegenwoordigd. De rietzangers zijn ontelbaar; de populatie van grote karekieten (*Acrocephalus arundinaceus)* moet een wereldrecord betekenen. Deze grote populatiedichtheid brengt een sterke concentratie aan koekoeken (*Cuculus canorus*) met zich, voor wie de rond de riethalmen geweven nesten een buitenkansje vormen.

De snor (*Locustella luscinioïdes*) schijnt de enige te zijn om de karekiet concurrentie aan te doen : de andere rietzangers zijn zeldzaam. Dit zijn ook de lijsterachtigen, behalve de gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus)* in de populierenbossen, en de tapuit (*Oenanthe oenanthe*). Merkwaardig in deze groep is de Noordse nachtegaal (*Luscinia luscinia)*, moeilijk waarneembaar, maar wiens zang regelmatig werd gehoord.

De mezen zijn niet talrijk, ook de *buidelmees* niet hoewel deze goed schijnt te passen in het biotoop. De boomkruipers (*Certhia sp.*) zijn gewoon, maar de boomklever (*Sitta europea*) ontbreekt.

In de galerijwouden horen de spechten thuis; te *Letea* zijn ze talrijk. De Syrische bonte specht (*Dendrocopos syriacus*) is zeer vertrouwelijk : hij leeft in de parken en zelfs op de telefoonpalen van *Tulcea* !

Besluit

Wie de delta doorkruist leeft in een toestand van doorlopende bewondering : bloemen, vogels, kleuren, lichteffekten, wisselende landschappen lossen elkaar af om een onvergetelijke indruk na te laten.

Het beperkte uitzicht van het met riet omzoomde kanaal dat uw wereld vormt tijdens een boottocht, of de horizont die je ontdekt van op de heuvels van *Bestepe* in de richting van het *Sint-Joriskanaal,* in het noorden, en het *Rasselmmeer,* in het zuiden, zijn totaal verschillend, maar beide zijn even mooi. Bovendien schijnt de toekomst van deze natuurpracht niet zo ongunstig. Daar waar de *Camargue* en de *Marismas* voortdurend aan ontginning en verkaveling blootstaan, houdt voor de *Donaudelta,* met haar visrijkdom en rietvelden, de hoop stand dat het huidig aspekt nog enkele tientallen jaren zal kunnen behouden blijven. Zij valt ook buiten de grote toeristische bewegingen. Wij menen dat de Roemeense regering beslist is haar te bewaren, bewust van haar waarde als bron van natuurlijke rijkdommen en als natuurpatrimonium. Blijft slechts te hopen dat men er nooit goud, hetzij geel of zwart, moge ontdekken !

(1) De laatste jaren zijn de gieren in de delta uitgeroeid (Red.).

Het reservaat van Claire-Fontaine

door P. TORDOIR

Enkele geschiedkundige gegevens

Door de terreinen die thans het reservaat van Claire-Fontaine uitmaken kabbelde vroeger het riviertje *Le Piéton* door louter moerassige gebieden.

Tien jaar geleden echter werden deze moerassen gedeeltelijk gedempt met aangeslibd zand afkomstig van baggerwerken aan het nabije kanaal *Charleroi-Brussel*.

Dit zand werd niet uitgespreid en daarom vindt men er nog tal van zandachtige heuvels die soms een hoogte van twaalf meter bereiken.

Deze moerassige gebieden zijn omgeven door landbouwgronden en tamelijk waterzuchtige weiden, die bij de aanvang van de werken aan de autosnelweg van Wallonië opnieuw aan de gemeentelijke overheden werden overgedragen door een kontrakt op lange termijn.

Topografie

De vallei van de *Piéton,* die het reservaat doorkruist van noord naar zuid, loopt praktisch in rechte lijn tot halverwege het reservaat. De rivier gaat daarna noord-oostwaarts om vervolgens langsheen het kanaal *Charleroi-Brussel* de *Samber* te bereiken. Het waardevolle gedeelte van het reservaat bestaat uit poelen stilstaand water, uit modderige waterplassen en zandachtige heuvels, zoals we hierboven vermeldden.

Vanuit het zuid-westen komt een bijriviertje van de *Piéton* het reservaat binnen gestroomd : de beek van Claire-Fontaine. Deze mondt uit in een 4 ha grote kunstmatige vijver, waarvan de overloop, vooraleer zich opnieuw in de hoofdrivier uit te storten, een moeras van 2 tot 3 ha oppervlakte voedt.

Stroomopwaarts van deze samenvloeiing en aan beide kanten van de *Piéton* bevinden zich twee kleine visvijvers van enkele tientallen aren, omringd door een elzenbos en populieren.

Het noordoostelijk gedeelte van het reservaat bestaat uit een grashoogvlakte waar tal van waterplassen, waarvan de oppervlakte soms een tiental aren bedraagt, zijn ontstaan.

Aan de voet van deze grasvlakte ligt een klein moeras, gevoed door natuurlijke bronnen, dat zijn belang heeft in het feit dat talrijke eendachtigen er een schuiloord vinden.

Deze hoogvlakte wordt in grove trekken begrensd door de weg naar *Godarville* in het zuiden, en in het noorden door de spoorweglijn *Charleroi-Brussel.*

Laten wij hier aan toevoegen dat het reservaat van *Claire-Fontaine* in vogelvlucht slechts een twaalftal kilometer verwijderd is van de belangrijke industriezone van *Charleroi.*

Het Bestuur dat verantwoordelijk is voor het beheer van het reservaat heeft reeds een aanvang genomen met de uitvoering van een projekt tot wederaanplanting van boshoutsoorten, Dit projekt zal de huidige spontane begroeiing bestaande uit koloniserende houtsoorten zoals *berken, elzen* en verscheidene *wilgsoorten,* nuttig aanvullen.

Het is verheugend vast te stellen dat naarmate de groenzones zeldzamer worden, bepaalde organismen de gezondheid en hygiëne van de bevolking boven alle eigenbelang plaatsen, en er naar streven groenzones op te richten, waarvan het nut voor de gezondheid van onze gemeenten ontegensprekelijk vast staat.

Het reservaat van Claire-Fontaine (Gouy-lez-Piéton) (Cliché F. Zegels)

Bovendien omvat het gebied een interessante verscheidenheid aan biotopen die schuiloorden, nestgelegenheden en voedselvoorraad bieden aan talrijke vogelsoorten, waarvan wij er hieronder enkele opsommen.

Waargenomen vogelsoorten

Witte, grote gele en gele kwikstaart.

Koolmees, matkopmees, glanskopmees en pimpelmees.

Vink, keep, groenling, geelgors, rietgors, kneu, sijsje, Midden-Europese kanarie, distelvink, barmsijsje, witstuitbarmsijs, heggemus, boomkruiper, gras- en boompieper, tjiftjaf en fitis, grauwe vliegenvanger, roodborst, gekraagde roodstaart en zwarte roodstaart, veldleeuwerik en boomleeuwerik, winterkoning, roodborsttapuit, paapje, tapuit, merel, spreeuw, boomklever, zanglijster, kramsvogel, grote lijster, koperwiek, grote bonte specht, groene specht, oeverzwaluw, huis- en boerenzwaluw, koekoek, houtduif, Turkse tortel, tortel, gaai, ekster, fazant, patrijs, zwarte kraai, roek, kauw, bosuil, steenuil, ransuil, tureluur, witgatje, oeverloper, houtsnip, kleine karekiet, bosrietzanger, watersnip, strandlopers, plevieren, rietzanger, ijsvogel, blauwe reiger, torenvalk, buizerd, wilde eend, slobeend, winter- en zomertaling, kuif- en tafeleend, fuut en dodaars.

Volgende soorten werden als toevallig bezoeker genoteerd : bruine en blauwe kiekendief, geoorde fuut, ooievaar, « wilde » zwaan, drieteenstrandloper en zwarte zeeëend.

Botanisch aspekt van het reservaat van Claire-Fontaine te Gouy-lez-Piéton

door A. HAVRENNE (1)

Dit reservaat, dat bevloeid wordt door de Piéton en haar bijrivier, de beek van Claire-Fontaine (waaraan het reservaat zijn naam heeft ontleend) ligt op een hoogte van 135 tot 150 meter. Het omvatte destijds een groot gedeelte moerassige terreinen, gevormd door quaternaire aanslibbingen. Deze moerassen werden gedeeltelijk gedempt door de aanvoering van zand en door steenkoolbevattende schilfer- en zandsteen afkomstig van een naburige steenberg of terril. Deze gemengde ondergrond maakte dat een gevarieerde begroeiing er zich snel ontwikkelde. Wij zullen vluchtig deze verschillende middens aan een onderzoek onderwerpen en er de meest kenmerkende planten van opsommen :

Op de steenkoolbevattende schilfer- en zandsteen vindt men nagenoeg dezelfde begroeiing als op de steenbergen, o.m. *Epilobium angustifolium, Chrysanthemum leucanthemum, Melilotus albus, M. officinalis, Stenactis annua.*

De meer lichte terreinen bestaande uit tertiair zand en zandsteen bieden een ruderale aanblik en men vindt er het grootst aantal soorten, o.m. *carduus nutans, conium maculatum, sinapis alba, S. arvensis* var. *orientalis, brassica nigra, sonchus arvensis, verbaseum nigrum, helianthus laetiflorus, aster salignus, A. novi-belgii, ranunculus sardous, galinsoga ciliata,* en een adventice : *carthamus lanatus.*

De waterzuchtige terreinen op zand en aanslibbingen liggen aan de oorsprong van de *wilgen-, elzen-* en *biesbossen,* met *equisetum telmateia* (maximum), *salix fragilis, S. rubens, S. alba, S. smithiana, S. vimilanis scophularia umbrosa, stachys palustris, calamagrestis epigeois, myosoton aquaticum, scutellaria galericulata.*

De beboste gedeelten zijn beplant met *essenbos* en *berken,* waar *alnus incana* goed vertegenwoordigd is langs de kanten.

Uit mycologisch oogpunt is het reservaat van Claire-Fontaine eveneens belangrijk. In de zandachtige gedeelten met wilgen en berken konden we de volgende soorten waarnemen : *paxillus involutus, boletus leucophaeus, lactarius terminosus, L. pubescens, hebeloma crustuliniforme, tricholoma cingulatum, cortinarius privignorum.*

In de vochtige gedeelten : *trametes suaveolens, melanopus picipes, ganoderma europaeum, coprinus comatus, driophyla squarrosa, mycena hiemalis.* We vonden bovendien een tamelijk belangrijke soort, de *mycoleptodon dichroum.*

(1) Naturalistische Kring van Charleroi.

Dit reservaat, dat zich bevindt in wat men het Pikardisch-Brabants distrikt pleegt te noemen, biedt inderdaad een overzicht van de kenmerkende flora van dit phytogeografisch gebied.

Beboste steenberg. Reservaat van Claire-Fontaine. (Cliché F. Zegels)

Vogelleven op «De Snepkensvijver» en «De Heide» in 1969

door J. CUYPERS

Als conservator van « De Snepkensvijver » en « De Heide » heb ik verplichtingen. Misschien wel de kleinste daarvan bestaat erin voor dit bulletin eens per jaar een bescheiden bijdrage te leveren over het voorkomen van de vogels en een beetje over hun leven in deze twee reservaten die aan mijn zorgen zijn toevertrouwd.

Daaraan zal ik mij ook dit jaar niet onttrekken. Maar...

Facturusne operae praetium sim... zo begon Titus Livius zijn Romeinse geschiedenis. Zou dit werk wel nut hebben ? Heeft het nog zin iets over het vogelleven 1969 van « De Heide » te schrijven. Met de geschiedschrijver moet ook ik het hier zeggen... *nec satis scio, nec si sciam dicere ausim.* Ik weet het echt niet en moest ik het weten, dan zou ik het niet eens durven zeggen.

Dat « De Heide », in haar voortbestaan als natuurgebied tijdens het jaar 1970, het natuurbeschermingsjaar, haar grootste crisis zal doormaken, is ons helaas maar al te goed bekend !

Er rest nog een greintje hoop. Al was het maar daarom, dan zal ditmaal deze jaarlijkse bijdrage nog geen tekstgeschrijf voor haar zwanenzang zijn en evenmin een rekwisitoor. Dit kan best, zo nodig, tot volgend jaar verdaagd worden en intussen toch nog maar weer eens de moed opbrengen een bescheiden nuttig werk trachten te verrichten.

Bij diezelfde grauwe koude waarin 1968 stierf, werd 1969 geboren. Een nieuw jaar. We hadden ze nog allemaal, onze vogels, welgemeend goed heil gewenst die laatste dag van 't oude jaar.

Uit het kostbare schrijn van « De Heide » en « De Snepkensvijver », stil en beweegloos, zal wel weer nieuw leven openbloeien. Uit die harde witte kou weekt zich beslist een groene lente los. De kringloop der seizoenen zet onverstoorbaar door... maar het gaat, vooral nu, erg langzaam.

Gelukkig ontmoeten we langs onze wegen zo nu en dan het gezelschap van een zwervende mezentroep. Laat het maar allemaal zeer gewone vogeltjes zijn. Ge moet er even bij stilblijven en toekijken. En zoeken doen ze boven en onder de takken tussen schors en naalden, bengelend aan de toppen van de dunste twijgjes, allemaal tegelijk, tot ze voorbij zijn; die met die gele borstpan, met het blauwe kopje, met dat kuifje, met die witte nekvlek, die grauwe met die zwarte schedel en dat zwarte bekje en die met dat o zo lange staartje en die kleinste

Een van de tienduizenden kokmeeuwen (Larus ridibundus) *die in de Snepkensvijver broeden* (Cliché Werkgroep nr 4)

van allemaal, die vele vinnige groentjes met dat oranje lengtestreepje op de schedel... en wanneer hun trillertjes, hun fijne piepgeluidjes stilaan in de verte wegsterven, blijft ge daar alleen achter met de voldoening dat de ontmoeting met die winterse zwervertjes, net zoals altijd, weer eens tijdens uw wandeling enkele aangename momenten heeft opgeleverd. 't Hoeft niet steeds veel te zijn, die enkele minuten, 't was zo goed.

Over onze winterse buizerdwaarnemingen hoef ik U niet veel te vertellen. Of toch ?

Deze winter, zoals vorige jaren steeds, kregen we opnieuw twee trouwe bezoekers bij onze gevilde muskusratten. Laat u niet wijsmaken

Grote lijster
(turdus viscivorus)

(Cliché
Werkgroep nr 4)

dat met zijn doordringende kattenmiauw een *buizerd* zijn honger uitschreeuwt. In ons luilekkerland lijdt hij geen honger. Roesten, eten en nu en dan zich op de vleugels schroevend zijn onbezorgd levensgeluk uitschreeuwen. Wat een heerlijk buizerdleven ! ! ! Straks daarover meer. Eerst nog wat anders.

Het *sperwerwijfje*, zwijgzaam, had zich niet gemeld op 12 januari, maar ze was er. Die lekkerbek had zich stiekem een *houtsnip* als extrasnoepje uitgekozen voor die zondagnamiddag. En smullen maar aan haar prooi midden op een smal wegeltje. Verrast kreeg ze ons in de gaten, Schoot ijlings weg, schichtig... en de nog warme houtsnip, zonder borstvlees, liet ze voor ons achter. Dit overschotje hebben we als festijn voor nieuwe liefhebbers, dan ook maar laten liggen.

Sijsjes en *goudvinken* waren in januari goed present. Jammer genoeg zijn er enkele aantallen klandestien en schaamteloos listig weggevangen op een privaat terrein aan de buitenrand van « De Heide ». Toen we die

vogelstroperij eindelijk achterhaald hadden, het kon echt niet vroeger, kwamen we een dag te laat, net of ze lont geroken hadden.

Wat een witte februari, 20 dagen lang !

Berken en dennen neigden en kraakten onder een massale sneeuwvracht. Inderdaad, feeëriek schoon is dit wel. Echt zoals die goedkope kerst- en nieuwsjaarswensenkaartjes vol sneeuw. Voor mijn part, na een uurtje heb ik er genoeg van en de vogels evenals het wild hebben er de pest aan.

Een rush van vele honderden stille, vermoeide *kramsvogels,* terug naar zuid-west. De reeën scharrelden van onder de dikke sneeuwlaag, over de volle lengte van die schilderachtige middendreef, die velen onder u best kennen, de dode eikenbladeren los, op zoek naar enkele verloren eikels, die de houtduiven er vóór die sneeuwellende nog niet vonden. 's Nachts vooral, maar ook overdag hebben ze hard moeten werken voor hun kostje, wekenlang.

En weer eens, evenals vorige winter, hebben diezelfde mijn vrienden uit Lier, recht op onze oprechte dank, omdat ze in dit ontij onze reeën en onze vogels in het reservaat met zakken vol voedsel hebben bedacht.

Op de « Snepkensvijver » een zeer actieve woerd-*tafeleend,* enkele *eenden* en *wintertalingen* in het kleine stukje nog open water. En of de miserie nog niet groot genoeg was. We hoorden tot van uit de verre omgeving voortdurend geweerschoten op weerloze dieren en watervogels in nood, want de reeds gepaarde eenden die hun schuchterheid hadden afgelegd, vertoefden op kleine waterlopen, hun laatste toevlucht, en de late jacht werd door enkele onweidelijke geweerhelden, zonder enig zelfrespect, koortsig voortgezet. *Quos ego !*

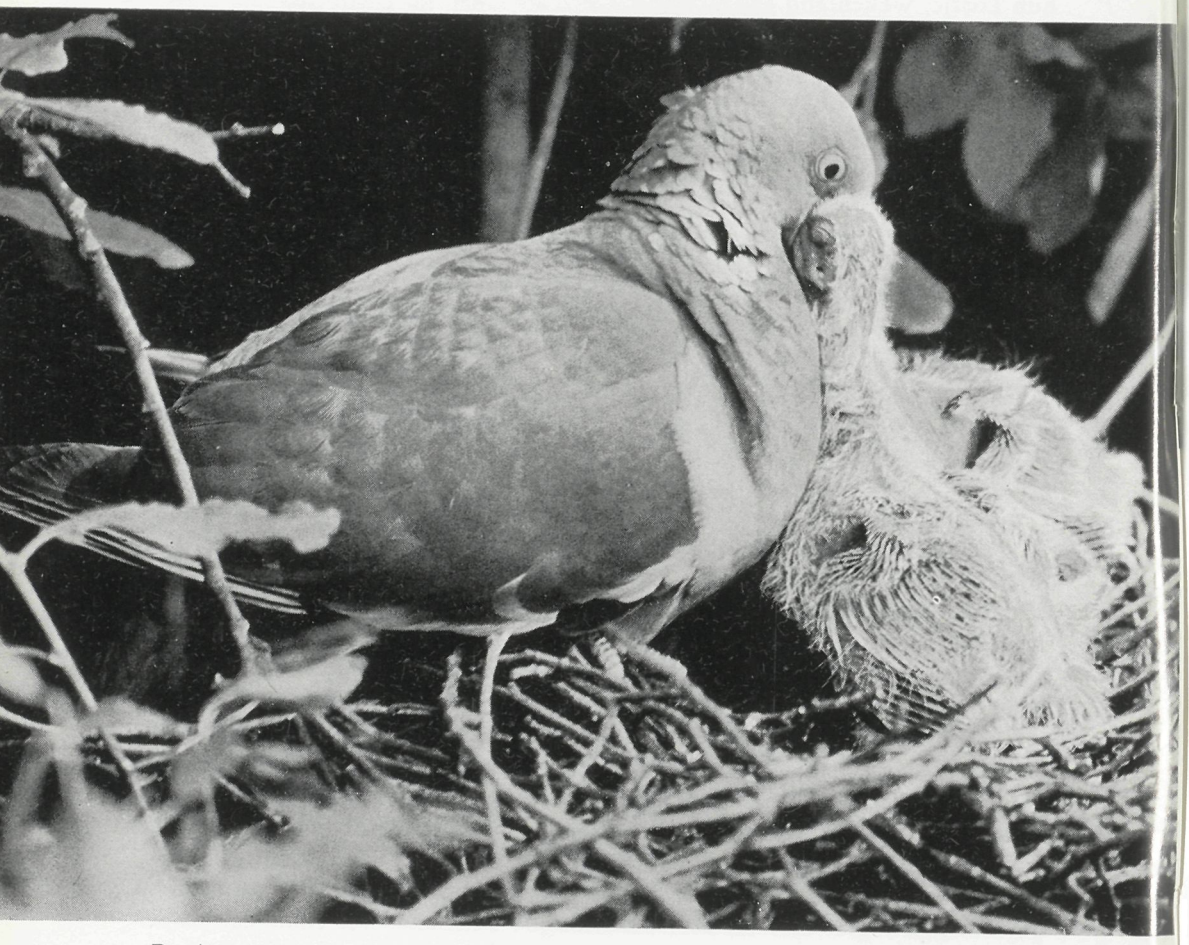
Bij het koude februari-einde, toen nóg alle water dichtgevroren lag, was het de vogels toch aan te zien dat er wat op til was. Zou dat mager straaltje zon daar voor hen de voorbode van zijn ? Ze zongen met velen. De *grote lijster,* de *winterkoning,* de *heggemus. Houtduiven* en *holenduiven* koerden, de *spechten* alle drie, met hun galmende lach, hun kik-kik en hun scherp fluitsignaal. Als een opgezette vogel, roerloos, op het hoogste topje van de berk midden in de kievitweide, zat de *klapekster.* Hoog in de koude lucht boven de « Snepkensvijver », de long call van de eerste *kokmeeuwen. Kieviten* trekken er langsheen en daaronder boven de boomtoppen der donkere dennen, twee *buizerds,* zonder haast vleugelend in de richting van de hun zo welbekende eetplaats.

Tien uur voormiddag van de 2e maart. Korte zondagvoormiddagwandeling. Weer een prettige belevenis meer. Eerst de bijna dagelijkse bevoorrading van onze *buizerds,* want dat mogen we niet vergeten. Hoe staat het met hun rattenvoorraad ? Alles op ! Enkel nog wat griezelige staarten en ontvleesde geraamten. We halen drie verlokkelijke roodvlezige krengen uit onze opgeslagen reserves en leggen die uit. Zo'n gevilde muskusrat ziet er, met buizerdogen bekeken, wel echt smakelijk uit.

Twee uur nadien, op onze terugweg, we kregen ook middaghonger, zien we vier *buizerds* tegelijk bijna, uit de buurt van de voedselplaats vertrekken. Toch stoere vogels. Even kijken. Van de drie ratten bleef nog alleen de staart en de beenderen over. Wat een eetlust !

Alle liefhebbers van een boeiende belevenis met prooivogels en die de gelegenheid niet hebben om bij een dode ezel of een schaap in de marismas van de Guadalquivir hun tentje op te slaan om van daaruit de aas- en monniksgieren « aan het werk » te zien, kan ik aanbevelen wat daar hier bij ons in miniatuur op gelijkt.

Al zijn er wel niet zo veel meer, maar een overwinteringskwartier van de buizerd in de buurt is u allicht bekend, die voor dergelijke observatie geschikt is.

De duiven braken hun voedsel uit (Cliché Werkgroep nr 4)

Hebt u geen muskusratten, dan volstaan een konijn dat aan myxomatose stierf, een houtduif die dood ging aan pokziekte, een dode halfgepluimde kip (liefst geen witte) of eender welk middelmatige kreng. Leg dit aas in open terrein, liefst op een tiental meter van de rand van het bos. Uw schuiltentje in 't bos... en dan maar wachten. Wij weten dat de vogels wakker worden van zodra het daglicht begint en dat ze 's morgens met een ledige maag zitten. *Eksters* en *kraaien* komen misschien wel eerst op bezoek. Toon dan even maar een witte zakdoek door het kijkgat van uw tentje en van die lastposten bent u dan verlost, tenware u er prijs op stelt ook eens kraaien of eksters in actie te zien. Dat mag gerust, 't is ook boeiend. Maar de *buizerd,* de aasvogel uit onze winterse lage landen, hij komt beslist. Moet ge eens proberen, maar dan niet met uw zakdoek wuiven. Het wordt een belevenis van formaat. We ontmoeten elkaar vroeg of laat wel eens en dan kunnen we daarover vertellen...

Alle prooivogels zijn mooi omdat ze echt vogel zijn, omdat we er zoveel belangstelling voor hebben en omdat ze onze zorgenkinderen zijn. We hebben er bij « De Snepkensvijver » en in « De Heide » meer gezien dan vorige jaren. Tijdens de tweede helft van maart hadden we ontmoetingen met *havik, slechtvalk, ruigpootbuizerd, sperwer, torenvalk, bruine* en *blauwe kiekendief* en *smelleken.* Het kan waar zijn dat we op het gebied van prooivogelwaarneming in 1969 het geluk wat langs onze kant hadden. Het is toch ook bemoedigend binnen zo korte tijd negen verschillende soorten op 't lijstje te krijgen. Zou dan toch het « bescherm onze prooivogels » daar voor iets tussen zitten ? Ik heb sterk de indruk dat, voor sommige soorten althans, we het dieptepunt van de curve achter de rug hebben. Een grote achterstand moet weliswaar nog worden opgehaald.

Velen hebben hun onverzoenlijke verdelgingswoede tegenover onze prooivogels al heel wat minder scherp gesteld. Nog enkele fanatieke eierverzamelaars moeten de schande van hun verfoeilijke praktijken met de meest doortastende middelen en zonder compassie blijven ervaren. Wie niet voor gezond verstand vatbaar is of er geen heeft, moet onontkoombaar tot zijn schade ondervinden, dat uit elke eischaal van zijn prooivogelserie het erin opgeborgen leven werd weggespuugd van een der edelste vertegenwoordigers uit onze vogelwereld die door alle echte vogelliefhebbers zo graag gezien worden op hun tochten. We missen ze zo node ! Kan tenslotte met de sluipmoord der chemicaliën, ons aller toestand van wettige zelfverdediging, nog worden afgerekend, dan staat het licht op groen.

Het trek- en broedseizoen in « De Snepkensvijver » en « De Heide » verliep ook nu, zoals we het elk jaar grosso modo op voorhand verwachten.

Ik ga niet weer eens chronologisch in bijzonderheden treden. U bespaart me dat wel... dan kan ik een uitzonderlijk broedgeval speciaal in relief zetten. Dat komt straks.

Buiten de reeds vermelde voorjaarstrekkers en pleisteraars die onze meer dan normale belangstelling weerhielden, noteerden we o.a. *kuifeendjes, tureluurs, kleine bonte, wespendief, tafeleend, reigers, grutto, boomvalk, witgatjes, groenpootruiter, zwarte ruiter, bosruiter, zwarte stern, dwergmeeuw, bergeend, grauwe kiekendief, oeverloper, kemphaantjes, bonte vliegenvanger, draaihals,* enz.

Van onze 331 nestkastjes voor holenbroeders zijn er 248 bezet geweest :

aanwinst van *zwarte mezen, pimpels* en *gekraagde roodstaarten;* status quo voor de *koolmezen;* lichte afname van *matkopmezen;* toename van *spreeuwen* met opvallend grote mortaliteit der nestjongen. Er komen met de tijd meer en meer nestkasten voor waarvan de grote *bonte spechten* het vlieggat hebben vergroot. Op deze kastjes leggen de *spreeuwen* gretig beslag.

Onze andere broedvogels deden het allemaal zo goed en zo kwaad als het bij de bar slechte weersomstandigheden maar mogelijk was. Hierbij een greep uit de meer dan 80 variëteiten : *Torenvalk,* een paar met 4 jongen; *zwarte specht* met 3 jongen; 4 paar *ransuilen* (minstens), waarvan één met 5 jongen; *pijlstaart* met 3 jongen; 6 *slobeenden* met 3 tot 7 jongen; *zomertaling,* 2 paar; *blauwborstjes,* 11 paar; *sprinkhaanrietzanger,* 2 paar; opvallend veel *wielewalen* en *rietzangers;* 8 paar *wulpen;* 6 paar *groene spechten;* 8 paar *grote bonte spechten, doodaarsjes,* 15 paar; *goudhaantjes,* met velen.

En nu eindelijk het suksesrijke evenement 1969 !

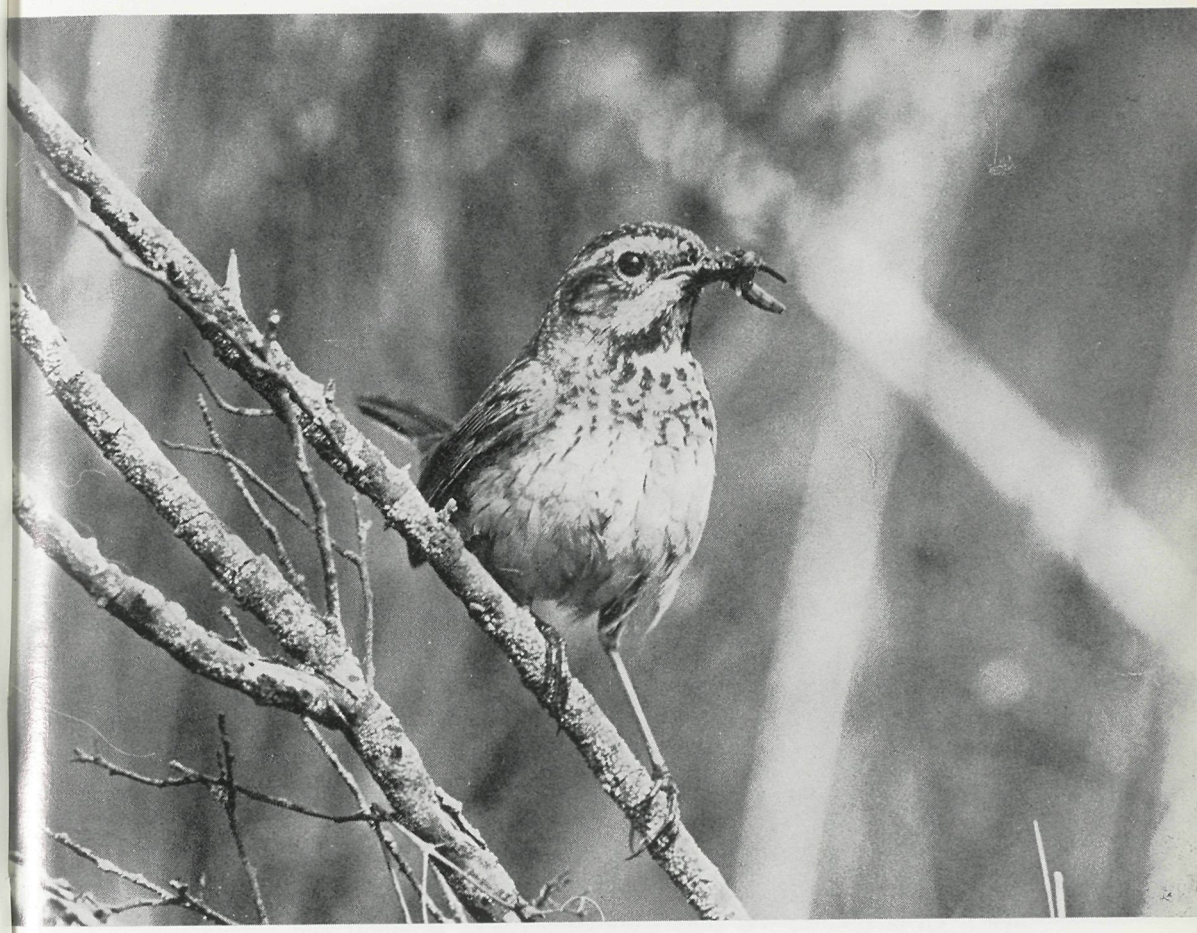
Gedurende het belangrijkste deel van het broedseizoen 1969 heeft de zwartkopmeeuw, en met reden, onze belangstelling onder hoogspanning gehouden, in zoverre zelfs, ik durf het bekennen, dat aan tienduizenden kokmeeuwen en heel de rest nog maar amper juist kijktijd genoeg werd besteed om te beseffen dat die er ook nog waren.

De eerste maal, bij ons weten, dat de *zwartkopmeeuw* op « De Snepkensvijver » gezien werd en er tot broeden overging, dateert van het jaar 1964 (cfr. Bulletin 1964). Jammer genoeg liet dit paar zijn legsel in de steek vóór dat de jongen werden geboren. De twee verlaten eieren werden uiteindelijk als bewijsmateriaal in veiligheid gebracht en voor bewaring aan de heer H. Wille overhandigd.

Dan volgde 1965, met een eerste waarneming op 2 mei die tot 26 mei aanhield. Het is niet uitgesloten dat ze het dat jaar ook tot een nest met eieren hebben gebracht (cfr. Bull. '65).

In 1966 waren ze er vanaf 12 tot einde april (cfr. Bull. '66).

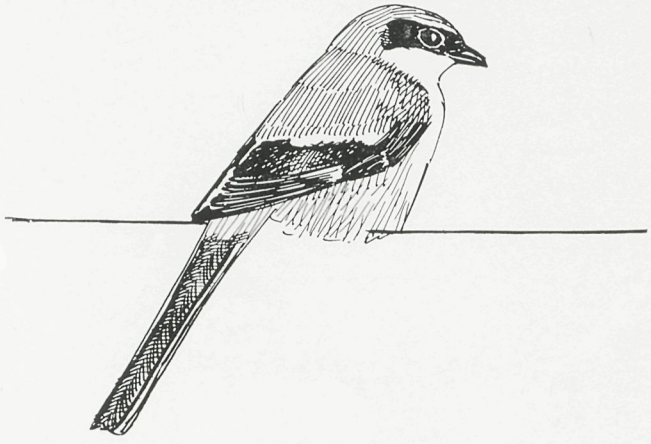
In 1967 en 1968 hebben we ze niet kunnen ontdekken en moeten we besluiten dat ze afwezig bleven. Allicht zijn we het er allen roerend over eens dat bij zo'n grote oppervlakte in die massale kolonie het geluk wat mee moet liggen om erin te slagen dit ene zwartkopmeeuwenpaar in 't vizier te krijgen. Een speld in een hooimijt ! Achter een oneffen-

Het blauwborstje (Cyanosylvia svecica) *is een typische broedvogel van onze Kempen*
(Cliché Werkgroep nr 4)

heidje, een bosje bies, een buntpol die u 't zicht net belet en die echte gitzwarte kop met die knalrode snavel daar vooraan krijgt ge maar niet in de gaten.

Maar nu, die vierde mei 1969 ! Enkelen onder u waren er toen bij ! Van die broedende *ransuil* en die *wulp,* over dat speelse heen en weer vliegen van die *dwergmeeuw,* over die *jonge eendjes,* die *pijlstaarten* en die *slobeenden,* zit bij u mogelijk nog wel een vage herinnering vast, maar ongetwijfeld, toen we daar die twee *zwartkopmeeuwen* gepresenteerd kregen, dat moment en die unieke waarneming daaraanvolgend, vergeten we zo maar niet ! De excursie was geslaagd. We zagen een broedende *zwartkopmeeuw* op 't nest met haar partner als trouwe schildwacht erbij.

Ik moet u niets vertellen over mijn bezorgdheid om dit broedgeval. Hoe graag ik die vogels steeds van op ongeveer 120 meter toonde aan allen die gedurende de volgende excursies ons reservaat bezochten, maar ook hoe moeilijk het soms was ze tot de laatste deelnemer van het gezelschap toe te tonen, die meeuw, die met de zwarte kop, daarnet naast dat bosje groen, hier in de lijn recht over dat berkeboompje in de achtergrond, ziet ge ze niet, daar, juist vóór de plaats waar nu die twee *kokmeeuwen* vechten, enz., enz., en dan nog maar eens herhalen, tot eindelijk het zo verlossende « O, ja ! nu zie ik ze ! » gelost werd.

Ik zal het evenmin vertellen ? Of toch !... Gemakkelijk was het niet altijd, enkele geobsedeerden ervan te overtuigen niet tot bij het nest te gaan, om eens te mogen kijken hoe toch dat legsel er wel kon uitzien... en ik hoorde wel eens « die conservator is nogal taai... maar, ja, hij heeft gelijk ».

Zo meen ik het ook. Het zou immers onverantwoord geweest zijn, een zo uiterst zeldzame en mooie vogel, die het in 't hartje van een dichtbezette kokmeeuwenbroedplaats al zo lastig heeft om er zich te handhaven, te storen tijdens zijn intieme broedplichten.

De vogels zijn met behulp van reuzetelelenzen gefotografeerd en gefilmd.

Op 12 mei een nieuwe sensatie. Een tweede paar *zwartkopmeeuwen*, op hoogstens 1 meter verwijderd van het broedend paartje. Die waarneming, waarvan twee zeer betrouwbare en geloofwaardige getuigen (de heer J. Bastiaensen, bewaker en de heer Bollaert, kineast) kon jammer genoeg, het scheelde maar een paar seconden, niet op de film vastgelegd worden. (Bij het broedgeval in het Zwin te Knokke, eveneens in 1969, werden ook eens 4 adulte *zwartkopmeeuwen* te zelfder tijd geobserveerd : med. Graaf Lippens.) Gedurende de volgende dagen, geen spoor meer van dat tweede paar. Intussen bleef ons paartje *zwartkoppen* voorbeeldig

Nest van de sprinkhaan-rietzanger (Locustella naevia) (Cliché Werkgroep nr 4)

broeden en stelde zich moedig te weer tegen tamelijk agressieve *kokmeeuwen*. Gedurig op hun hoede en zo nu en dan met de indrukwekkende rode snavel de overvliegende kokmeeuwen afdreigen.

Opvallend veel tijd was de tweede partner afwezig gedurende de laatste week van mei. Om voedsel ?

Op 31 mei had de broedende vogel zich ongeveer een halve meter verplaatst en zo te zien aan zijn houding koestert hij kleine jongen. Hij gedraagt zich zo moedig dat de kokmeeuwen hem maar liever met rust laten en hun kleine plagerijen vlug opgeven.

Intussen een kleine afwisseling, want ik mag toch niet nalaten die ook te vertellen :

Op 1 juni, net of ze er trots op was, komt uit de grassen aan de rand van de middenplas, een wijfje-*pijlstaart* het water opgezwommen en toont ons haar drie kleine jongen. Ze waren ongeveer 10 dagen oud. Ze blijft een poosje beweegloos liggen. De kleintjes zwemmen wat over en weer. Hebt ge ons goed gezien ? ? ? Wij waren ook blij om haar geluk... en ze trok zich dan weer met haar klein kroost in de veilige begroeiing terug.

Op 7 juni dan, zagen wij voor de eerste maal (in ons leven) twee jonge *zwartkopmeeuwen* ! Al 8 dagen oud. Op 14 juni zijn ze al flink uit de kluiten gewassen. Ze groeien als kool.

Op 28 juni zijn ze zo goed als volwassen. Ze hebben een zeer lichtgekleurd vederkleed, met kleine donkere vlekjes erop. *Kokmeeuwen,* even oud, hebben meer bruinachtige kladden over hun vleugeldek. Ook hun houding, hun postuur is verschillend.

De jonge *zwartkopmeeuwen* staan fikser rechtop. Ze poseren meer en tevens ietwat meer zenuwachtig dan de jonge *kokmeeuwen* van de buren. Hiertoe draagt voorzeker het steeds op hun hoede moeten zijn veel bij. Ze zijn en blijven er altijd met een gevoelen als een vreemde eend in de bijt. Hun kop, van op afstand gezien, schijnt opvallend kleiner dan deze van even jonge *kokmeeuwen,* terwijl hun vorm veel gelijkenis vertoont met de kop van een witte sierduif. Helemaal geen « meeuwenkop » (van op afstand gezien).

Gedurende de week van 5 tot 12 juli waren het de laatste dagen van de rara avis. De jongen waren toen voortreffelijk vliegvaardig, maar ze kregen nog regelmatig voedsel thuisgebracht. De oude vogel die kwam aanvliegen viel telkens in op een drietal meter afstand van de jongen. Vóór hij de vleugels goed en wel dicht had waren de nog steeds bedelende jongen tot bij hem gerend. Na enig aandringen en weg en weer getrippel kregen ze dan te eten.

Eens 12 juli voorbij, hebben we onze *zwartkopmeeuwen,* die gedurende drie maanden het dankbare onderwerp der belangstelling van honderden bezoekers geweest zijn, niet meer gezien.

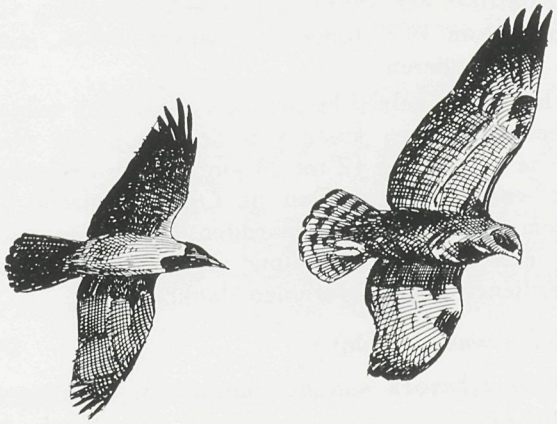
Na dit zeer geslaagde broedgeval mogen we terecht hopen dat ze volgend jaar zullen terugkeren. Bovendien is het ons bekend dat sinds de laatste tien jaren de aanwezigheid van de zwartkopmeeuw in onze lage landen druppelsgewijze toeneemt.

Zo geraken we, eens half juli voorbij, aan het einde van het broedseizoen. Om ermee af te sluiten, nog dit : of het nu mogelijk is dat een *koperwiek* in « De Heide » gebroed heeft, daarover durf ik mij niet uitspreken. Nochtans, op 19 juli vind ik een vliegvlugge jonge *koperwiek* die door een prooivogel geslagen was. De kop en de voorborst waren opgegeten. De vogel kon nog zonder enige twijfel gedetermineerd worden. Het lijkt mij uitgesloten dat deze jonge *koperwiek,* die hoogstens acht dagen het nest verlaten had, een verplaatsing van een paar honderd

kilometer ZW-richting achter de rug zou hebben. De *sperwer* die hem vermoedelijk geslagen heeft vertelt me niets en van de oudervogels die het konden weten heb ik nooit iets gehoord noch gezien. Maar ja, « De Heide » geeft haar mysterie zo maar niet prijs. Ik laat het dus bij een toevallige vondst.

Het najaar bracht wel en wee. Wat baat het dat we ons ergeren, en we doen het helaas, aan de vandalenstreken in en bij « De Heide », spijts de toegewijde zorgen van een voortreffelijk en zich volledig inzettend bewaker die ons aller bewondering ten overvloede verdient. En toch... overgebroken betonnen en houten afsluitpalen, meerdere nestkastjes en de zorgvuldig bewaarde bont-vliegenvanger-eieren-1968 ontvreemd, bloemen en struiken beschadigd. Dit alles is gelukkig herstelbaar en zal ééns toch niet meer gebeuren, van zodra het wonder zal geschieden, dat de toerist en de vacantiegangers, tot de laatste toe, zichzelf en het natuurschoon waarvan zij zo zeer de mond vol hebben zullen eerbiedigen.

In die hoop hebben we troost gezocht bij de schoonheid en de oprechtheid van de vogels en de dieren. Want mooie momenten beleefden we toch aan die vertrouwde verschijning van de twee reegeiten met hun jongen op wandel in de rustieke dreven. Wij danken tevens de zwarte sternen, geoorde futen, tafeleenden, slobben, regenwulpen en al die honderden anderen die ons de moed geven... *vol te houden ! ! !*

Vance 1968 - 1969

door J. NOEL

Het groot aantal bezoekers die tijdens de laatste jaren de moerassen van Vance hebben bezocht leveren een goed bewijs van de wetenschappelijke waarde van dit gebied.

Buiten de voorziene geleide bezoeken, werden ook uitstappen toegestaan aan botanische en naturalistische groeperingen, en aan specialisten in allerlei takken van de wetenschap. Zij hebben het moeras doorkruist, om er de veelzijdige waardevolle kenmerken van te ontdekken.

Het voornaamste kenmerk van de moerassen van Vance is in de eerste plaats hun botanische rijkdom. Nog niet zo lang geleden zag men de apotekers van Aarlen deze vochtige weiden afkammen, op zoek naar farmaceutische en geneeskundige planten.

Ook foorkramers en andere nomaden maakten elke zomer van hun oponthoud gebruik om er « nuttige » planten te verzamelen. Nauwelijks veertig jaar geleden, vonden hier de dorpelingen de meeste geneesmiddelen tegen velerlei ziekten : moerasspirea als urine-afdrijvend middel, en waterkers om het bloed te zuiveren.

De laatste twintig jaren waren de moerassen niet langer renderend voor de landbouwers van de aanpalende dorpen. Dit maakt dat de begroeiing zich in deze twintig jaar enorm heeft gewijzigd en men er zo veel verschillende associaties vindt, dat er van de vroegere phytosociologische staat slechts weinig overblijft. Op de laagliggende weiden die elk jaar werden afgemaaid, en later omgewoeld door het graven van turfputten, kwam destijds een slechts schaarse boomopslag voor. Fotografische dokumenten van 1937 tonen een naakte vlakte, met hier en daar wilgen, elzen of populieren.

Thans ligt het zegge-gebied binnen een gordel van wilgen-kreupelhout, dat alles overwoekert, ten koste van de heliophiele planten. Daarom werd besloten te Vance van 12 tot 23 juli 1969 een werkkamp te organiseren, en het waren jongeren van de Ornithologische Commissie van Opvelp-Honsem die het werk aanvaardden. Hun grote werklust, ondanks de hitte, hun eerbied voor de natuur en hun streven om ze beter te benaderen, verdienen onze onverholen dankbaarheid.

De dagindeling was als volgt :

Zaterdag 12/7 : bezoek aan het moeras en bepaling van de uit te voeren werken.

Zondag 13/7 : wandeltocht in het Woud van Anlier.

Maandag 14/7 : werk in het moeras (opruiming van kreupelhout = o).

Belangloze medewerkers (Ornithologische Commissie van Opvelp)

(Cliché J. Noël)

Dinsdags 15/7 : werk in het moeras (opruiming van kreupelhout = o).

Woensdag 16/7 : 's morgens : werk in het moeras (o); 's namiddags : vrije wandeling.

Donderdag 17/7 : 's morgens : werk in het moeras (o); 's namiddags : rust (grote hitte).

Vrijdag 18/7 : 's morgens : werk in het moeras (o); 's namiddags : sluiting van de hoofd-afvoerbuis.

Zaterdag 19/7 : 's morgens : werk in het moeras (o).

Zondag 20/7 : 's namiddags : wandeltocht in de omliggende bossen.

Maandag 21/7 : reiniging, opruiming van kreupelhout.

Dinsdag 22/7 : 's morgens : reiniging van het moeras; 's namiddags : vrije wandeling.

Dergelijke kampen beantwoorden aan onze opvatting, dat een gebied alleen dan een reservaat is, wanneer de vereniging die het opricht zich ertoe verbindt de wetenschappelijke elementen eigen aan het biotoop te bewaren, en het te behoeden voor alle ontaarding.

Het zegge-gebied is inderdaad het enige ongeschonden alcalisch moeras van dit reservaat, waar men de laatste vindplaats in België aantreft van het mos *Cinclidium stygium*. (Ph. De Zuttere).

De palynologische studie van de turf werd intens doorgevoerd door het Instituut voor Geologie van de Universiteit van Leuven en meer bepaald door Mejuffer D. Thomas, onder de bekwame leiding van Professor Mullenders. De peilingen werden uitgevoerd in het elzenbos dat het centrum van de turfput van *Sampont* overgroeit.

De uitslag van deze studie is nog niet volledig gekend, maar reeds mogen we zeggen dat deze peiling een zeer volledige, zeer oude (*post-würmische*) (1) opeenvolging vertoont met goed afgescheiden episoden. Dit komt in de provincie Luxemburg en het Groot-Hertogdom Luxemburg slechts zeer zelden voor. Voor de vaststelling van de ouderdom der lagen zal de radiocarbonemethode worden toegepast. Deze ouderdomsbepaling bij middel van koolstof 14 zal uitgevoerd worden te Leuven door E. Gilot in het laboratorium van Professor P. Capron.

De palynologische studie was zo belangrijk dat op 28 september 1969 een dertigtal Franse en Duitse specialisten het moeras hebben onderzocht. Onder hen bevond zich de heer Stråka, specialist van de vulkanische as van het Eifelgebergte.

Want aan de hand van een andere studie die ondernomen werd door Hulshof, Jungerius en Riezebos en die in 1968 werd gepubliceerd in « Geologie en Mijnbouw » onder de titel : « A late-glacial volcanic ash deposit in southeastern Belgium », werd op ongeveer 1,80 m diepte de tegenwoordigheid vastgesteld van een laag volkanische as. Deze as, afkomstig van het *Eifelgebergte*, werd schijnbaar tijdens de *Allerød*-periode (2) over een afstand van 300 km hier afgezet. Gelijkaardige opzoekingen werden door dezelfde auteurs in Duitsland in de « *Eifelmaars* » verricht. De mineralogische samenstelling van de vulkanische as die in deze « Maars » tijdens de Allerød-periode werd afgezet, duidt ontegensprekelijk op een uitbarsting van de vulkaan van de « *Laacher See* ». Omtrent de as daarentegen die te Vance werd gevonden bestaat nog twijfel, want haar mineralogische samenstelling verschilt aanmerkelijk van die van de « *Laacher See* ».

Uit deze studie blijkt dus dat de turf van *Vance* vulkanische as bevat die wijst op een vulkanische uitbarsting in het Eifelgebergte die 10.000 jaar geleden plaatsvond.

Anderzijds zijn we ervan bewust dat de uitdieping van de *Semois* een rampspoedige uitwerking heeft gehad op al de moerassen van de bovenloop van deze rivier.

Maar het moeras is thans door een ander kwaad aangetast. Deze gebieden spelen geen rol meer in de economie van onze dorpen, en

(1) Würm : Naam van een rivier in het Donaubekken, waaraan de laatste IJstijd zijn naam ontleent.

(2) Allerod : Laat-IJstijdperk gekenmerkt door een gevoelige verbetering van het klimaat dat zich uitstrekt van 8.800 tot 10.000 jaar voor J.K.

Het moeras van Vance — Elzenbos (Cliché J. Noël)
Turfput met vlottende of wortelvaste planten

daarom worden ze door de gemeenten aangewend als stortplaatsen voor het huisvuil. Te Heinsch, langsheen de weg Arlon-Neufchâteau, breidt de vuilnisbelt zich steeds meer uit. In juli 1969 ging de gemeente *Hachy* er toe over haar huisvuil te storten in het groot moeras van *Sampont*, langs de weg van *Florenville*. Tien jaar geleden werd reeds een oppervlakte van ongeveer één hektaar gedempt met afval van een steengroeve.

Indien niet spoedig maatregelen worden getroffen voor het behoud van dit moeras, zijn wij ervan overtuigd dat het binnen honderd jaar op dezelfde snode manier zal vernietigd zijn als andere moerassen van de Gaume.

In augustus jongstleden heeft Dr Legrand, inspecteur van Volksgezondheid in het Provinciaal gebouw van Aarlen verklaard dat alle gemeenten van Luxemburg de wet op de vuilnisbelten miskennen. Enkele gemeenten ontvingen toelating tot de oprichting van een vuilnisbelt, maar niettemin worden de reglementaire voorwaarden voor deze stortplaatsen over het hoofd gezien. Het is noodzakelijk voor dit ongelooflijk ingewikkeld probleem rationele oplossingen te zoeken.

In de eerste plaats dringt het zich op dat indien men de moerassen van *Vance* wil beschermen, men een einde moet maken aan alle steriele besprekingen en dat er dringend doelmatige maatregelen moeten getroffen worden.

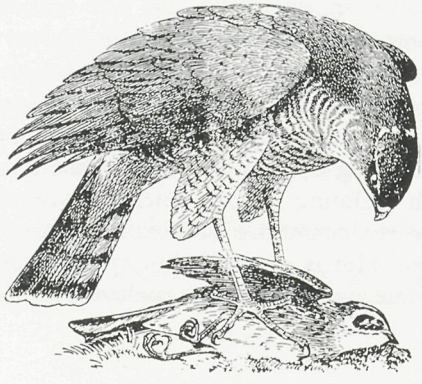
De typische avifauna van de moerassen en lage weiden blijkt even standvastig te zijn in Vance als elders in Belgisch Lotharingen. Er bestaat zelfs een neiging tot aangroei van de soorten. Ook de voor hen gunstige biotopen nemen toe. In Gaume kan ongeveer 70 % van de oppervlakte van de landbouwuitbatingen ondergebracht worden in permanente weilanden en in hooiweiden.

De moerassige, gemakkelijk onderlopende zones worden verlaten (op gevaar af drooggelegd en daarna met populieren beplant te worden).

Men moet ertoe komen het behoud te verzekeren van natuurlijke middens met waardevolle kenmerken : plantenassociaties, geologisch karakter, avifauna. Alleen door een overzichtelijke studie kunnen deze kenmerken vastgesteld worden, en het feit prooivogels bij voorbeeld te beschermen, volstaat niet altijd om de bescherming van een gebied te verzekeren. Deze vogels verplaatsen zich meestal veel, en wij hebben zoëven gezien dat het niet in de Gaume is dat hun gunstigste standplaatsen verdwijnen.

Voor de provincie Luxemburg zijn de kernen van verspreiding van alle prooivogels de prachtige Franse gebieden van *Woevre* en *Champagne*. Laten we hopen dat in een nabije toekomst en dank zij een strenge bescherming, de *wouwen, buizerden* en *visarenden* mogen toenemen, opdat wij straks hun broedplaatsen opnieuw mogen aantreffen in onze provincie en in het Groothertogdom Luxemburg.

De havik, weliswaar meer verspreid in de Ardennen, is niettemin overal tamelijk zeldzaam. In onze streek komt hij nooit zoveel voor als rond de periode van zijn dubbele doortocht, vooral in november (16-11-1968) en februari-maart (25-2-1968 en 12-3-1969). Twee opeenvolgende jaren (1967 en 1968) broedde hij te Vance.

De *wespendief* komt iets minder zeldzaam voor; vooral binnen de Gaume waar hij zich voortplant (Sommethonne — 23-7-1969).

In verband met de *buizerd* noteert men sedert enkele jaren een tendens die duidt op een aangroei van de soort.

De broedgevallen van de *grauwe kiekendief* waren even talrijk als in 1968; maar we stelden een grotere verspreiding in de omgeving vast (26-6-1968 en 4-7-1969).

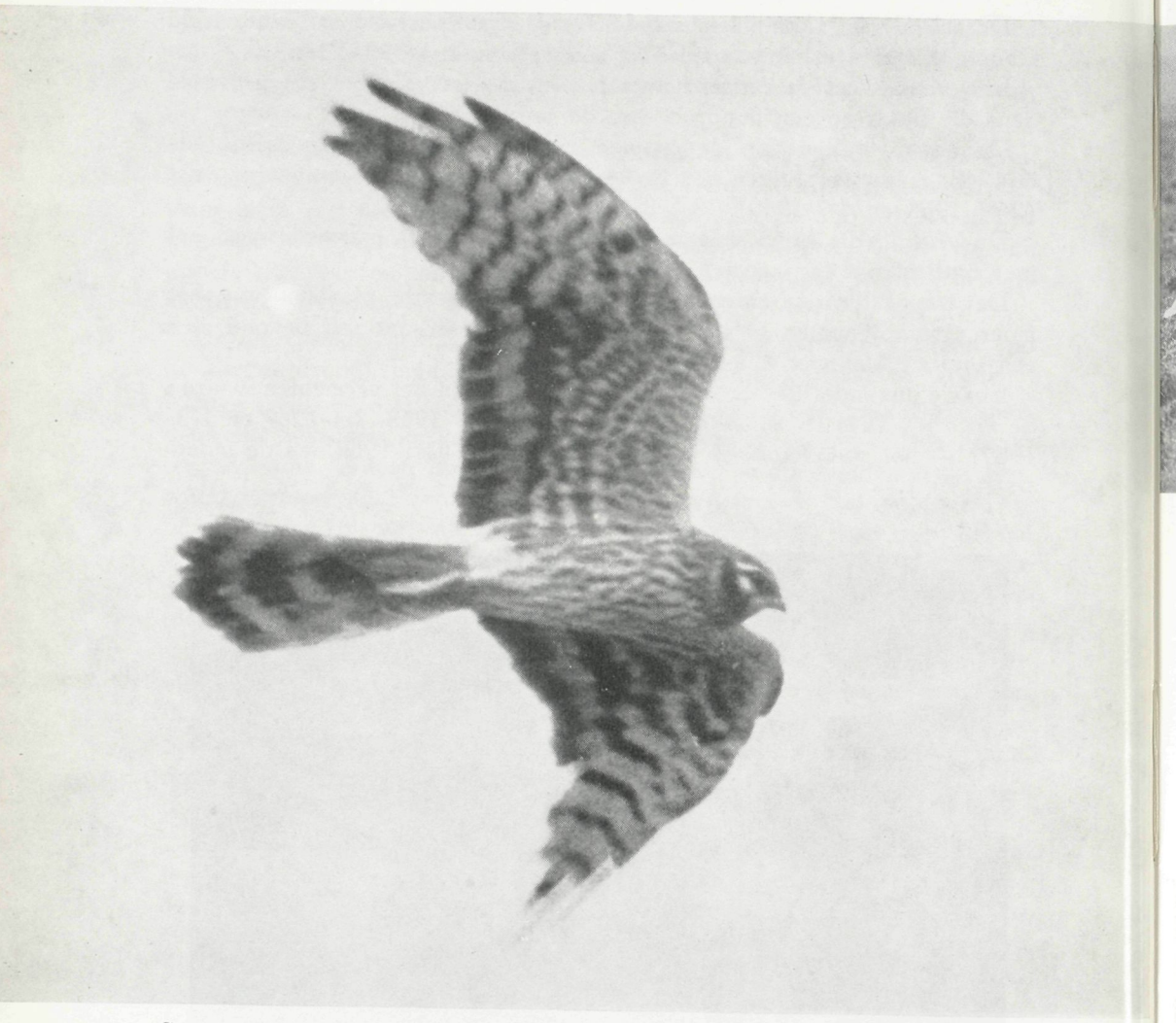
De *velduil,* die bijna met zekerheid in 1968 heeft gebroed werd het jaar nadien niet teruggezien.

De *klapekster* daarentegen werd op verschillende plaatsen van het moeras waargenomen (16-3-1969), en in het reservaat zelf bevond zich een *grauwe klauwier* (22-6-1969).

Enkele uitzonderlijke broed- en trekgevallen zijn het vermelden waard : de *kruisbek* (4-8-1969) — de *notenkraker* (22-9-1968, 2-1-1969 en 1-3-1969) — het *porceleinhoen* — de *blauwe reiger* (2-1-1969) en de *wouw* (4-2-1968).

Grauwe Klauwier (Lanius collurio) (Cliché Werkgroep nr 4)

Grauwe kiekendief (Circus pygargus) *op jacht* (Cliché E. Roche)

In de maanden juli en augustus zwierf een grote troep kieviten in de velden ten noorden van Vance rond (2-7 en 2-8-1969).

Ongeveer een tiental paar *watersnippen* hebben in 1969 gebroed (20-4-1969).

De vestiging van vuilnisbelten op verschillende plaatsen van de moerassen heeft spijtig genoeg de aangroei van kraaien bevorderd.

« *1970, de natuur rekent op u !* »

Wilde zwanen (Cygnus cygnus) en *Knobbelzwanen* (Cygnus olor)
(Cliché Suetens-Van Groenendael)

De charme van het Broekland

door P. HOUWEN

Het lijkt misschien wel enigszins paradoxaal in het internationaal jaar voor de natuurbescherming, waarbij in gans het land een geslaagde actie werd gevoerd voor het planten van bomen, enkele beschouwingen te wijden aan een haast boomloos landschap, de zogenoemde « Broeken ».

« Broeken » is een term, die in de Nederlandse taal in de loop van de tijden in de vergeethoek is geraakt maar in de volkstaal roept dit begrip in bepaalde streken nog zeer concreet een landschap op, dat uit weiland bestaat, dat voor het grootste deel als hooiweide wordt uitgebaat en tijdens de winter onder water komt.

Door rationalisatie van de waterhuishouding zijn de « Broeken » in ons land zeldzaam geworden. Hier en daar liggen nog kleine, vergeten stukjes akkerland en andere gronden, die ondertussen een sterk gevarieerde bestemming hebben gekregen.

De drooglegging van de « Broeken » heeft in het verleden vaak een nasleep van nare gevolgen gehad. In vele gevallen immers hebben de « Broeken » steeds als winterbed van rivieren gefungeerd, waardoor de gesaneerde gronden later toch onder water bleken te komen. Ondertussen werden de milieufactoren en het landschap echter zo sterk gewijzigd dat het gebied ook voor de natuur verloren ging.

De « Broeken » zijn tot stand gekomen door een wisselwerking gedurende eeuwen tussen de mens en de natuur. Zonder de mens zouden de « Broeken » er thans heel anders uitzien. In dergelijke laag gelegen en vochtige terreinen zou men natuurlijkerwijze het elzenbroekbos verwachten met als karakterplanten : els, wilg, bitterzoet, hop, wolfspoot, enz. Typische broedvogels voor dit plantenverbond zijn o.a. de matkopmees en diverse water- en moerasvogels, die koloniegewijze nestelen.

Economisch bekeken is het houtgewas van het elzenbroekbos van weinig waarde. Als brandhout komt wilg noch els in aanmerking. Hooguit werden wilgen en elzen gebruikt voor het vervaardigen van klompen, snijwerk en heipalen voor oeververstersking. De elzenschors werd vroeger bij het verven en leerlooien gebruikt en de wilgentenen in de mandenmakerij. Aangezien de mensen ondervonden dat wilgen en elzen ook op minder afgelegen gronden konden geteeld worden, vormden zij hele percelen elzenbroekbos in hooiland om door de houtvegetatie weg te kappen waardoor een secundair evenwicht ontstond, nl. het broekland.

De vegetatie van de tegenwoordige IJzerbroeken, zowat 4.200 ha groot, bestaat in hoofdzaak uit verschillende gras-, zuring-, zegge- en boterbloemsoorten en verder uit o.a. de margriet, de wederik, de moerasrolklaver, de grote ratelaar (een halfparasiet), de pinksterbloem, de koekoeksbloem en het pijptorkruid. Het geheel wordt doorsneden met talrijke kanalen en kanaaltjes, die het water naar de IJzer afvoeren. In verschillende waterschappen staat een pompinstallatie — althans tijdens het zomerhalfjaar — voor een relatief lage waterstand borg.

Door het gebrek aan akkers en bewoning en de schaarse boomgroei kan men de « Broeken » een eentonig landschap noemen en door het hoge grondwaterpeil landbouwkundig waterziek. Doch de wijdse horizonten en de specifieke flora en fauna hebben een geheimzinnige aantrekkelijkheid, die menig wandelaar en natuurliefhebber kunnen boeien.

Het aantal vogelsoorten dat er voorkomt, is eerder beperkt. Het terrein, dat nagenoeg geen dekking biedt, wordt strikt gemeden door allerhande bosvogels, die in de geborgenheid van struik of boom hun toevlucht zoeken. *Grasmussen, mezen* of *spechten,* bij voorbeeld, komen er helemaal niet voor. De « Broeken » worden bewoond door vogelsoorten, die zich slechts veilig voelen in open terrein waar de eventuele vijanden van ver zichtbaar zijn zodat de belaagden op tijd een heenkomen kunnen zoeken. Meteen is het gebied een ideaal vogelwaarnemingsterrein waar men, gewapend met een verrekijker, ongehinderd de vogelgedragingen kan volgen.

De « Broeken » zijn door de vogels het drukst bezet tijdens de wintermaanden, wanneer een gedeelte onder invloed van zware regens onder water komt. In de meest gunstige omstandigheden verblijven er dan meer dan 10.000 zwemeenden, die er grondelend en grazend aan de kost

komen. In het hartje van de winter en in het najaar overheersen de *smient* en de *wintertaling* terwijl in het vroege voorjaar de *pijlstaarten* de meerderheid vormen. Af en toe komen er ook ganzen voor, die echter gewoonlijk niet lang blijven pleisteren. Tijdens de laatste wereldoorlog overwinterden er elk jaar enkele duizenden. Sedertdien is de jachtdruk op de plaats waar zij graasden zo sterk toegenomen dat de ganzen er de nodige rust missen. In dezelfde periode (tijdens de winter) verblijven er tot enkele tientallen *zwanen*, die in de laatste jaren in aantal blijken toe te nemen. De kleine *zwaan* komt er het talrijkst voor doch *wilde* en *knobbelzwanen* zijn er bijlange niet zeldzaam. In de « Broeken » tussen Diksmuide en Zarren waren op 8 maart 1970 bijna tachtig kleine *zwanen* aanwezig.

Ook door de waadvogels worden de overstroomde « Broeken » opgezocht. Enkele duizenden vogels komen er geregeld voor. Naast de alomtegenwoordige kieviet en de in troepen van honderden samenhokkende *goudplevieren* is de talrijkste overwinteraar de *kemphaan*. Zolang het niet ernstig begint te vriezen, zijn enkele honderden exemplaren lang niet zeldzaam. Ondanks het feit dat de zee op een afstand van 20 km ligt, is de *bonte strandloper* er heel gewoon. Geregelde overwinteraars zijn ook de *wulp*, de *zwarte ruiter*, het *witgatje* en de *watersnip*. De meest winterharde waadvogel is wel de *wulp*, die als het weer al te bar wordt, nog steeds een veilige wijkplaats aan de slikken van de IJzermonding vindt. Wanneer in maart nog enkele plassen overblijven, komen de gruttos er in groot aantal voedsel zoeken.

Niet alleen water- en waadvogels nemen hun intrek in de « Broeken »; ook *kramsvogels*, *koperwieken* en *houtduiven* komen er tijdens de wintermaanden in massa's voor. Zij zoeken er bij dag ijverig voedsel en overnachten in naburig houtgewas.

Bij plotse watervloed worden tientallen hazen en andere kleine zoogdieren het slachtoffer. Typisch is dan ook het voorkomen van een paar *buizerden* die de krengen opruimen en overnachten in de eendenkooi van de Blankaart of die van Merkem.

De talrijkste broedvogels van de « Broeken » zijn de *veldleeuwerik* en de *graspieper*. De *grauwe gors*, het *paapje* en de *kievit* zijn er minder talrijk. Langsheen de grachten zingen de *rietgors* en de *rietzanger*. Plaatselijk broeden nog *gruttos* en *watersnippen* terwijl in de tweede helft van mei tot juli de ratelende zang van de *kwartelkoning* heel de nacht door weerklinkt. De *kwartelkoning* is de enige vogel van de « Broeken », die net zoals de bosvogels zijn heil in dekking zoekt. Haast nimmer krijgt men de vogel te zien. Onophoudend en haast spottend klinkt het tweeledige gesnerp van uit de hoge grasvegetatie.

De lieftallige graspieperbaltsvlucht, die begeleid wordt door de zang, het aanhoudende getierelier van de veldleeuwerik, de wilde wiekslag van

de *grutto*, het blaten van de *watersnip*, het gegiechel van de vleugselslag van de *wilde eend*, de wendingen van een vlucht waadvogels, de statigheid van een reigervlucht, de in de lucht kruisen slaande *wintertalingen*, de etherische roep van de *pijlstaarten*, de bloemenpracht van het open weiland, de geur van het rijpe hooi zijn alle belevenissen, die een wandeling in de IJzerbroeken bijzonder aantrekkelijk maken.

Het broekland is een semi-natuurlijk biotoop dat een hoge wetenschappelijke en recreatieve waarde heeft, Het verdient aanbeveling deze waarde voor de toekomst veilig te stellen.

De « Ronde Put »

door R. VERHOEVEN

Rond de jaarwisseling treedt een dooiperiode in, die een eerste strenge winterperiode afsluit en de dieren wat respijt geeft in deze moeilijke periode van het jaar.

Gans januari blijft zacht; de overwinteraars laten dit goed blijken door hun bedrijvigheid; verschillende mezensoorten gaan hun alledaags gangetje, de blauwe reigers komen soms met een tiental op bezoek en steeds zijn er een tweehonderdtal *wilde eenden* en een vijftigtal *wintertalingen* aanwezig, enkele tientallen *meerkoeten* zwemmen onvermoeibaar rond. Regelmatig zien wij de *ijsvogel* over het water scheren; *buizerd* en *blauwe kiekendief* zijn vaste klanten.

Het wordt nu een drukke tijd voor allerlei werkjes in het reservaat. Er moet heel wat worden gekapt. De vliegden op de drogere plaatsen wordt verwijderd om meer broedgelegenheid te bieden aan de *wulpen*.

De omgeving van de Ronde Put (Cliché Verhoeven)

Door op de vochtige plaatsen de *wilgen-* en *berken-*begroeiing te kappen en het water iets te laten stijgen, breidt de rietkraag zich uit. Er zijn voor dit werk steeds vrijwilligers genoeg, wat wel zeer bemoedigend is.

Na een excursie op 2 februari valt er bij valavond opnieuw enkele centimeter sneeuw na een zeer koude dag. Niettegenstaande dat, noteerden wij die dag 9 *kuifeenden*, ± 250 *wilde eenden*, ± 60 *wintertalingen*, 5 *tafeleenden*, 3 *buizerds*, *blauwe kiekendief*, *bruine kiekendief*, 3 *blauwe reigers*, en een massa *kramsvogels*. Dit bewijst wel terdege dat een winterexcursie niet noodzakelijk maar een doodgewone gezondheidswandeling hoeft te zijn.

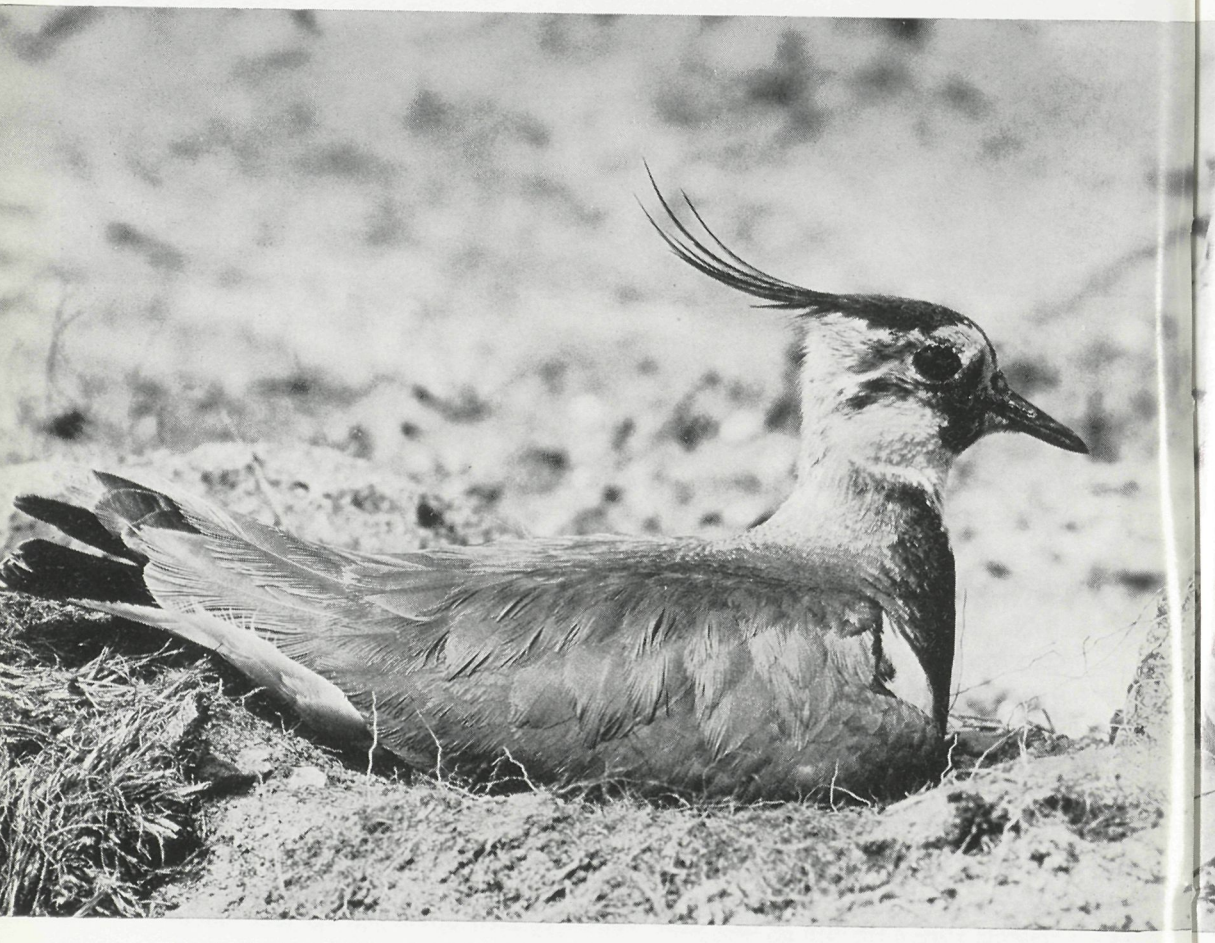
Rond 15 februari beleven wij een buitenkansje : 13 *wilde zwanen* drijven statig op een ijsvrije plek. Ze zullen gedurende enkele weken te gast zijn. Prachtig is het, deze vogels te zien opvliegen en met machtige vleugelslagen de hoogte te zien ingaan.

Zo nu en dan zien wij een *klapekster* die vanop een hoge uitkijkpost de omgeving overschouwt.

De prooivogels laten zich evenmin onbetuigd; zo worden op één namiddag waargenomen : *buizerd, ruigpootbuizerd, bruine kiekendief, havik.*

Omstreeks 20 februari verwelkomen we de eerste *wulpen* en *kieviten.* Dit is een eerste reden om te herademen. De winter loopt stilaan teneinde ! De *wulpen* scharrelen rond in het gebied waar dennen werden verwijderd. Zij zullen hier ook tot broeden komen. Dus alleszins geen nutteloos werk.

Half-maart melden de eerste 4 *gruttos* zich aan en de *waterral* laat zich zeer regelmatig horen. Op dit ogenblik zijn nog steeds 6 koppels

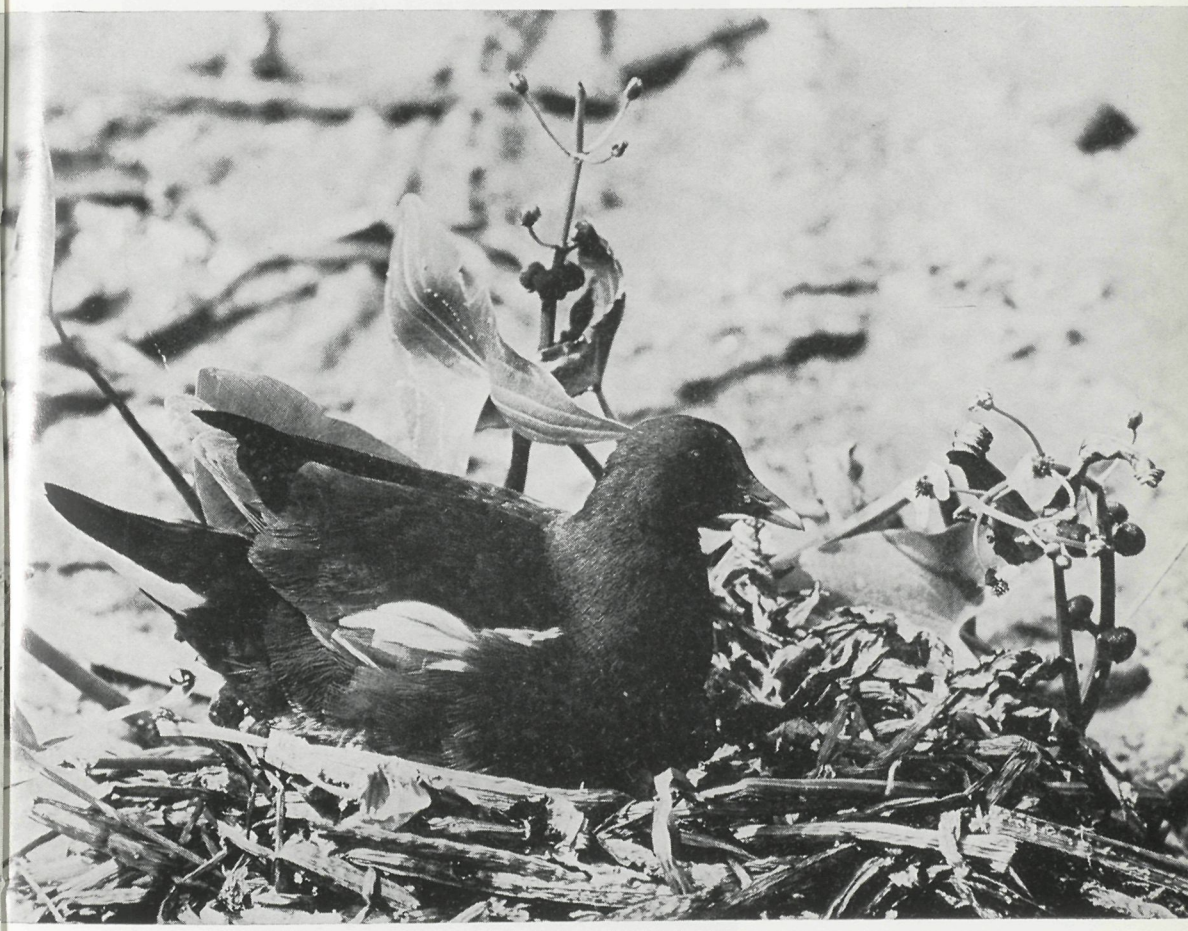

Broedende kievit (Vanellus vanellus) (Cliché Werkgroep nr 4)

kuifeenden aanwezig. Ons sprankeltje hoop gaat echter niet in vervulling. Zonder meer laten zij hun neven de *wilde eenden, slobeenden, tafeleenden* en *talingen* in de steek. Zij gaan elders broeden.

In het bos in de omgeving broeden ook heel wat soorten. Om er enkele te noemen : de *groene specht,* grote *bonte specht, zwarte specht,* de gewone kleine bosvogeltjes. Ook nog te vermelden : de *wielewaal* en de *torenvalk.*

Maar de grote aantrekkingskracht van de « Ronde Put » vormt toch nog steeds het wateroppervlak en zijn onmiddellijke omgeving, met de grote rietkragen, waar ieder jaar de *bruine kiekendief broedt.* Om een nog onbekende reden liet hij echter dit seizoen zijn eieren in de steek. De *roerdomp,* als men zich zeer rustig houdt, ziet men zo nagenoeg om

Een waterhoen (Gallinula chloropus) *broedt in het pijlkruid*

(Cliché Werkgroep nr 4)

de tien minuten vertrekken, om te gaan vissen twee km verder. *Dodaarsjes*, grote en kleine *karekieten*, *rietgorzen* en *blauwborstjes* zijn vaste klanten.

Dit jaar kwam voor het eerst de *fuut* tot broeden in de « Ronde Put ». De schichtige watersnippen stoot men hier op als men door het riet gaat. Zij komen er echter niet tot broeden.

Het is hier dat ik vorige zomer getuige was van een enig schouwspel : een paartje *roerdompen* dat krijsend vlak boven het riet cirkelde, terwijl het steeds maar opnieuw werd aangevallen door een *bruine kiekendief*.

Dit kuifmeesje
(Parus cristatus)
is blij weer thuis te zijn

(Cliché
Werkgroep nr 4)

De eerste *zwarte stern* is bij ons terug op 27 april; er liggen 32 rietmatten te wachten op gasten; enkele dagen later wordt ons geduld beloond, we zien ze overal laag over de rietbegroeiing scheren. Dit jaar broeden er echter minder op de vlotten zelf. Integendeel, wel op een klein eilandje in de onmiddellijke nabijheid ervan. Misschien omwille van de beschutting en de ideale waterstand op die plek, maar ontegensprekelijk zijn het de vlotten die deze vogel terug hier bracht. Merkwaardig was dat vele rietmatten onbezet bleven terwijl er één bezet werd door twee koppels. In totaal toch nog 22 paartjes !

De nestkastjes, die eind vorig jaar vervangen werden (er werden er 100 nieuwe aangebracht), gaven een zeer bevredigend resultaat, nl. 62 % bezetting, wat met een weinig aanpassing wel 70 à 80 % moet worden. Hier zijn het natuurlijk hoofdzakelijk de mezensoorten die domineren.

Wulp (Numenius arquata) (Cliché Werkgroep nr 4)

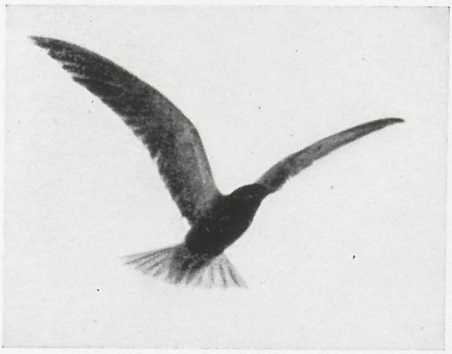
Vanaf half-augustus komt de *visarend* zeer regelmatig vissen. Op een bepaald ogenblik worden er zelfs twee tegelijk opgemerkt. Het is opvallend dat deze vogel steevast naar dezelfde visrijke plaatsen terugkeert en er dan ook zeer lang verblijft.

Dan komt de herfst. De natuur wordt stiller, de zomervogels trekken weg. Gedurende een lange tijd krijgen wij nog het bezoek van een koppel *boomvalken* dat voortdurend jaagt boven de begroeiing rond de put.

Als het water wordt afgelaten, begin oktober, is het weer een gans ander aspect : het slik komt vrij en zo zien wij geregeld ± 30 *watersnippen,* een vijftiental *blauwe reigers* en een achttal *witgatjes.*

Bij het verschijnen van de *bonte kraai,* omstreeks half-november, weten wij dat het jaar zo ongeveer voorbij is. Meermaals wordt nu ook de *blauwe kiekendief* waargenomen, die hier steeds verblijft in de winter. Het wordt nu zeer stil in de natuur. Het is alsof de overwinteraars niet te veel willen opvallen en een minimum aan energie trachten te verbruiken, om zo fortuinlijk mogelijk deze barre tijd door te brengen, wat vooral hier, ver van alle bebouwing bijzonder moeilijk is. Met het dichtvriezen van het water verdwijnen zeer vlug alle eenden. Het wordt hun hier onmogelijk nog aan voedsel te komen. Als bovendien de sneeuw alles afdekt, ziet men sporadisch nog enkele *goudhaantjes,* wat zwervende *staartmezen,* een overtrekkende horde *kramsvogels,* een onverstoorbaar jagende *blauwe kiekendief* en *buizerds.*

Het wordt wel bijzonder hard nu. Vele dieren overleven het niet, maar dat is nu eenmaal hun lot. De winter wordt juist niet hard genoeg om een soort te vernielen en steeds zal er wel een afweermiddel bestaan om het mogelijk te maken de soort in stand te houden.

Het Zwin

door Léon LIPPENS

In 1969 heeft het Zwin-reservaat andermaal een belangrijke rol gespeeld, niet alleen op het gebied van de Belgische ornithologie, maar tevens in de evolutie van de openbare mening ten bate van een betere bescherming van de natuur in het algemeen en van de vogels in het bijzonder : meer dan 250.000 bezoekers die het Zwin hebben bezocht, hebben er onze avifauna beter leren kennen en waarderen en konden er genieten van de harmonische aanblik en het rustig kader van dit ongeschonden landschap.

Onder deze bezoekers bevonden zich talrijke kinderen en studenten op schoolreis, die van dit énig schouwspel misschien een blijvende indruk zullen bewaren.

Ook tal van vreemdelingen worden aangetrokken door het Zwin, dat inmiddels een internationale faam heeft verworven.

Het Zwin wordt inderdaad door velen beschouwd als een toonaangevend reservaat, waar een uitstekende bescherming van het biotoop en zijn fauna suksesvol gepaard gaat met een intensief toerisme; en van dit toerisme plukt vanzelfsprekend de omringende gemeenschap de vruchten, en in de eerste plaats heel de stad Knokke.

Verschillende groepen Franse ambtenaren, gelast met de ruimtelijke ordening, kwamen ter plaatse het Zwin-reservaat bestuderen om naar het voorbeeld van dit model-reservaat, reservaten op te richten in Frankrijk, namelijk in de Charente Maritime, Seine, Camargue, Dombes, enz. Telkens hebben wij hun alle nodige inlichtingen verstrekt betreffende de inrichting, het beheer, het financieel aspekt, enz. Wij hopen hen de overtuiging te hebben bijgebracht dat Frankrijk, een prachtig land dat nog over een rijke keuze ongeschonden natuurlandschappen beschikt, vele initiatieven in de hand kan werken die spoedig tot onschatbare suksessen zouden uitgroeien.

* * *

1970 is het jaar van de natuurbescherming. Tal van initiatieven zullen worden genomen, en dezen die voor de handhaving van de ongerepte staat van de te beschermen gebieden verantwoordelijk zijn, zullen een rijke bron van inspiratie vinden in de reeds opgedane ervaring in enkele model-reservaten, die het werk zijn van pioniers. Dit werk werd, zoals steeds, door velen gehekeld en dan vooral door diegenen die nooit iets

tot stand brachten maar er altijd de mond van vol hebben en systematisch afbreken wat ze zelf niet hebben kunnen verwezenlijken.

* * *

De in het Zwin opgedane ervaring laat toe enkele zeer belangrijke punten te onderlijnen, die niet meer in twijfel mogen worden getrokken :

1. Een reservaat, zelfs van kleine oppervlakte (het Zwin beslaat slechts 125 ha) kan een belangrijke rol spelen in het behoud van de fauna en flora;
2. Een reservaat is zonder waarde indien het niet wordt bewaakt, ingericht en beheerd;

Zwin : mantelmeeuwen hebben de schalen van de daags voorheen verorberde schelpdieren uitgebraakt... (Cliché A. Flausch)

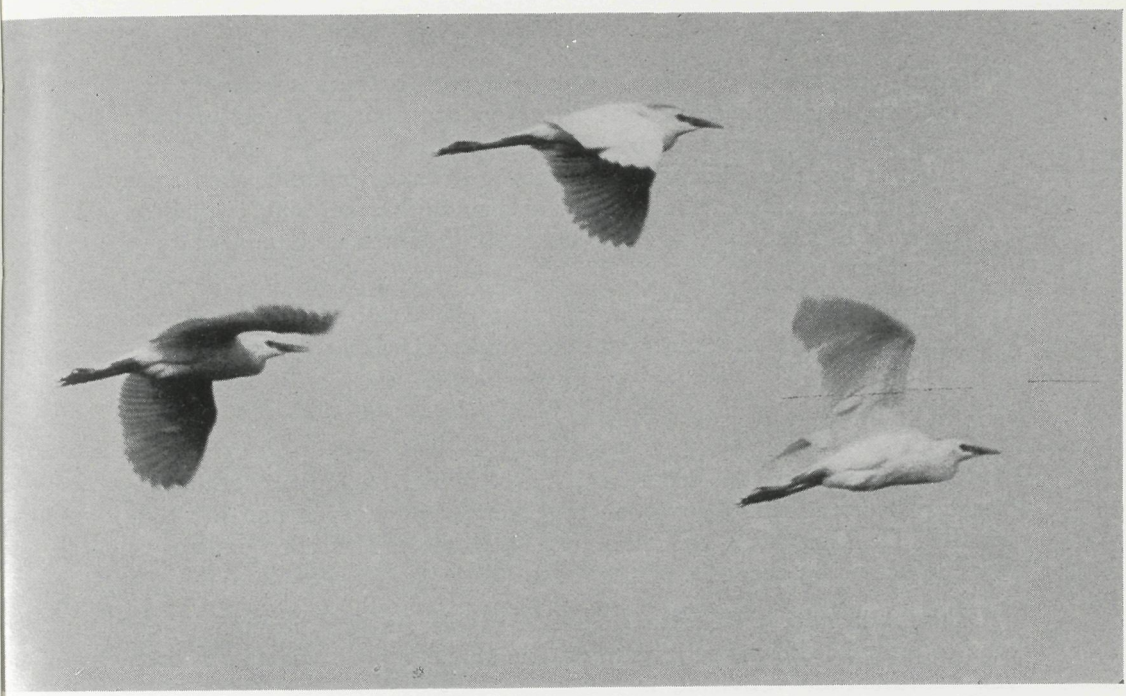
Hiernaast :

Lachstern in de vlucht (Gelochelidon nilotica) (Cliché Suetens-Van Groenendael)

3. De bescherming en het behoud van een landschap kan gepaard gaan met een intensief toerisme (257.109 bezoekers in het Zwin in 1969), op voorwaarde dat de toegang tot het gebied op rationele wijze geschiedt, Het behoud van de flora en de stijging van het aantal broed- of trekvogels in het Zwin leveren hiervan een uitstekend bewijs;
4. Het gebied moet open staan voor wetenschappelijk onderzoek. Het is een openluchtlaboratorium. In het Zwin bevindt zich een biologisch universitair station dat aan studenten en professoren gelegenheid biedt er stages te doen;
5. De bezoekers moeten goed worden onthaald, geholpen, geleid en ingelicht. Men moet beschikken over parkeerterreinen, sanitaire inrichtingen, papierbakken, eetgelegenheid, geleide bezoeken, aangepaste dokumentatie (plannen, brochures, boeken, souvenirs, enz.);
6. Het is nuttig, zo niet noodzakelijk, een klein park in te richten waar het publiek enkele typische vogels van de streek in gedeeltelijke vrijheid kan waarnemen (nooit exotische vogels). Zodoende kan de bezoeker en vooral de jeugd er vogels van nabij zien en bestuderen, die ze in de natuur slechts vluchtig en uit de verte kunnen waarnemen;
7. Men moet in de mogelijkheid zijn groepen en scholen te onthalen, ten einde de kennis en de bescherming van de natuur steeds dieper bij het publiek te doen indringen;
8. Men moet de veldornithologie aanmoedigen (in het Zwin werden in 1969 7.367 vogels gevangen en geringd). Benevens wetenschappelijke publikaties moet men ook vulgariserende werken uitgeven opdat belangstellenden nader met de natuurwetenschappen zouden kunnen kennis maken;
9. Geloof nooit dat een reservaat, hoe uitgestrekt het ook zij, zich zonder enige tussenkomst kan handhaven. Men moet de evolutie van het gebied en de hiermee gepaard gaande wijzigingen van de fauna en flora van dichtbij volgen ten einde op ieder moment te kunnen ingrijpen in een poging het gebied in zijn oorspronkelijke pracht te bewaren. Het kan een kwestie zijn van waterpeil of van verdringing van een plant- of vogelsoort door een andere; soms ook betekent het een invasie van ratten (muskus of andere);

Hiernaast : Koereigers (Ardelola ibis) *van de Coto Doñana*
(Cliché Suetens-Van Groenendael)

Hiernaast : Legsel van de zwartkopmeeuw (Larus melanocephalus)
(Cliché Van Heule)

10. Men moet nederig kunnen toegeven dat de natuurbescherming nog in haar kinderschoenen staat en er op dat punt nog veel te leren valt. Men moet zoeken, bestuderen, proberen.
Alles is beter dan hoegenaamd niets te doen, zelfs indien men soms vergissingen begaat. De allerslechtste natuurbescherming is diegene die zich beperkt tot woorden, protesten, kritieken en administratieve rompslomp;

11. Een degelijk beheerd natuurreservaat kan « self-supporting » worden, m.a.w. de uitgaven kunnen er door de inkomsten gedekt worden.

* * *

Het Zwin was in 1969 het toneel van bijzonder belangrijke ornithologische gebeurtenissen. Ze worden regelmatig doorgegeven aan het tijdschrift « De Giervalk » en zullen erin gepubliceerd worden indien de redactie het nodig oordeelt.

Enkele bijzonder treffende feiten dienen hier echter aangehaald om eens te meer het bewijs te leveren dat de studie van de vogels een bron van voortdurende verbazing is.

1. Het geslaagde broedgeval van de *zwartkopmeeuw* (Larus melanocephalus). In 1967 en 1968 werd het verblijf van deze vogel in het Zwin waargenomen. In 1969 trof men het eerste exemplaar reeds op 21 maart aan te midden van een kolonie kokmeeuwen. Op 27 maart hebben we in gezelschap van de heer en mevrouw Van Esbroeck 4 volwassen vogels waargenomen in een gebied waar één der paren later met sukses zou broeden. Op 25 mei werden de twee vogels gefotografeerd terwijl zij 3 eieren bebroedden. Buiten dit geïsoleerd bezoek is niemand nog op het meeuweneiland teruggekeerd ten einde er de zeldzame broedvogels niet te verstoren. Op 28 juni kon men zeer duidelijk 2 bijna vliegvlugge jongen waarnemen naast één van de volwassen vogels. Een artikel met foto's wordt hieraan in de « Giervalk » gewijd.

2. De eerste waarneming in België van een volwassen exemplaar van de *koereiger* (Ardeola ibis) werd op 10 juni 1969 gedaan bij heldere hemel, 20° temperatuur en windrichting ONO. De vogel wiekte over het Zwin op 30 m hoogte en werd opgemerkt door mijn vrouw, door de heer Th. Robyns de Schneidauer en mijzelf. Elk van ons had reeds eerder de gelegenheid in Afrika duizenden *koereigers* waar te nemen, en alle twijfel omtrent de identiteit van de vogel was dus uitgesloten. Het verschil met de ralreiger is tamelijk opvallend voor wie deze vogels vroeger dikwijls heeft kunnen gadeslaan.
Dezelfde dag op hetzelfde uur, 18 u. 15, stelden we nog een zeer drukke trek vast van *gierzwaluwen, bontbekplevieren, kanoetstrandlopers* en zelfs van *kluten* (3 vluchten van 15 tot 25 exemplaren).

Er bestaat wel een mogelijkheid dat het een uit gevangenschap ontvluchte vogel betrof, maar toch hadden we die indruk niet. Zijn vlucht was regelmatig en niet aarzelend en hij weerde moedig de aanvallen af van de *kokmeeuwen* die hem soms achterna zaten.

3. Het vangen en ringen van 4 *gestreepte grasmussen* (Sylvia nisoria). Tot nog toe werd hun aanwezigheid in België slechts tweemaal vastgesteld en in het Zwin werden deze vogels nooit eerder waargenomen.
   De 4 exemplaren, eerstejaarsvogels, werden gevangen en geringd op 25/8, 8/9, en 20/9/1969.
   Deze vogel van Oost-Europa schijnt steeds meer naar het westen door te dringen (steeds jonge vogels), tenzij de kwaliteit en het steeds toenemend aantal der waarnemers heden toelaat deze soort die gemakkelijk onopgemerkt voorbijgaat, beter te volgen.
   De Nederlandse ringdienst heeft mij zeer bereidwillig medegedeeld dat in 1969 ook in Nederland 4 exemplaren werden gevangen.

4. Geslaagd broedgeval van een koppel *bontbekplevieren* (Charadrius hiaticula). Het nest werd op 15 mei in het Zwin ontdekt en kon gefilmd en gefotografeerd worden door Dr Ruwet en studenten van de Luikse Universiteit die in het biologisch station van het Zwin een stage doormaakten. Op 31 mei nam ik twee ongeveer 8 dagen oude jongen waar; voor 1969 is dit zonder twijfel het enige nest van de bontbekplevier in België.

5. Een jonge *grote burgemeester* (Larus hyperboreus) werd gevangen en aan het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen overgemaakt op 1 mei 1969. Een tweede exemplaar werd op 31 mei opgemerkt.

6. Andere waarnemingen die aan de « Giervalk » werden doorgegeven betreffen *rotganzen, kwakken,* een *kleine zilverreiger, purperreigers,* een *zwartbruine wouw* (31/5), een *poelsnip,* 1 *lachstern* (25/8), de laatste *notenkrakers* van de invasie 1968 (5 exemplaren op 25 mei, 1 exemplaar tussen 11 en 14/7, 1 exemplaar op 23/7), enz.

Aan de hand van deze schaarse voorbeelden kan men eens te meer vaststellen hoe belangrijk een reservaat op ornithologisch gebied kan zijn, hoe klein het ook zij, indien het bewaakt wordt en rationeel wordt beheerd.

Het ringstation van het Zwin ving en ringde in 1969 7.367 vogels van 101 verschillende soorten, waarvan tientallen vogels die dragers waren van vreemde ringen.

De *ooievaars* die vrij in het Zwin rondvliegen kwamen eveneens tot broeden. Vijf paren hadden eieren, maar ten gevolge van de strenge en vochtige koude rond einde april en begin mei stierven de jongen op één na. In december 1969 kwam één wilde ooievaar onze kostgangers vervoegen. Hij was uitgehongerd, en nadat hij opgeknapt was is hij niet meer vertrokken.

De broedgevallen van de *grauwe gans* waren betrekkelijk suksesvol : 61 jongen en 5 volwassen ruiende vogels konden geringd worden. Sedert 1956 tot op heden werden in het Zwin ongeveer 550 grauwe ganzen gekweekt en geringd.

Het is wel vast te stellen hoe deze *grauwe ganzen* hun woongebied uitbreiden. In 1969 gingen ze tot broeden over in Zeeuws-Vlaanderen, in en rond het Zwin, in de Hazegraspolder, Westkapelle en in Hoeke. Het grootste gedeelte van deze die niet broeden trekken voor de rui, rond juni-juli, naar Nederland, Denemarken en Zweden.

Deze geslaagde reacclimatisatie van de ooievaars en grauwe ganzen toont aan dat een reservaat zoals het Zwin de ideale plaats is voor de herinplanting van met uitsterven bedreigde inlandse vogelsoorten, of van plaatselijk verdwenen broedvogels.

Het moeras van de Gaume in 1969

door B. PETREMENT

Het winterseizoen liet ons toe de bestendige standvogels waar te nemen : *rietgorzen, waterhoenen, waterrallen* en *watersnippen,* Wanneer het water niet bevroren is, verzamelen er zich kleine groepjes *wilde eenden.*

De *klapekster,* de *torenvalk* en de *buizerd* kan men bestendig waarnemen, terwijl de *blauwe kiekendief* er regelmatig zijn prooien najaagt.

Tegen de lente, wanneer de jonge scheuten het dek van droge bladeren doorboren, bezoeken tal van tijdelijke gasten het gebied; o.m. de *reigers* pleisteren er graag.

De doortrekkende *kraanvogels* strijken dikwijls neer op de weilanden die het moeras omgeven.

De waadvogels geven de voorkeur aan de modderpoelen langsheen de voornaamste waterloop, en een groep *tureluurs* maakte er een halte rond einde maart, begin april; een *zwarte ruiter* kwam er op 29 maart de vorigen vervoegen. Op 4 mei werd de aanwezigheid vastgesteld van een *roodkopklauwier;* waarschijnlijk was hij op doortocht, want later werd hij niet meer waargenomen.

Tijdens de lentetrek hadden wij ook de *bruine kiekendief* te gast, en wij mogen aannemen dat de aanleg van een klein watervlak en een rietkraag deze vogel in de verleiding zou kunnen brengen er tot broeden over te gaan.

Ook dit jaar, konden wij rond 18 april voor het eerst een mannelijk exemplaar van de *grauwe kiekendief* gadeslaan.

Twee mannetjes werden afzonderlijk waargenomen op 20 april, terwijl een koppel boven een nabije moerassige zone cirkelde. Begin mei verbleven 5 koppels in het eigenlijk moeras en 2 anderen schenen aanstalten te maken zich in de naaste omgeving te willen vestigen.

Tureluur (Tringa Totanus) (Cliché Werkgroep nr 4)

Het valt moeilijk een verklaring te vinden voor het feit dat het aantal vogels dat tot broeden overging geslonken is. In verhouding tot 1968 was het aantal nochtans normaal tijdens de paarspelen, en toch werd hetzelfde verschijnsel overal elders in Belgisch-Lotharingen vastgesteld.

De drie ter plaatse gebleven koppels vestigden zich op verschillende plaatsen van het moeras, terwijl een vierde paar bezit nam van een nabije moerassige zone.

Slechts 4 exemplaren verzamelden zich einde mei op de slaapplaats der mannetjes.

De broedgevallen waren niet bijzonder geslaagd. Twee legsels werden spoedig vernield. Het derde, dat zich in een hoog zeggegebied bevond zonder stevige basis van oude begroeiing, werd door een hevige rukwind

blootgelegd. De enkele dagen oude jongen verdwenen op geheimzinnige wijze.

Een van de twee eerste koppels ging andermaal tot broeden over. Op 8 juni konden we inderdaad opnieuw hun paarspel waarnemen. Dit broedsel werd een sukses, want tegen midden augustus vlogen de drie jongen uit.

Hetzelfde resultaat gold ook tegen midden juli voor het koppel dat zich even buiten het reservaat had gevestigd. De redenen van deze gedeeltelijke mislukking zijn tamelijk raadselachtig. Zou ze te wijten zijn aan een roofdier, vos of bunzing ?

Het is ook niet uitgesloten dat de zwarte kraaien, die in de streek talrijk voorkomen, verantwoordelijk zouden zijn voor de vernieling van één of ander legsel. Zij storen zich inderdaad niet om het broedend wijfje van de kiekendief lastig te vallen, en deze is dikwijls verplicht haar broedsel te verlaten om de achtervolging in te zetten. Een nagemaakt nest met duiveneieren, dat ik in het moeras had neergezet, werd overigens spoedig door een zwarte kraai leeggestolen.

Ook de *groene specht* en de *draaihals* broeden in het reservaat. De *klapekster*, de *buizerd*, de *torenvalk* en de *ransuil* brachten in de nabijheid hun jongen groot.

Kraanvogels verlaten hun pleisterplaats tijdens de trek (Tekening Depiesse)

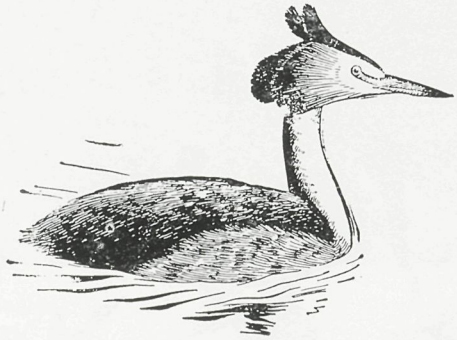
Botanische evolutie en onderhoud van het reservaat.

Het is wel voorbarig om reeds van botanische evolutie gewag te maken, maar nu reeds kan men haar oriëntatie voorzien en nagaan.

Met dit doel werden de diverse plantaardige formaties (voornamelijk de zegge) door merkpaaltjes aangeduid. Anderzijds kan men reeds een vooruitgang vaststellen van de oppervlakte en het aantal lisdoddengroepen. Daarentegen werd tijdens de winter in het reservaat systematisch de nieuwe struikachtige begroeiing gerooid. De oude over het moeras verspreide wilgenstruiken werden genoteerd en maatregelen werden getroffen om hun uitbreiding te voorkomen. De elzen en wilgen rond het moeras daarentegen laat men weelderig woekeren.

De zeggebegroeiing werd op vele plaatsen bedreigd door een overtollige muskusrat-bevolking. Vele biezen had men reeds weggekapt en men ontdekte meer dan twintig hutten. De staatsdiensten voor het ontratten slaagden erin tijdens de winter 1968-1969 deze knaagdieren aanzienlijk uit te dunnen door het opstellen van klemmen.

Wij zijn ervan overtuigd dat voor dit mooi en degelijk onderhouden reservaat een prachtige toekomst is weggelegd. Het zal tevens een laatste en veilig schuiloord blijven, niet alleen voor trekvogels, maar ook voor de talrijke broedvogels.

Hageven-reservaat Neerpelt

door H. LEHAEN

Het jaar 1970, dat in het raam staat van het Europees natuurbeschermingsjaar, zal zeker ten goede komen aan onze reservaten.

Hoogdringend, want de klok staat op 5 min. vóór 12 uur, moet de natuurbescherming in onze moderne wereld in acht genomen worden.

Onmeedogenloos worden bomen gehakt, heidevelden en bossen gelijk gemaakt, en op vele plaatsen reizen de week-end-huisjes als paddestoelen uit de grond.

Ook kreeg het Hageven-reservaat enkele wijzigingen, n.l. de toevoer van het nodige water voor onze vennen en vijver, langs een 3 km lange treksloot, werd door onze werkgroep volledig gezuiverd en nagezien. De 5 ha grote vijver werd van de oost- en zuidkant over een lengte van ongeveer 200 meter voorzien van een 2 meter brede en 1 meter diepe gracht, en tevens werden de dijken met een halve meter verhoogd en 3 meter verbreed, om het waterpeil te verhogen, en om tevens de dijken te beschermen tegen dijkbreuk, waar we in het verleden zo dikwijls mede te kampen hadden. Nu is het 'n prachtige plas, een geschikte plaats voor onze watervogels.

Ook werden een 200-tal berken, lijsterbes, vogelkers en dennen geplant door onze werkgroep, om het reservaat een zekere groenzone te geven, en lege plaatsen aan te vullen met wat groen.

Van de ene zijde natuurbescherming, en van de andere kant natuurvernieling. Ten zuiden van het reservaat, eens een prachtige groengordel, werden verschillende hectaren prachtige heuvels, vliegdennen en een canada-aanplanting genivelleerd, eigendom van de Metaalfabrieken van Overpelt. Een bulldozer was de beul van dit verscheurd natuurschoon. Het zicht is er nu afschuwelijk, een onmetelijke vlakte, geen groengordel dat het reservaat nog beschermt, nu kan er een Hollandse boer er kwistig zijn insectdodende middelen rondstrooien en op deze manier de natuur nog meer kwetsen.

Dringend moet men ingrijpen tegen zulke praktijken, maar ja, hoeveel papier werd er al niet verknoeid tegen natuurschendingen ? Als de overheid niet dringend ingrijpt, zal er blijven geknoeid worden.

Ook krijgt het reservaat een kleine bedreiging op gebied van fauna en flora. Door luchtbezoedeling van de Metaalfabrieken van Overpelt en door de waterbezoedeling van de omliggende landerijen. Sporadisch vindt men nog de rietorchis, klokjesgentiaan, zonnedauw en blaasjeskruid, waar vroeger deze met tientallen stonden. Alles verdwijnt stilaan met de tijd, ook onder onze broedvogels merkt men dit. *Asgrauwe kiekendief, ransuil, grutto, tureluur, roerdomp* en *dodaars* verdwijnen zienderogen.

Oorzaak van verdwijning : kunstmeststoffen en jagers, twee lelijke woorden, die voorkomen in alle woordenboeken en encyclopedies.

Reservaten onder de bescherming van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten

1) *De Hoort* (gebied gelegen onder de gemeente Hamont en Budel (Nederland).

Gedeeltelijk gelegen op Belgisch- en Nederlands grondgebied, ongeveer 300 ha. Een prachtig domein met afwisselend vennen, heide, bossen, weilanden en de 40 ha grootte Hoort, een fijne plas voor onze watervogels.

(Cliché Werkgroep nr 4)

Om de rijkdom van zulk een gebied onder de knie te krijgen, moet men beroep doen op enkele jaren intensief onderzoek, en een stel goede ornithologen, dat Werkgroep Nr. 4 Neerpelt zeker bezit. De inventaris ligt bijna ter hand voor wat fauna als flora betreft.

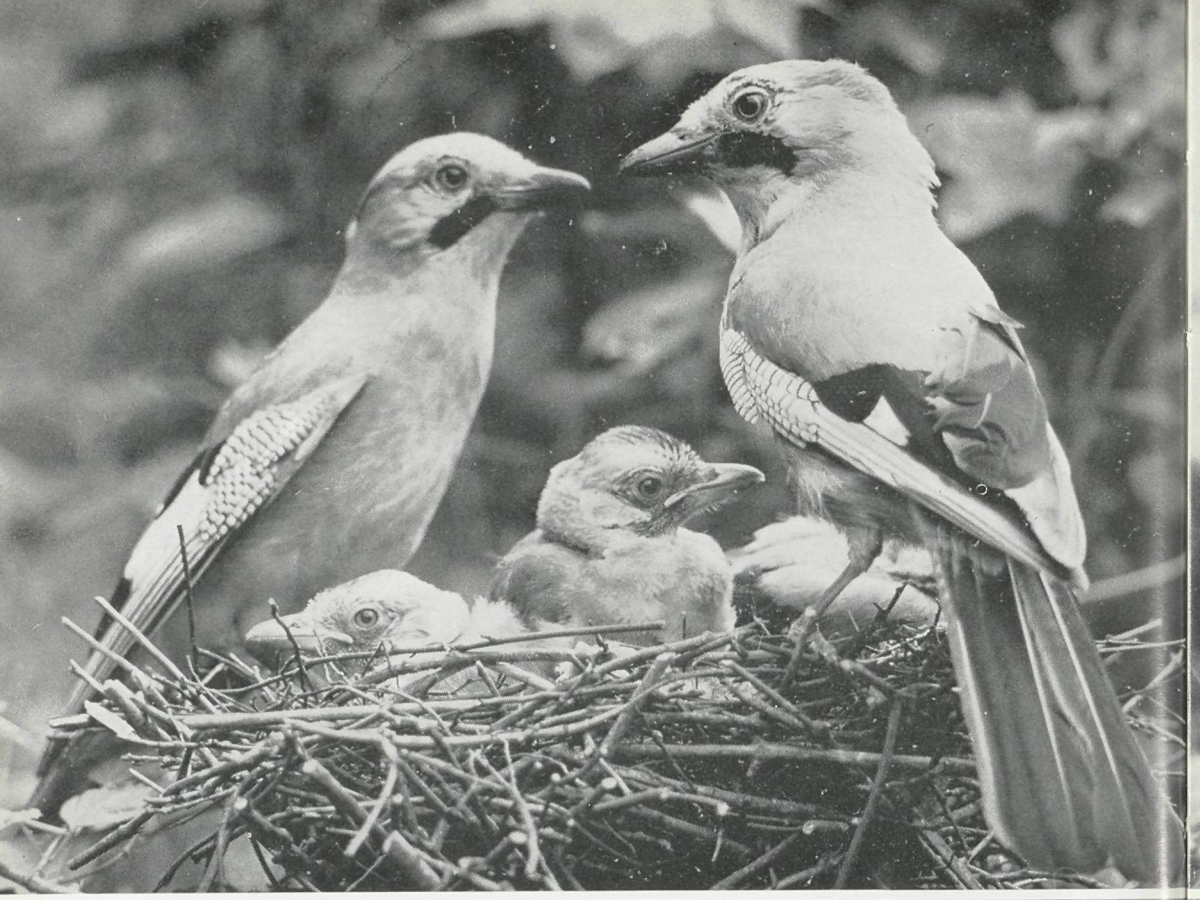
Om dit alles beter van nabij te volgen, heeft Werkgroep Nr. 4 Neerpelt een uitkijktoren gebouwd van 12 meter hoogte. Een prachtig zicht over het hele gebied, elke roofvogel ziet men invallen op het nest, ook geldt dit voor *roerdomp* en *woudaapje,* zelfs kan men de paarspelen volgen van de *fuut* en hem wat later broedend zien zitten op het nest. Vier maanden week-end-werk, en onze mastodont stond klaar in een prachtige omgeving van dennen, loofhout en aan de voet de 40 ha grote plas. Wat een kijkgenot beleven wij daar nog aan ?

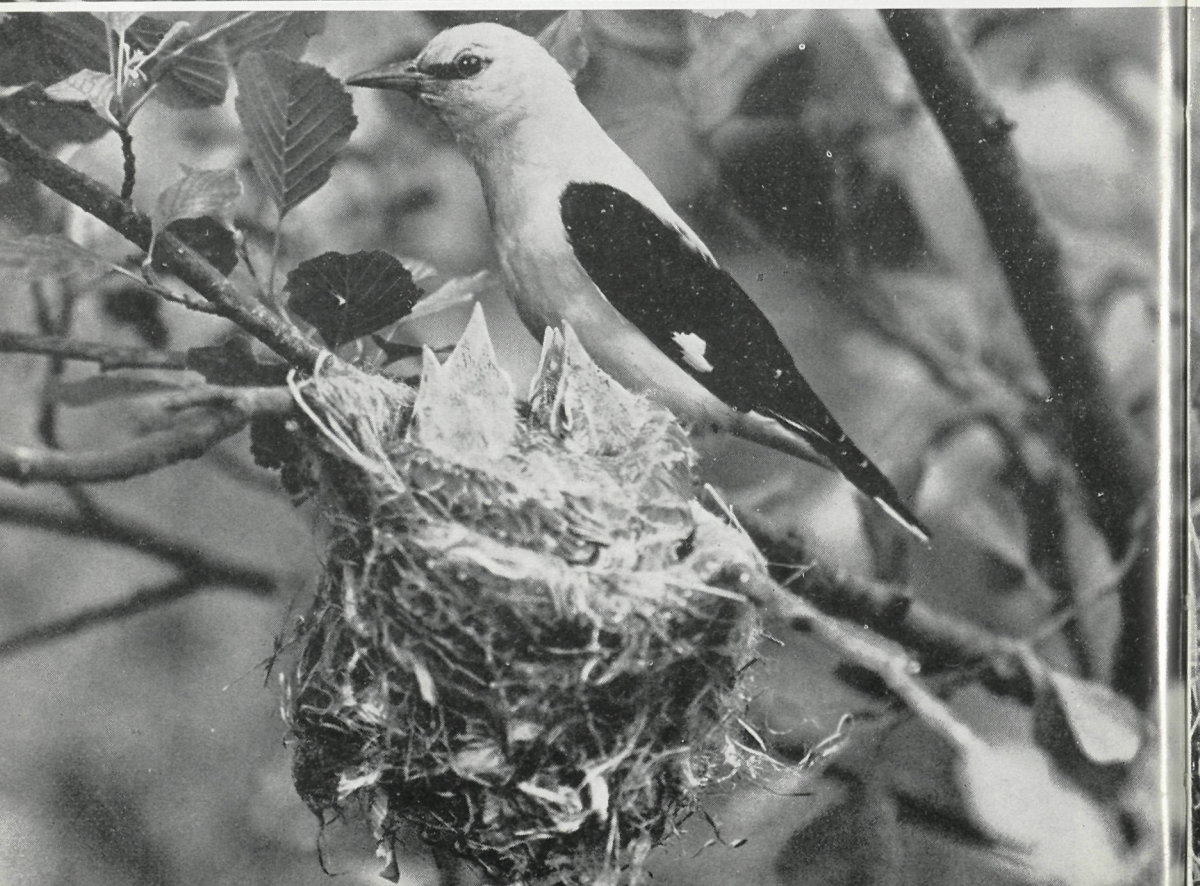
Onder het meterschap van Mevr. Dirkx-Verlinden, van Kaulille, en het peterschap van Notaris E. Berben, uit Neerpelt, werd de toren gedoopt onder de naam van « *Panurus* » en dit gevolgd van een kleine receptie.

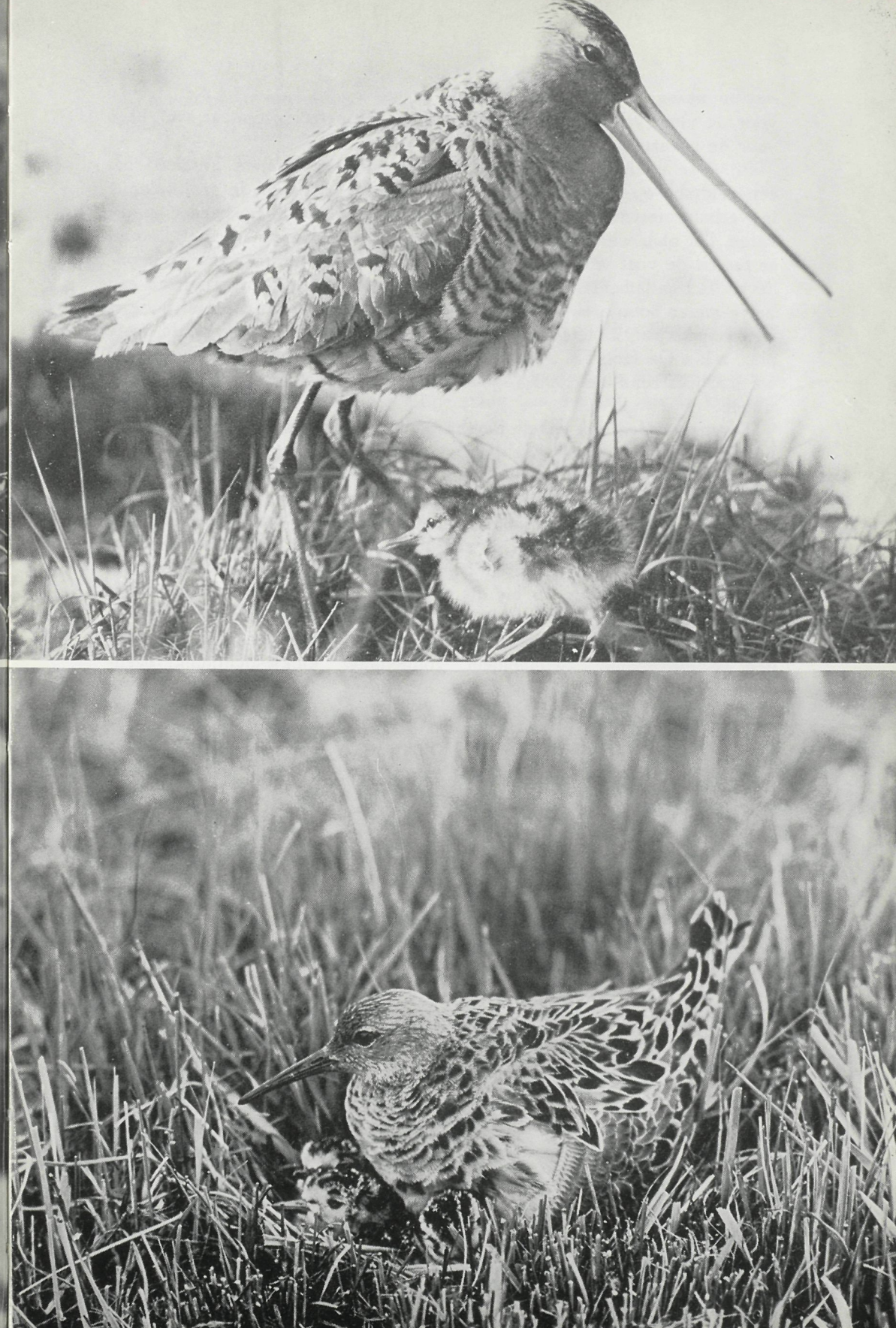
Materiaal dat we zoal nodig hadden : n.l. 170 meter electriciteits- en telefoonpalen, 94 meter dennenmasten als strevers, 60 meter bruggen

(Cliché Werkgroep n^{r} 4)

voor de vloer van de waarnemingshut en 40 meter betonijzer van 12 ø voor de bevestigingsbouten.

Bij deze uitkijktoren bleef het niet, er werden plannen gesmeed om een veldlabo op te richten, om jongeren op te leiden in de ornithologie, in verband met waarnemingen, ringwerk, nestkasten en beheer reservaten. Dit plan werd ook reeds uitgewerkt; op enkele maanden tijd stond er tussen de voet van de toren een prachtig laboratorium klaar voor onderzoek. Fundamenten werden aangebracht, hierop een muurtje van een halve meter hoogte en hierop het labo van 4 m × 4 m bij 2 m hoogte. Een venster van 3 meter bij 1 meter geeft een prachtig zicht op de grote plas, n.l. « De Hoort ». Alzo kon het ringwerk uitgebreid worden, zodat we jaarlijks rond de 4000 vogels, voornamelijk van de groep *Sylvidae*, ringen.

Tevens werden ook enkele loopbruggen aangebracht, door het riet, om het werk nog te vergemakkelijken.

Op gebied van fauna en flora een zéér rijk gebied. Zwevende *kiekendieven*, biddende *torenvalken*, dofroepende *roerdompen*, het hel gepingel van de *baardmezen*, de alarmerende roep van *zwarte stern* en *visdief*, de jodelende roep van de *wulp*, de schrillende roep van *grutto*, *tureluur* en *ijsvogel*, de knorrende *futen* en *waterrallen*, de gillende *dodaars*, en de zwijgzame *kemphanen*, en bij dit alles nog zoveel andere soorten. Dit jaar misschien de *cetti's*-zanger of *buidelmees* als broedvogel ?

Ook de flora laat zich gelden, als voornaamste : de vleeskleurige orchidee, waterdrieblad, zwanebloem, zonnedauw, klokjesgentiaan, beenbreek, groot en klein blaasjeskruid, e.d. meer.

Danken we in het bijzonder de eigenaar, n.l. de Heer de l'Escaille, daar hij ons zijn terreinen ter beschikking heeft gesteld voor het onderzoek op dit zo een rijk en prachtig gebied.

2. *Park de l'Escaille* (Hamont).

Parkgebied met verschillende vijvers, met zijn prachtige beuken-, eiken-, berken- en dennenbossen, omzoomd door de kathedraal van de natuur, n.l. de wateringen, met daarin de jodelende roep van de *wielewaal*.

Het verschil met « De Hoort », ligt voor dit gebied n.l. in het parklandschap, een volledig ander biotoop, voor wat fauna en flora betreft. De gebieden Spaas en Eyben, tezamen met het gebied de l'Escaille, maken één geheel uit van bij de 500 ha beschermd natuurgebied.

In een van de prachtige vijvers (groot 8 ha) werd door Werkgroep Nr. 4 Neerpelt een 150 meter lange brug gebouwd met het oog op het ringwerk, gemakkelijk om op deze manier de zwaluwen en de kwikstaarten, die het gebied bezoeken, te vangen en te ringen.

Bladzijde 114 :

Deze gaaien (garrulus glandarius) *schijnen tevreden met hun lot*
Het mannetje van de wielewaal (oriolus oriolus) *vergast zijn vier jongen op een lekker hapje*

(Cliché's Werkgroep nr 4)

Bladzijde 115 :

Een grutto met zijn jong (Limosa limosa)
Een nest kemphanen (Philomachus pugnax)

(Cliché's Werkgroep nr 4)

Tevens bevat het gebied 300 nestkastjes, die om de 3 weken gekontroleerd worden om de mezenpopulatie te onderzoeken.

3. *De Hork* (Sint-Huibrechts-Lille).

Sluit zich aan bij het gebied de l'Escaille — een 100-tal nestkasten werden in dit gebied opgehangen voor ons mezenvolkje.

4. *De Achelse Kluis* (Achel).

De binnentuin met de daarbij omliggende landerijen (± 240 ha) vertegenwoordigen een zeer gevarieerde fauna en flora.

Een rijke *huiszwaluwkolonie,* op de binnenkoer van het klooster, brengen jaarlijks 300 jonge vogels op.

De stallen brengen tevens per jaar een 250-tal jonge *boerenzwaluwen* op. Ook hier kregen we de volledige steun van de Abt van de kluis om ons onderzoek verder uit te breiden.

5. *Beverbeek* (Achel-Hamont).

Overloper van parklandschap naar heidelandschap, Ook hier werden aanplantingen gedaan en nestkasten geplaatst. Zéér geschikt terrein voor onze spechten. Bij middel van een speciale vangmethode lukten wij erin een veertigtal *spechten* (o.a. : zwarte, groene en grote bonte) te vangen en te ringen.

De flora is hier minder in haar schik.

Gracht in het turfland (Cliché Werkgroep nr 4)

De Maat

door J. HENDERICKX

Er zijn zo van die vogels die men wel ieder jaar in een bepaald gebied waarneemt, maar waarover men geen zekerheid heeft of zij al dan niet broedvogel zijn. Eén van die vogels is de *nachtzwaluw*. Op 20/7/1969 eindelijk vonden wij het wijfje op één ei. Later waren het er twee. Twee jongen werden geboren en vlogen uit.

De *ijsvogels* bleven trouw aan hun broedgebied. Op 11/4/1969 lag een vers ei bij de uitgang van de pijp, tegengehouden door een worteltje. Van dan af is de pijp bijna onafgebroken bezet geweest. Het laatst bezocht ik ze op 6 september : 3 grote jongen waren mooi met behulp van een toortslamp te zien. Vermoedelijk werden drie broedsels grootgebracht.

Een gelukkig verschijnsel is het stijgend aantal broedende *futen* in de Kempen. Ook De Maat had in 1969 zijn koppel (of waren het er twee ?). Zeker één koppel met 5 jongen werd gezien. Het vele riet maakt de waarnemingen zeer moeilijk.

Een koppel *kieviten* heeft gebroed op de vlakte die ontstaan is door het dempen van enkele vijvers en moeras.

Op 4 mei werd de roep van de *roerdomp* gehoord, daarna evenwel niet meer.

Van augustus tot begin oktober verbleef er een *purperreiger*.

De belangrijkste gebeurtenis van 1969 was wel het inrichten van een driedaags werkkamp door leden van de Wielewaal-Jeugdafdeling van

Hierboven : Nachtzwaluw (Caprimulgus europaeus) (Cliché Janssens)

Lommel en omstreken. Op 19, 20 en 21/8 werd er gekapt, gezaagd en gezweet dat het een lust was. Een goede hektare schiereiland werd van bomen en struiken gezuiverd. Hopelijk kan met deze aktie in 1970 verder gegaan worden. Maar er werd niet alleen gekapt, ook voor natuurstudie werd tijd gemaakt. Vogels, planten, paddestoelen, kikkers, enz., werden gedetermineerd.

« Wedden, » zei Albert Mertens, één der leiders, tegen de jeugdige houthakkers, dat er minstens honderd wilde eenden zitten ? » Tot ieders verbazing bleken er méér dan 500 te zijn.

Van de aanwezigheid van de werkgroep werd geprofiteerd om een paar grote nestkasten « torenvalk-type » hoog in kanada's te plaatsen. Afwachten wat 1970 ons zal brengen.

De gemeente Mol weze langs deze weg bedankt voor het verstrekt logies in het oud kasteelpark.

Er hadden 2 officiële uitstappen plaats met telkens 20 à 30 deelnemers, verder nog een uitstap met leden van afdeling Lommel van de Wielewaal, en een ander met een groepje studenten van het St.-Jan Berchmanscollege te Mol; een groepje mensen van het atoomcentrum van Mol bezochten eveneens het reservaat onder leiding van Alex. Raeymakers.

Samen met de goede dertig man van het werkkamp maakt dat een kleine 200 bezoekers.

Eet meer vis... Deze familie ijsvogels (Alcedo atthis) *is een levende slogan...*
(Cliché Werkgroep nr 4)

Ganzenpleisterplaats Damme
Rapport over 1968-69 en 1969-70

door Eckhart KUYKEN (*)

Als gevolg van de private beschermingsmaatregelen, genomen sedert 1960 door de jachtrechthebbenden van de graslanden bij Damme, kreeg dit gebied stilaan internationaal belang als ganzenpleisterplaats. Een officiële bescherming volgde, wanneer vanaf 1968/1969 de jacht bij Koninklijk Besluit verboden werd op het grondgebied van de gemeenten Damme, Sint-Kruis en Oostkerke, gelegen ten zuidwesten van de afleidingskanalen. Dit betekent een grotere rust, vooral in de kleinere, dus meer kwetsbare bufferzones.

Evenwel blijven de ganzen aangewezen voor die noodzakelijke rust op de goede wil van de jagers die, zoals voorheen, ook nu nog vrijwel alle jachtaktiviteiten in het gebied stopzetten gedurende het verblijf van de grote ganzentroepen.

Verschillende landbouwers komen echter op tegen deze maatregel, omdat — zo beweren zij — hierdoor de schade aan grasland sterk toeneemt. Een gemengde kommissie, aangeduid door het Ministerie van Landbouw, moet dit onderzoeken en eventuele vergoedingen regelen.

Aldus biedt deze toestand, ondanks de wettelijke bescherming van de ganzen in voornoemd gebied, weinig of geen garanties voor de toekomst, gezien we blijven afhangen van de bereidwilligheid zowel van de jagers als van de landbouwers.

Aantalsverloop in de winter 1968/1969

De winter 1968/1969 werd gekenmerkt door een eerder abnormaal aantalsverloop, waarvoor niet altijd een duidelijke verklaring te vinden was. Wel was de aankomst zoals gewoonlijk begin november : op 4/11 zagen we de eerste 5 kleine rietganzen, gevolgd door 13 kolganzen op 15/11, tussen 124 exemplaren van de vorige soort.

De tweede december-decade, een koudeperiode met temperaturen tot —10° C, gaf een langzame toename tot 1350 kolganzen en 430 kleine rietganzen. Eind december kregen we verschillende sneeuwdagen, en was er overal veel doortrek van kolganzen.

(*) Internationaal Waterwildbureau — Belgische Sektie. Laboratorium voor Œcologie (Dir. Prof. Dr. J. Hublé) K. L. Ledeganckstraat 35, 9000 GENT.

Met de dooi van begin januari namen eindelijk de aantallen sterk toe : 4150 kol- en 370 kleine rietganzen op 3/1, met daarna op 14/1 het wintermaximum met resp. 6300 en 500 exemplaren. De tweede helft van januari bleef zacht en de aantallen daalden sterk, waarna ze bleven schommelen rond 1500 à 2000 kolganzen en 4 à 44 kleine rietganzen.

Sneeuwval, maar vrij zachte temperaturen in begin februari brachten weinig verandering. Half-februari echter volgde een koudeperiode, met dagelijkse sneeuwval, resulterend in een tweede winterpiek van 3660 kol- en 335 kleine rietganzen op 22/2.

Begin maart, met vrij lage temperaturen maar zonder sneeuw, gebeurde de wegtrek : op 4-5/3 nog groepen van meer dan 1000 ex.; op 10/3 verdwenen de laatste 20 kolganzen eveneens.

Als bijzondere waarnemingen vermelden wij 1 dwerggans op 10/1 (E.K.) en een groep van 22 brandganzen op 28/12 (Suetens & Vandeweghe). Rietganzen en grauwe ganzen bleven zoals voorgaande jaren sporadisch opduiken, in kleine groepjes of verspreide enkelingen tussen de andere soorten.

Aantalsverloop in de winter 1969-1970

In deze winter werd het beeld vooral bepaald door weersomstandigheden, zoals vorst en sneeuw.

Op 10/11 werden de eerste 4 kleine rietganzen gesignaleerd, op 12/11 gevolgd door 3 kolganzen bij 110 ex. van de vorige soort.

De sneeuw van eind november en begin december gaf een duidelijke toename met aantallen tot 3000 kolganzen en zowat 200 kleine rietganzen; door de aanhoudende sneeuwbedekking volgde echter weer een lichte daling.

Eind december-begin januari kregen we de eerste piekaantallen, met op 3/1 zowat 6450 kolganzen en 750 kleine rieten. Massale sneeuwval juist daarna deed deze aantallen teruglopen tot een minimum van resp. 1600 en 70 ex. Met de dooi werd dit weer opgehaald en op 22/1 telden we 6750 kol- en 335 kleine rietganzen. Van dat ogenblik af liepen de aantallen spoedig terug, met resp. nog 2800 en 80 ex. op 31/1.

Op 1/2 greep de massale verjagingsaktie plaats, georganiseerd door de plaatselijke boerengilden. De landbouwers zijn er aldus ongetwijfeld in geslaagd de aandacht op hun problemen te vestigen. Gelukkig gebeurde dit alles begin februari, zodat de verstoorde ganzen gemakkelijk in Nederland onderkomen konden vinden, waar inderdaad vanaf 1/2 de ganzenjacht sluit. Deze moeilijkheden moeten ons echter doen inzien

Kolganzen over de vaart (Cliché Kuyken)

hoe dringend een definitieve regeling moet gevonden worden, aanvaardbaar voor alle betrokken partijen.

Het verdere aantalsverloop werd door deze gebeurtenis echter niet veel méér verstoord dan door een hevige sneeuw- en vorstperiode rond half-februari. Na een week kanongeschut waren de aantallen weliswaar gedaald tot enkel nog 265 kolganzen, toen met de aanhoudende sneeuw toch opnieuw enkele groepen verschenen : 1400 kol- en 185 kleine rietganzen op 20/2.

Deze februari-aantallen daalden tot resp. 5 à 800 en 20 à 100 ex., die tot half-maart bleven pleisteren. Op 19/3 zagen we de laatste kolgans. Dit laattijdig vertrek is zeker toe te schrijven aan de uitzonderlijke late winteraanval in de eerste decade van maart.

Wat de andere soorten betreft, moet vooral het vrij frekwent voorkomen van kleine groepjes rietganzen (2 à 14 ex.) worden vermeld. We weten echter dat deze soort in grotere aantallen (tot ca. 200 ex.) overwintert in de kustpolders. Brandganzen waren, zoals in elke winter, sporadisch aanwezig, evenals de grauwe gans, die echter minder gemakkelijk opvalt. Van 6 tot 15/1 verbleef er een juv. rotgans tussen de kolganzen. Eind januari tot 7/2 hebben wij ten slotte de zeldzame witbuikkrotgans (adult ex.) verschillende dagen waargenomen.

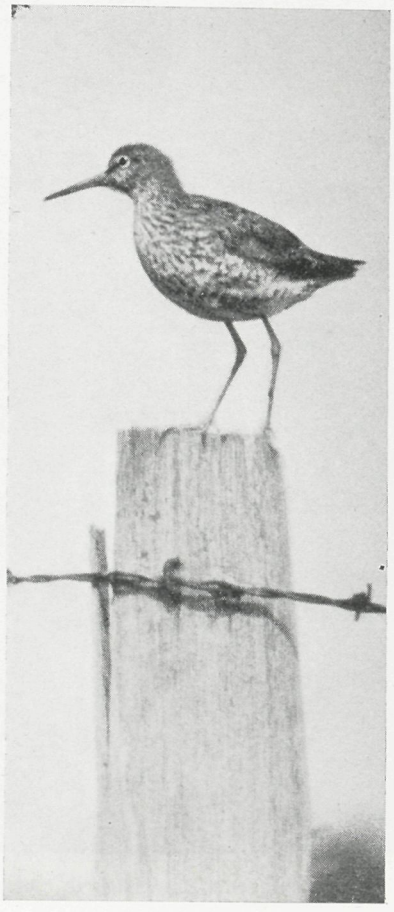
Vermelde ganzensoorten :

Grauwe gans	*Anser a. anser*
Kolgans	*Anser a. albifrons*

(Cliché Kuyken)

Dwerggans	*Anser erythropus*
Rietgans	*Anser fabalis rossicus*
Kleine rietgans	*Anser fabalis brachyrhynchus*
Brandgans	*Branta leucopsis*
Rotgans	*Branta b. bernicla*
Witbuikkrotgans	*Branta b. rhota*

Nesten

De evolutie heeft de vogels met een reeks kenmerken en gedragingen begiftigd die hen sterk onderscheiden van de meeste andere gewervelde dieren. De manier waarop ze zich voortplanten, bij voorbeeld, is eigen aan hun groep : alleen vogels leggen een beperkt aantal eieren omgeven door een harde schaal, die ze bebroeden tot de jongen uitbreken. Om deze reden is het voor de meesten van hen noodzakelijk een schuiloord te bouwen dat gelegenheid biedt de eieren bijeen te houden en ze te bebroeden. Deze schuiloorden verschillen naar gelang de grootte en de vorm van de vogel; ook de standplaats en het beschikbaar nestmateriaal spelen een belangrijke rol. Hierdoor ontstaat in de nestbouw een enorme verscheidenheid, die door de eeuwen heen de mens steeds met bewondering heeft geslagen.

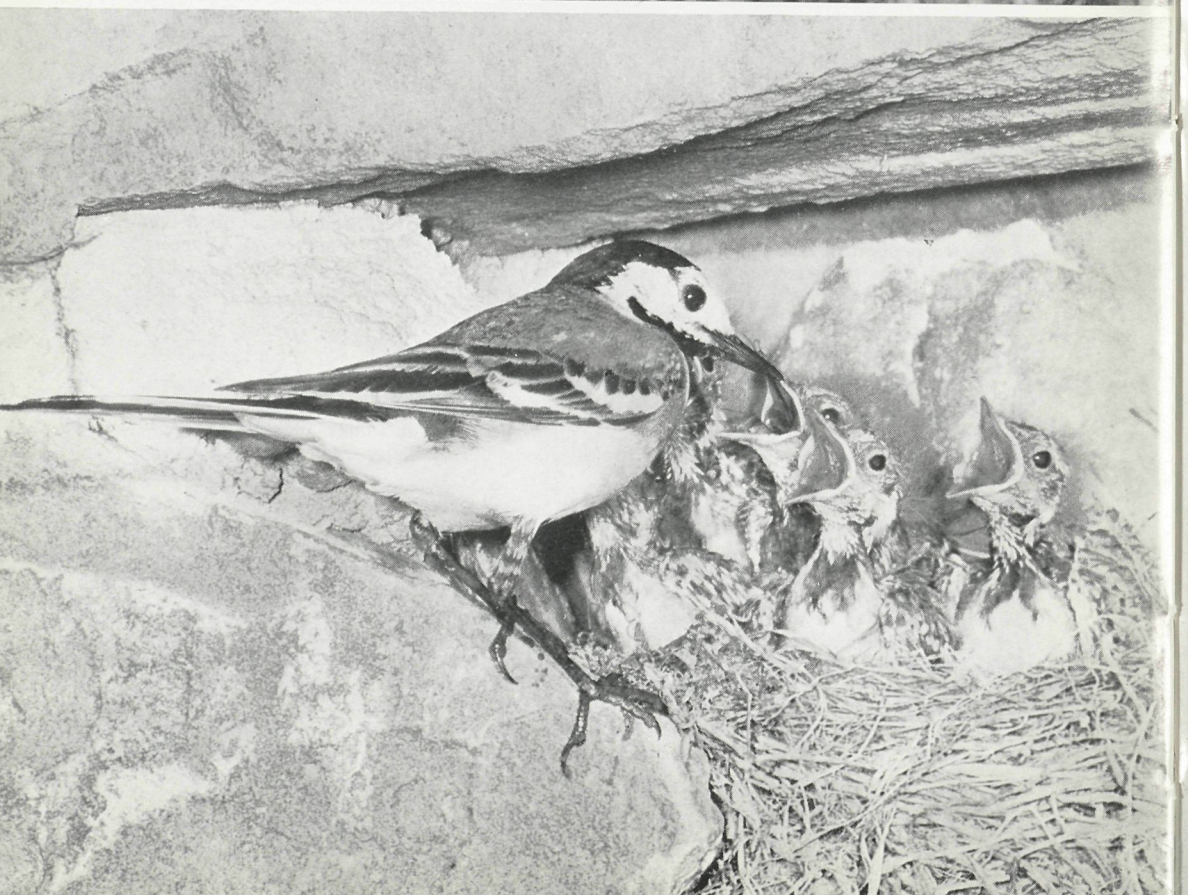
De vier hierna volgende clichés illustreren duidelijk enkele aangewende technieken; ze streven er natuurlijk geenszins naar een volledig overzicht te bieden.

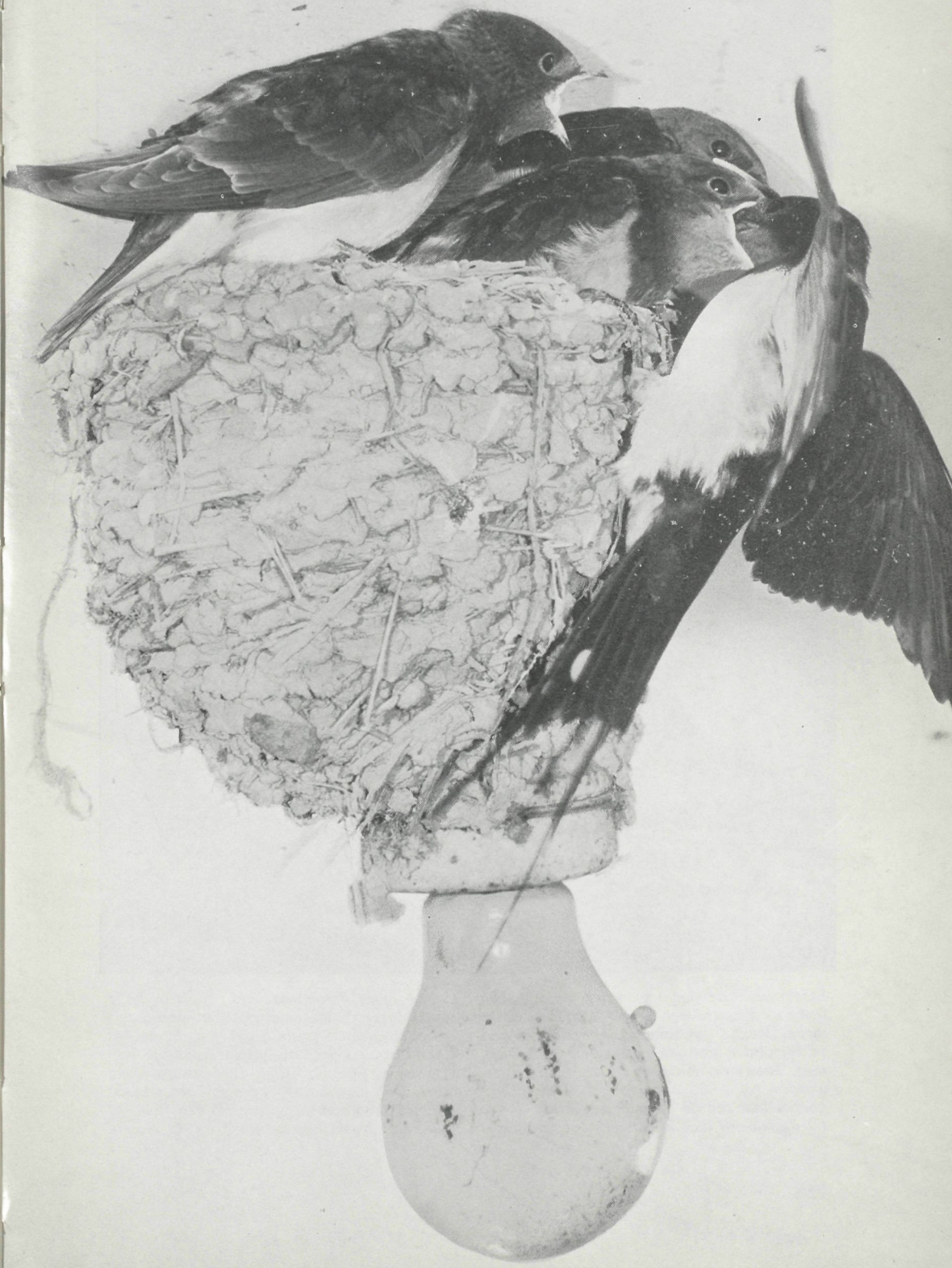
De kluut (Recurvirostra avosetta) *legt zijn vier gevlekte eieren in een tamelijk rudimentaire omhulling van takjes en/of schelpen. Het geheel is moeilijk te onderscheiden van de zoutsteppenbodem van Hongarije. De jongen zijn nestvlieders : reeds bij de geboorte zijn ze met dons bedekt en bekwaam te lopen, hetgeen hen toelaat zich in het omringend gewas te verschuilen* (Cliché Dr. P. Beretzk)

De kwikstaarten (hier de witte kwikstaart - Motacilla alba) *zijn handiger dan de kluten. Zij maken gebruik van muur-, rots- of wortelholten die niet te ver van het water verwijderd zijn, om er een diep nest te vlechten van grashalmen, takjes, mos en haar. De witte kwikstaart legt er 4 tot 6 lichtgrijze of roomkleurige eieren met donkere vlekken* (Cliché J. C. Maes)

De boerenzwaluw (Hirundo rustica) *hier in volle aktie, gekiekt door J. C. Maes, bevestigt de theoretische gegevens : in de Vogelgids van Europa leest men inderdaad : « Nest van klei en strootjes in de stallen ». In dit geval is het voorzien van elektrische verlichting. Het aantal tamelijk langwerpige eieren schommelt tussen 4 en 5. De ouders brengen soms 2 tot 3 broedsels per jaar groot* (Cliché J. C. Maes)

Daar waar de gewone mezen (pimpelmees, zwarte mees, koolmees, enz.) zich in holle bomen en nestkasten vestigen, geven de staartmees (Aegithalos caudatus) *en de buidelmees* (Remiz pendulina) *de voorkeur aan zelfgeconstrueerde verblijfplaatsen en weven ze bijzonder sierlijke nesten. De hier afgebeelde staartmees bouwt een fijn buideltje van mos, korstmos, pluimen en wol dat boven het nest een koepel vormt. In éénzelfde nest werden tot 2.000 vederen gevonden (Bannerman). Een zijwaartse opening boven in de koepel laat toe de jongen te voeden. Beide ouders werken samen gedurende een twintigtal dagen om hun kunstwerk tot stand te brengen. Het legsel bestaat uit 8 tot 12 eieren.*
(Cliché J. C. Maes)

De Giervalk - Le Gerfaut
Belgisch Tijdschrift voor Ornithologie

Dit tweetalig tijdschrift wordt uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen van België in 4 jaarlijkse afleveringen met meer dan 450 bladzijden.

De jaarlijkse bijdrage bedraagt 200 F (220 F voor het buitenland) en dient gestort op de zetel van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 31, 1040 Brussel — P.R. 916.81.

Dankbetuiging

Het redactie-comité houdt er aan zijn erkentelijkheid uit te drukken aan al de medewerkers, zowel beroepsmensen als liefhebbers die tot het welslagen van dit bulletin hebben bijgedragen :

de buitenlandse en Belgische auteurs;

de fotografen en tekenaars die ons hun clichés bereidwillig hebben afgestaan;

de vertalers en verbeteraars;

de vervaardigers van fotogravures;

de technici, letterzetters en anderen.

Dit bulletin werd gedrukt op de persen van Ad. Goemaere, Drukker des Konings, Uitgever.

Omslag : Buizerd (Buteo buteo) (Cliché J. P. Van de Weghe)

